

115774

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EDEBİYAT FAKÜLTESİ
FARS DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

DERVİŞ OSMAN

ve

DEH MESİRE'Sİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Hazırlayan

AHMET ÇELİK

(96/25010144)

Tezi Yöneten

Prof. Dr. MEHMET KANAR

İstanbul

1998		T.C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ KÜTÜPHANESİ		
TEZİN TÜRÜ			NUMARASI	
YL	DDK.	SY	DİPLOMA	DEMİRBAŞ
X			4535	004204

4535 004204

IV

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	V-VI
BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR	VII-IX
Diğer Kısaltmalar	X
TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ	XI
GİRİŞ	1-19
DERVİŞ OSMAN DEDE'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SİYASİ VE EDEBİ DURUMU	1-12
I. Siyasî Durum	1-3
II. Edebî Durum	4-12
DERVİŞ OSMAN DEDE'NİN HAYATI VE ESERLERİ	13-19
I. Hayatı	13-15
II. Eserleri	16-19
DEH MESİRE NÜSHASININ TAVSİFİ	20
DEH MESİRE NÜSHASININ DİL VE İMLÂ ÖZELLİKLERİ	21-28
DEH MESİRE NÜSHASINDA BULUNAN BAZI EDEBÎ SANATLAR	29-34
SUNULAN METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL	35-36
DEH MESİRE'NİN TERCÜMESİ	37-130
DEH MESİRE NÜSHASININ İLK VE SON VARAKLARININ FOTOKOPİSİ	131-132
İNDEKS	133-136
Kişi Adları	133-134
Yer Adları	135
Eser Adları	136

ÖNSÖZ

Çalışmamızın konusunu, XVII. yüzyılda yaşamış Mevlevî şairlerden biri olan Derviş Osman Dede'nin *Deh Mesîre* adlı Farsça eserinin tenkitli metni, tahlili ve Türkçe'ye tercümesi oluşturmaktadır.

Derviş Osman Dede'nin mesnevî tarzında kaleme aldığı *Deh Mesîre*, küçük, ancak önemli bir tasavvufî eser olmasına ve Mevlevîliğin XVII. yüzyıldaki durumu hakkında değerli bilgiler içermesine rağmen, bu güne değin üzerinde hiçbir çalışma yapılmamıştır. Şairin hayatı hakkında kaynaklarda yeterince bilgi bulunmaması, bunun başta gelen sebeplerinden biri olmalıdır. Ancak biz, bu olumsuzluğa rağmen, Fars edebiyatının Anadolu'daki en büyük temsilcisi olan Mevlânâ'nın diliyle ve Mevlânâ'dan yaklaşık dört asır sonra kaleme alınmış olan *Deh Mesîre*'nin, üzerinde çalışılmaya değecek nitelikte bir eser olduğunu düşündük.

Çalışmamızı Önsöz; Bibliyografya ve Kısaltmalar; Transkripsiyon Sistemi ve Giriş gibi başlıklara ayırdık. Giriş bölümünde Osmanlı İmparatorluğu'nun Osman Dede'nin yaşadığı dönemdeki siyasî ve edebî durumu ve bulabildiğimiz kadarıyla Osman Dede'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verdik. Ardından *Deh Mesîre*'nin tavsifini yaptık; dil ve imlâ özellikleri hakkında bilgi sunduk. Eserde yer alan bazı edebî sanatlardan örnekler verdik ve sunulan metnin hazırlanmasında nasıl bir yol izlediğimizi belirttik. Bu arada Farsça metin kısmında geçen Kur'an ayetleri ve kudsî hadislerle, hem Farsça metin kısmında, hem de Türkçe kısmında geçen kişi, yer ve eser adları için indeksler hazırladık. Farsça metin kısmında geçen mazmunları, tasavvufî terimleri ve

deyimleri tespit ettik. Gösterilen özene rağmen, yaptığımız çalışmanın her yönüyle mükemmel olduğu kanısında değiliz. Çalışmamızda görülecek hata ve eksiklikler konusunda yapılacak tenkit ve tavsiyelerin bundan sonraki çalışmalarımızda bize yol göstereceğini özellikle belirtmek isteriz.

Çalışmamızın her aşamasında bize yol gösteren, yakın ilgisini ve yardımlarını esirgemeyen değerli hocam Prof.Dr. Mehmet KANAR'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca Fars Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Başkanı Prof.Dr. A. Naci TOKMAK başta olmak üzere, yardımlarını gördüğüm Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nün değerli öğretim üyelerine ve arkadaşım Dr.Halil TOKER'e teşekkürü bir borç bilirim.

Ahmet ÇELİK

BİBLİYOGRAFYA VE KISALTMALAR

- AKDAĞ, Mustafa, Celâli İsyanları, Ankara 1975.
- ALİ ENVER, Semâ'-hâne-i edeb, İstanbul 1306/1889.
- ANKARAVÎ, İsmail, Minhâcü'l-fukarâ, haz. Saadettin Ekici, İstanbul 1996.
- BABİNGER, Franz, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, çev. Coşkun Üçok, KTB., Ankara 1992.
- BAĞDATLI İsmail Paşa, Keşfü'z-zunûn Zeyli, I-II, İstanbul 1972 (2. baskı).
_____, Hediyetü'l-'ârifin esmâ'ü'l-mü'ellifin ve âsârü'l-musannifin, nşr. İbnülemin Mahmud Kemal- Avni Aktuç, I-II, İstanbul 1951-1955.
- BANARLI, Nihad Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, I-II, MEGSB., İstanbul 1987.
- BURSALI Mehmed Tahir, Osmanlı Müellifleri, I-III, İstanbul 1333/1915.
- ÇELEBİ, Asaf Halet, Nâimâ, Hayatı, Sanatı, Eserleri, İstanbul 1953.
- ERGUN, S. Nüzhet, Neşâtî, Hayatı ve Eserleri, İstanbul 1993.
_____, Türk Şairleri, I-III, İstanbul 1935-1944.
- GÖLPINARLI, Abdülbaki, Mevlânâ'dan Sonra Mevlevilik, İstanbul 1983.
_____, Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu, I-II, MEB., Ankara 1967, 1971, 1972.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, XVI-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı, TTK., Ankara 1995.
- Hediyetü'l-'ârifin: Bk. Bağdatlı İsmail Paşa.
- İA.: Bk. İslâm Ansiklopedisi.
- İPEKTEN, Halûk, Nâilî, Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler, KTB., Ankara 1986.
- İslâm Ansiklopedisi, İslâm Alemleri Coğrafya, Etnografya ve Biyografya Lügatı, I-XIII, İstanbul 1940-1986.
- KARAALIOĞLU, Seyit Kemal, Edebiyatımızda Şair ve Yazarlar, İstanbul 1991.
- KARAHAN, Abdülkadir, Nâbî, KTB., Ankara 1987.
- Keşfü'z-zunûn Zeyli : Bk. Bağdatlı İsmail Paşa.

VIII

- KUNT, Metin ve diğerleri, Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908, c. III, İstanbul 1990.
- KUTLUK, İbrahim, Nâilî-i Kadîm, Hayatı ve Eserleri, İstanbul 1962.
- LEVEND, Agah Sırrı, Divan Edebiyatı, Kelimeler ve Remizler, Mazmunlar ve Mefhumlar, İstanbul 1984.
- MEHMED SÜREYYA, Sicill-i Osmânî veya Tezkire-i meşâhir-i Osmaniyye, I-IV, İstanbul 1308/1890, 1316/1897.
- MUALLİM NÂCİ, Osmanlı Şairleri, haz. Cemal Kurnaz, MEB., İstanbul 1995.
- MUSTAFA NURİ PAŞA, Netâyicü'l-vukûât, sad. Neşet Çağatay, I-IV, TTK., Ankara 1987.
- MUSTAFA SÂKİB, Sefîne-i Mevleviyye, Mısır 1283.
- OKUMUŞ, Ömer, "Hind Üslûbu (Sebk-i Hindî)", Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi, sa.17'den ayrı basım, Erzurum 1989.
- OM: Bk. Bursalı Mehmed Tahir.
- ONAY, Ahmet Talat, Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, haz. Cemal Kurnaz, TDV., Ankara 1993.
- ÖZTUNA, Yılmaz, Türk Tarihinden Portreler, İstanbul 1998.
- PAKALIN, M. Zeki, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, I-III, MEB., Ankara 1946.
- Sefîne: Bk. Mustafa Sâkıb.
- SERTOĞLU, Midhat, Osmanlı Tarih Lügatı, İstanbul 1986.
- SO : Bk. Mehmed Süreyyâ.
- SOYSAL, M. Orhan, Edebî Sanatlar ve Tanınması, MEB., İstanbul 1992.
- TAHİRÜ'L- MEVLEVÎ, Edebiyat Lügatı, nşr. Kemal Edib Kürkçioğlu, İstanbul 1994.
- TOKER, Halil, "Sebk-i Hindî (Hind Üslûbu)", İlmî Araştırmalar 2, İstanbul 1996, s. 141-150.
- ULUDAĞ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, İstanbul 1996.
- UNAT, Faik Reşit, Hicrî Tarihleri Milâdî Tarihe Çevirme Klavuzu, TTK., Ankara 1988.

IX

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Osmanlı Devleti'nin İlimiye Teşkilâtı, TTK., Ankara 1965.

_____, Osmanlı Tarihi, III/1, TTK., Ankara 1988; III/2, TTK., Ankara 1988

ÜNVER, İsmail, Neşâtî, KTB., Ankara 1986.

ÜZGÖR, Tahir, Fehîm-i Kadîm, Hayatı, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi, AKM., Ankara 1991.

Diğer Kısaltmalar

a.g.e.	:	adı geçen eser
a.g.m.	:	adı geçen makale
a.mlf.	:	aynı müellif
AKM.	:	Atatürk Kültür Merkezi
bk.	:	bakınız
c.	:	cilt
çev.	:	çeviren
Ef.	:	Efendi
haz.	:	hazırlayan
hk.	:	hakkında
Hz.	:	Hazret-i
KTB.	:	Kültür ve Turizm Bakanlığı
MEB.	:	Milli Eğitim Bakanlığı
MEGSB.	:	Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı
nşr.	:	neşreden
ölm.	:	ölümü, ölüm tarihi
r.a.	:	radıyallahu anh
s.	:	sayfa
sa.	:	sayı
sad.	:	sadeleştiren
salt.	:	saltanatı, saltanat yılları
s.a.v.	:	sallallahu aleyhi ve sellem
TDV.	:	Türkiye Diyanet Vakfı
TTK.	:	Türk Tarih Kurumu
vb.	:	ve benzeri

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada, Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe transkripsiyonu için, TDV İslam Ansiklopedisi'nde kabul edilmiş olan şu transkripsiyon prensipleri kullanılmıştır. Arapça ve Farsça asıllı Osmanlıca kelimelerde Türkçe söyleyiş esas alınmıştır.

Sesliler :

آ، ا، إ، ع	Â, â	أ	Û, û	إ	İ, i
إ	Î, î	أ	A, a	أ	U, u

Sessizler :

ب	'	ر	r	ف	f
ب	b	ز	z	ق	ķ
پ	p	ژ	j	ك	k
ت	t	س	s	گ	g
ث	s	ش	ş	ل	l
ج	c	ص	s	م	m
چ	ç	ض	z	ن	n
ح	h	ط	t	و	v
خ	h	ظ	z	ه	h
د	d	ع	'	ی	y
ذ	z	غ	g		

DERVİŞ OSMAN DEDE'NİN YAŞADIĞI DÖNEMDE OSMANLI İMPARATORLUĞU'NUN SİYASÎ VE EDEBÎ DURUMU

I.Siyasî Durum:

*Derviş Osman Dede'nin yaşadığı dönem olan XVII. yüzyıl, İstanbul'un fethinden sonra hızla yükselen ve gücünün doruğuna çıkan Osmanlı İmparatorluğu için genel bir talihsizliğin başlangıç devridir. Başka bir ifadeyle, XVII. yüzyıl, Osmanlı İmparatorluğu'nun geçen yüzyıllardaki eski gücünü ve temposunu kaybetmeye başladığı asırdır. Osmanlı tarihi hakkında kaleme alınan eserlerde "Duraklama Devri"¹ adıyla anılan bu yüzyılda devletin büyümesi ve genişlemesi, kısmen devam etmiş olmakla birlikte, hiçbir zaman önceki yüzyıllardaki gibi olmamıştır. Gerçekte *Karunî* (salt.927-974/1520-1566)² devrinden itibaren kendini göstermeye başlayan bu duraklamanın başlıca nedenleri şu şekilde sıralanabilir:*

1.Merkezî yönetimde ortaya çıkan bozulmalar:

Merkezî yönetimde ortaya çıkan bozulmalar duraklamanın önemli nedenlerinden birini oluşturur. *II.Selim* (salt.974-982/1566-1574)³ döneminde *Sokullu Mehmet Paşa* (ölm.987/1579)⁴'nın sayesinde geciktirilen bozulma, *III. Murad* (salt.982-1004/1574-1595)⁵, *III.Mehmed* (salt.1004-1012/1595-1603)⁶ ve *I.Ahmed* (1012-1027/1603-1617)⁷ dönemlerinde iyice su yüzüne çıkmıştır. Bu durum XVII. yüzyıl boyunca genel olarak devam etmiş, kanunlara

¹ Duraklama Devri hk.bk. MUSTAFA NURİ PAŞA , *Netâyicü'l-vukû'ât*, sad., Neşet ÇAĞATAY, c.I-II, Ankara 1992, s.169-288; KUNT, Metin, *Türkiye Tarihi, Osmanlı Devleti 1600-1908*, c. III, İstanbul 1990, s.11-46.

² Hk.bk.GÖKBİLGİN, M.Tayyib, "Süleyman I.", İA., XI/99-155.

³ Hk.bk. TURAN, Şerafettin, " Selim II ", İA., X/434-441.

⁴ Hk.bk. GÖKBİLGİN, M.Tayyib, "Mehmed Paşa, Sokullu", İA., VII/595-605.

⁵ Hk.bk. KÜTÜKOĞLU, Bekir, "Murad III.", İA., VIII/615-625.

⁶ Hk.bk. GÖKBİLGİN, M.Tayyib, "Mehmed III.", İA., VII/535-547.

⁷ Hk.bk. BAYSUN, M.Cavid, "Ahmed I.", İA., I/161-164.

uyulmamış, padişahların anneleri ve saray kadınları devlet işlerine karışır hale gelmiş, rüşvet alınıp verilir olmuştur.¹

2.Askerî teşkilatta ortaya çıkan bozulmalar:

Uzun süren savaşlar ordunun ve donanmanın yıpranıp yorulmasına sebep olmuş, Tımarlı sipahiler² ihmal edilmeye başlanmış, merkez ordusu sıfatını taşıyan Kapıkulu³ içine devşirme kanununa aykırı olarak asker alınmıştır. Tımar düzeninin bozulması devletin maaşlı asker sayısında hissedilir bir artış meydana getirmiş, bu artış devlet hazinesinden devamlı bir nakit çıkışını zorunlu kılmıştır.⁴

3.Maliyede meydana gelen bozulmalar:

Avrupalılar tarafından açık deniz yollarının ve yeni kıtaların bulunması Osmanlı İmparatorluğu'nun maliyesinde büyük bir olumsuzluk meydana getirmiştir. Ümit Burnu yolunun keşfedilmesi sonucu Osmanlı Devleti, Hint ve Çin mallarının transit geçişinden elde ettiği gelirin önemli bir bölümünü kaybetmiştir. Öte yandan devletin önemli gelir kaynaklarından birini oluşturan gümrük gelirleri, ticaret yollarının değişmesi nedeniyle azalmış, XVI. yüzyılda Fransızlar'a tanınan ayrıcalıkların XVII. yüzyılda başka ülkelere de tanınmasıyla gümrük gelirlerindeki kayıp iyice artmış ve deyim yerindeyse, Osmanlı İmparatorluğu açık pazar konumuna gelmiştir.⁵

¹ Merkezî yönetimde ortaya çıkan bozulmalar için bk. UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/1, Ankara 1988, s.119-121.

² Tımar sistemi ve Tımarlı sipahiler hk.bk. BARKAN, Ömer Lütfi, "Tımar", İA., XII/1, s.286-333; SERTOĞLU, Mithad, Osmanlı Tarih Lügati, İstanbul 1986, s.338-339; HALAÇOĞLU, Yusuf, XVI-XVII. yüzyıllarda Osmanlılarda Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı, Ankara 1995, s. 56-58.

³ Kapukulu hk.bk. SERTOĞLU, Mithad, a.g.e., s.174-175; HALAÇOĞLU, Yusuf, a.g.e., s. 44-55.

⁴ Askerî teşkilatta ortaya çıkan bozulmalar hk. bk. MUSTAFA NURİ PAŞA, a.g.e., I-II, s. 295-302.

⁵ Maliyede meydana gelen bozulmalar hk.bk. UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, a.g.e., III/2, Ankara 1988, s.331-337; MUSTAFA NURİ PAŞA, a.g.e., I-II, s. 302-313.

4.İlmiye sınıfında meydana gelen bozulmalar:

Coğrafi keşifler, Rönesans ve reform hareketleri sayesinde önemli ilerlemeler kaydeden Avrupa'nın aksine, Osmanlı bilim adamları büyük bir rehavet ve kayıtsızlığa kapılmış, sahip oldukları bilimsel seviyeyi koruyamaz hale gelmişlerdir. İlmiye sınıfında baş gösteren bu bozulma, başta eğitim ve adalet olmak üzere, birçok alanda etkisini göstermiştir. Çocuk yaştaki kişilerin müderrisliğe atanması, kadıların rüşvetsiz iş yapmaz hale gelişi ve benzeri sebepler, halkla devlet arasındaki bağların zedelenip kopması için adeta zemin hazırlamıştır.¹

5.Toplum yapısında meydana gelen bozulmalar:

Duraklamanın başlıca nedenlerinden biri de XVI. yüzyıl sonlarında başlayıp, XVII. yüzyıl boyunca devam eden Anadolu Celâfi isyanlarının toplum yapısında meydana getirdiği bozulmalardır. Çıkan isyanlar sonucunda şehirlerin ve köylerin Celâfîler ile devlet güçleri arasında sık sık el değiştirmesi, isyanların çıktığı bölgelerde yerleşik hayatın çekilmez hale gelişi ve ekonomik hayatın altüst oluşu, tımar düzeninin bozulmasını ve dolayısıyla devletin en büyük askeri gücünün dağılmasını da beraberinde getirmiştir.²

Yukarıda kısaca değindiğimiz sebeplere coğrafi keşiflerin, Rönesans ve reform hareketlerinin sonucunda Avrupa ülkelerinin gelişmeye ve genişlemeye başlaması, Ruslar'ın devamlı güneye doğru inmeleri, İspanyollar'ın ve Portekizliler'in Osmanlı topraklarına saldırmaları, Merkezî Avrupa'da Osmanlı Devleti'ne karşı güçlü devletlerin ortaya çıkması ve benzeri dış sebepler de eklenince Osmanlı İmparatorluğu'nun, siyasî, askerî, toplumsal ve ekonomik hayat başta olmak üzere, birçok alanda bir duraklama dönemine girmesi kaçınılmaz olmuştur.

¹ İlmiye sınıfında meydana gelen bozulmalar hk. bk. UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilâtı, Ankara 1965, s.67-71.

² Celâfi isyanları hk. bk. UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Osmanlı Tarihi, III/1, Ankara 1988, s.99-113; MUSTAFA NURİ PAŞA, a.g.e., I-II, s.183-189; AKDAĞ, Mustafa, Celâfi İsyânları, Ankara 1975.

II. Edebî Durum

*Derviş Osman Dede'nin yaşadığı dönem olan XVII. yüzyılı III. Mehmed'in idaresi altında karşılayan Osmanlı İmparatorluğu, hemen her alanda hissedilir bir duraklamanın içine girmiş olmakla birlikte, kültür ve edebiyat alanında olağan seyrine devam etmiştir. Başka bir ifadeyle, Batı ablukası altında yorgun düşmüş ve eski yaratıcı gücünü kaybetmeye başlamış olan Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasî hayatında baş gösteren duraklamanın edebî hayat üzerinde hemen hiçbir etkisi olmamıştır.*¹

Bu yüzyılda, bir yazı dili olarak Osmanlı Türkçesi, gerek halkı Türk olan bölgelerde, gerekse halkı Türk olmayan ya da Türk olup da başka bir lehçe konuşan yerlerde günden güne yaygınlaşan bir seyir izlemiştir. İmparatorluğun başkenti olan İstanbul, âlimler ve şairler için bir toplanma merkezi haline gelmiştir.²

Daha önceki dönemlerde olduğu gibi, XVII. yüzyılda da doğrudan ya da dolaylı olarak edebiyatla ilgilenen ve şiir söyleyen hükümdar şairler bulunmaktadır. Önceki yüzyılların *Fatih Sultan Mehmed* (salt.855-886/1451-1481)³, *Kanunî Sultan Süleyman* ve *Yavuz Sultan Selim* (salt.918-927/1512-1520)⁴ gibi şair padişahlarıyla mukayese edilebilecek ölçüde olmamakla birlikte, *Adli* mahlasıyla şiir söyleyen *III. Mehmed*; gerek İslâmiyete, gerekse İslâm Peygamberi'ne olan bağlılığı ile tanınan ve *Bahî* mahlasıyla aşıkâne gazeller ve dînî manzumeler söyleyen *I. Ahmed*; daha çocuk denecek yaşlardan itibaren şiire ilgi duyan ve şiirlerinde *Fâris* mahlasını kullanan *II. Osman* (salt.1028-1032/1618-1622)⁵; tarihte şiddeti ve sertliğiyle ün kazanan *IV. Murad*

¹ Bk. BANARLI, Nihat Sami, Resimli Türk Edebiyatı Tarihi, II/649.

² Bk. KÖPRÜLÜ, M.Fuad, "Türkler (Türk Edebiyatı)", İA., XII/2, s.551-562.

³ Bk. İNALCIK, Halil, "Mehmed II", İA., VII/507-535.

⁴ Bk. ALTUNDAĞ, Şinasi, "Selim I", İA., X/423-434.

⁵ Bk. ALTUNDAĞ, Şinasi, "Osman II", İA., IX/443-448.

(salt.1033-1050/1623-1640)¹ ve IV. *Mehmed* (salt.1058-1099/1648-1687)², bu yüzyılda şiir ve edebiyatla ilgilenmiş olan padişahlardır.³

Türk edebiyatı ile Fars edebiyatının kimi zaman yanyana, kimi zamansa karşılıklı etkileşimlerinin bir sonucu olarak XV. ve XVI. yüzyıllarda ortaya çıkan ve klasik Türk şiiri adıyla da adlandırılan Divan şiiri, bu yüzyılda teknik ahenk ve zariflik bakımından biraz daha oturmuş ve güzelleşmiştir. Bu dönemde İran edebiyatının Osmanlı şairleri üzerindeki etkisi, önceki dönemlerde olduğu gibi, aynen devam etmiş ve Osmanlı şairlerinden birçoğu, İran şairlerinden özellikle *'Urî-i Şîrâzî* (ölm.1000/1591)⁴, *Şâib-i Tebrîzî* (ölm.1081/1670-71)⁵ ve *Feyzî-i Dekenî* (ölm.1004/1595)⁶'yi izlemişlerdir.⁷

Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli kültürel kurumlarından biri olan medreselerde iyice su yüzüne çıkan yozlaşmaya, düşünce ve din alanında baş gösteren bağınazlığa ve çeşitli tarikatlara yapılan baskılara rağmen, bu yüzyılda da çok önemli âlimler, şairler ve yazarlar yetişmiştir. Bu dönemde yetişen en önemli şairlerden biri *Nef'î* (ölm.1044/1635)'dir. Türk-İran şiir kültürünü tam anlamıyla özümseyen *Nef'î*, XVII. yüzyıl Divan şiirine heybetli bir söyleyiş ve ahenk kazandırmıştır. İran şairlerinden *Şâib-i Tebrîzî*'den oldukça etkilenmiş olan *Nef'î*'nin şiirlerinde kullandığı kelime ve terkipler, Türkçeleşmiş veya Türk-İran edebiyatlarında ortak kullanımı olan kelime ve terkiplerdir. Şiirin gazel, hiciv ve kaside türünde eserler ortaya koyan ve yeri geldiğinde padişahu dahi yermekten çekinmeyen *Nef'î*'nin Türkçe ve Farsça birer Divan'ı ve *Sihâm-ı kazâ* adlı hicivler mecmuası bulunmaktadır.⁸

¹ Bk. BAYSUN, M. Cavid, "Murad IV.", İA., VIII/625-647.

² Bk. BAYSUN, M. Cavid, "Mehmed IV.", İA., VII/547-557.

³ Bk. BANARLI, a.g.e., II/651-53.

⁴ Bk. Mohammad Shafi, "Örfî", İA., IX/481-482.

⁵ Bk. YAZICI, Tahsin, "Sâib", İA., X/75-77.

⁶ Bk. BEVERIDGE, H., "Feyzî Şeyh", İA., IV/592-593.

⁷ Bk. TOKER, Halil, "Sebk-i Hindî (Hind Üslûbu)", İlmî Araştırmalar 2, İstanbul 1996, s.147.

⁸ Bk. Muallim NACI, Osmanlı Şairleri, haz. Cemal KURNAZ, İstanbul 1995, s.317-318; KARAHAN, Abdulkadir, "Nef'î", İA., IX/176-178; KARAALIOĞLU, S. Kemal, Edebiyatımızda Şair ve Yazarlar, İstanbul 1991, s.116-117.

XVII. yüzyılın önemli Divan şairlerinden biri de *Şeyhülislâm Yahya*'dır. 969/1561 yılında İstanbul'da doğan *Şeyhülislâm Yahya*, daha çok gazelleriyle tanınmıştır. Onun gazel söylemedeki ustalığı başta *Nedim* (ölm.1143/1730)¹ olmak üzere, kendisinden sonra yetişen şairler tarafından da övülmüştür. Duygu ve hayal dünyası zengin bir şair olan *Şeyhülislâm Yahya*, gazellerinde kelime oyunlarına ve şekil sanatlarına hemen hemen hiç yer vermemiştir. Onun gazellerinde daha çok, zarif ve nükteli bir üslup, zamanına göre son derece sade bir dil, samimi bir ifade, rindâne ve aşıkâne bir eda göze çarpar. 1053/1643 yılında ölen *Şeyhülislâm Yahya*'nın en önemli eseri Divan'ıdır. Onun ayrıca 72 beyitten meydana gelen Sâkî-nâme adlı küçük bir mesnevîsi ile dinî, tarihî ve edebî konuları içeren risale ve tercümeleleri de bulunmaktadır.²

XVII. yüzyılın en az *Şeyhülislâm Yahya* kadar meşhur olan şairlerinden biri de *Nâilî-i Kadîm*'dir. İyi bir eğitim gören, tasavvuf felsefesini ve İran edebiyatını çok iyi öğrenen *Nâilî* daha çok gazel tarzında kaleme aldığı şiirleriyle tanınmıştır. Çağdaşı olan büyük hiciv ustası *Nef'î*'den oldukça etkilenen *Nâilî*, *Sebk-i Hindî*³ adı verilen üslubu kullanan ilk şairlerdendir. Şekil ve mana sanatlarına fazla ilgi göstermeyen *Nâilî*'nin gazellerine aşıkâne bir hava hakimdir. Buna zaman zaman rindâne ve ârifâne görüş ve duyuşlar da eklenir. *Nâilî*, şiirlerinde kullandığı kelime ve deyimlerin seçimi konusunda özel bir titizlik göstermiş, gereksiz hiçbir kelime ve deymi kullanmadığı gibi, sözü uzatmaktan da kaçınmıştır. 1077/1666 yılında İstanbul'da ölen *Nâilî*'den geriye münâcâtlar, naatlar, mersiye ve kasidelerle birlikte 400 kadar gazeli içeren Divan'ı kalmıştır.⁴

¹ Bk. TANSEL, Fevziye Abdullah, "Nedim", İA., IX/169-174; KARAALIOĞLU, a.g.e., s.114-116.

² Bk. Muallim NACI, a.g.e., s.53-57; BANARLI, a.g.e.,II/661-663; KARAALIOĞLU, a.g.e., s.118; BABİNGER, Franz, Osmanlı Tarih Yazarları ve Eserleri, çev. Coşkun ÜÇOK, Ankara 1992, s.174-175.

³ *Sebk-i Hindî* hk. bk. OKUMUŞ, Ömer, "Hind Üslubu (Sebk-i Hindî)", Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Bilimleri Araştırma Dergisi, sa.17'den ayrı basım,Erzurum 1989; TOKER, Halil, a.g.m., s.141-150.

⁴ Bk. KUTLUK, İbrahim, *Nâilî-i Kadîm, Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1962; İPEKTEN, Halûk, *Nâilî, Hayatı, Sanatı ve Şiirlerinden Seçmeler*, Ankara 1986.

Bu yüzyılda yetişmiş şairlerden biri de *Nâbî* (ölm.1124/1712)'dir. Hikemî şiir ekolünün kurucusu olarak kabul edilen *Nâbî*'nin şiirlerinde duygu ve heyecan unsurlarına pek rastlanmaz. O, hayatı ve olayları, duygu ve hayal penceresinden seyreden bir şair değil, aksine bunlara mütefekkir gözüyle bakan bir sanatkardır. Bilgece eda, son derece sade ve akıcı dil, sağlam üslûp ve kuvvetli teknik şiirlerinde ilk anda göze çarpan unsurlardır. Şiirin gazel türünde olduğu kadar, kaside türünde de oldukça başarılı olan *Nâbî*'nin hacimli bir Divan'ı, Farsça kaleme alınmış küçük bir Divan'ı, Hayriye, Hayrâbât, Sûr-nâme ve Hadîs-i Erbaîn Tercümesi gibi manzumeleri, Fetih-nâme-i Kamanîçe, Tuhfetü'l-Haremeyn, Zeyl-i Siyer-i Veysî ve Münşeât adlı mensur eserleri bulunmaktadır.¹

XVII. yüzyıl Divan edebiyatının bir diğer meşhur şairi de *Fehîm-i Kadîm* (ölm.1058/1648)'dir. Hiçbir şahsa hitap etmeyen kasideleriyle Türk şiirine yenilik getirmeye çalışan *Fehîm*'in asıl başarısı gazelde kendini gösterir. *Urî-i Şîrâzî*'nin etkisi altında kalan *Fehîm*, çağdaşı *Nâilî* gibi, şiirde daha çok, manaya önem vermiştir. Gazel tarzına yeni bir zevk ve yeni bir hava kazandırmış olmakla birlikte, kullandığı dil sadelikten ve açıklıktan oldukça uzaktır. Aşıkâne bir havanın hakim olduğu gazellerinde dış dünyaya ait izlere hemen hiç rastlanmaz. *Fehîm*'den geriye Türkçe bir Divan kalmıştır.²

Rubaîleriyle tanınan *Azmî-zâde Halefî* (ölm.1040/1630)³, kullandığı sade ve zarif İstanbul Türkçesiyle dikkat çeken *Nedîm-i Kadîm* (ölm.1081/1670)⁴, kaside, gazel ve rubaîlerinde Türk tasavvuf felsefesini başarılı bir şekilde işleyen *Neşâtî* (ölm.1085/1674)⁵, Divan şiirinin alışılmış mazmunlarıyla şiir söylemiş

¹ Bk. KARAHAN, Abdülkadir, *Nâbî*, Ankara 1987.

² Bk. BANARLI, a.g.e., II/668; YÖNTEM, Ali Canip, "Fehîm-i Kadîm", İA., IV/538-539; ÜZGÖR, Tahir, *Fehîm-i Kadîm*, Hayatı, Sanatı, Divanı ve Metnin Bugünkü Türkçesi, Ankara 1991.

³ Bk. BANARLI, a.g.e., II/668-669; YÖNTEM, Ali Canip, "Halefî, Azmî-zâde", İA., V/1, s.125-126; KARAALIOĞLU, a.g.e., s.33-34.

⁴ Bk. BANARLI, a.g.e., II/669.

⁵ Bk. BANARLI, a.g.e., II/666-668; ERGUN, Saadettin Nüzhet, *Neşâtî*, Hayatı ve Eserleri, İstanbul 1993; ÜNVER, İsmail, *Neşâtî*, Ankara 1986.

olan *Vecdî* (ölm.1071/1660)¹, *Mevlânâ*'ya son derece bağlı olan *Cevrî* (ölm.1065/1654)², sağlam bir dil ve ince bir üslupla söylediği aşıkâne gazelleriyle tanınan *Şeyhülislâm Bahâyî* (ölm.1064/1653)³, kasidelerinde *Nefî*'nin tesirleri görülen *Sabrî* (ölm.1055/1645)⁴, mizah ve hiciv tarzındaki şiirleriyle tanınan *Mantıkî* (ölm.1045/1635)⁵, kasidelerinin girizgâhlarındaki tasvir ve hayallerinin genişliği ve güzelliğiyle dikkat çeken *Riyâzî* (ölm.1054/1644)⁶, sağlam bir dil ve kuvvetli bir nazım tekniğiyle güzel gazel ve rubaîler söylemiş olan *Güftî* (ölm.1088/1677)⁷ ve *Nâbî*'den son derece etkilenmiş olan *Râmî Mehmed Paşa* (ölm.1119/1707)⁸ bu yüzyılın diğer meşhur Divan şairleri arasında sayılabilir.

XVII. yüzyılın, özellikle ilk yarısında kaleme alınan mesnevîler dikkat çekici bir güzellik ve mükemmellik sergilemektedir. Eski hamselerde işlenen konuların, yerini yavaş yavaş zamana uyum sağlayan konulara bırakması, Mesnevî edebiyatının bu yüzyıldaki belirgin özelliklerinden biridir.⁹

XVII. yüzyıl Mesnevi edebiyatının en tanınmış şairlerinden biri *Nevî-zâde Atâî* (ölm.1045/1635)'dir. *Nâbî*'ye kadar olan devrenin en büyük Mesnevi üstadı olarak kabul edilen *Atâî*'nin *Sâkî-nâme* (Âlem-nümâ), *Nefhatü'l-ezhâr*, *Sohbetü'l-ebkâr*, *Hefthân* ve *Hilyetü'l-efkâr* adlı mesnevîlerden oluşan bir hamsesi vardır. Kaside ve gazel tarzında da oldukça başarılı olan *Atâî*, eserlerinde işlediği konuları İran edebiyatından alma kolaylığına kaçmamış, aksine yerli ve yeni konuları işlemeye gayret etmiştir. XVII. yüzyıl Mesnevî şairleri içerisinde haklı bir yer edinen *Atâî*'nin mensur eserleri de bulunmaktadır. Bunlardan *Zeyl-i Atâî* veya *Şakâyık Zeyli* adlarıyla da anılan *Hakâyık fî*

¹ Bk.BANARLI, a.g.e., II/667.

² Bk.BANARLI, a.g.e., II/667-668; Muallim NACI, a.g.e., s.274-275.

³ Bk.BANARLI, a.g.e., II/665-666; Muallim NACI, a.g.e., s.279-281.

⁴ Bk.Muallim NACI, a.g.e., s.320-321.

⁵ Bk.Muallim NACI, a.g.e., s.100-103.

⁶ Bk.BANARLI, a.g.e., II/689; ALPAY, Gönül, "Riyâzî", İA., IX/751-753.

⁷ Bk.BANARLI, a.g.e., II/698-699.

⁸ Bk.BANARLI, a.g.e., II/673; Muallim NACI, a.g.e., s.320; BAYKAL, Bekir Sıtkı, "Râmî Mehmed Paşa", İA., IX/623-624.

⁹ Bk.BANARLI, a.g.e., II/673-674.

tekmileti'-Şakâyık adlı eser, Türk edebiyatı tarihi bakımından son derece önemlidir.¹

XVII. yüzyılın önemli Mesnevi şairlerinden biri de *Ganî-zâde Nâdirî* (ölm.1036/1626)'dir. Mi'râciyye kasidesiyle haklı bir şöhret elde eden *Nâdirî*'nin asıl ustalığı mesnevî tarzında ortaya çıkar.²

Çağdaşı olan şair ve tezkire yazarlarının haklı takdir ve övgülerine mazhar olan *Sâbit* (ölm.1124/1712) de XVII. yüzyıl Mesnevi edebiyatının parlak simalarından biridir. Eserlerinde daha çok mahallî konulara, halk deyimlerine ve atasözlerine yer veren *Sâbit*'in şiirlerinde realist, hatta materyalist bir hava sezilir. Hikemî sözler söylemeye de meraklı olan *Sâbit*'in Kırım hanı *Selim Giray*³ adına yazdığı *Zafer-nâme* adlı mesnevîsinin yanında, *Dere-nâme*, *Berber-nâme* ve *Amrû'l-Leys* adlı küçük mesnevîleri ve *Edhem ü Hümâ* adlı masalımsı bir manzumesi bulunmaktadır.⁴

XVII. yüzyıl, *Mevlânâ*'nın dünyaca ünlü Mesnevî'sini şerheden önemli Mesnevî şârihlerinin de yetiştiği bir asır kimliğindedir. Galata Mevlevîhanesi şeyhlerinden olan *İsmail Ankaravî* (ölm.1041/1631), *Mevlânâ*'nın Mesnevî'sine yazdığı 6 ciltlik şerhle bu alanda başı çekmektedir.⁵

Dönemin *İsmail Ankaravî*'den sonra gelen ikinci büyük Mesnevî şârihi *Sarı Abdullah Efendi* (ölm.1071/1660)'dir. Bayramiye tarikatına mensup olup da Mesnevî şerhi yazan ender şahsiyetlerden biri olan *Sarı Abdullah Efendi*'nin 5 ciltlik Mesnevî şerhinin yanında Türkçe ve Arapça kaleme aldığı başka eserleri

¹ Bk. BANARLI, a.g.e., II/674-675; Muallim NACI, a.g.e., 96-97; KARAHAN, Abdülkadir, "Nevî-zâde Atâî", İA., IX/226-228; KARAALIOĞLU, a.g.e., s.120; BABİNGER, a.g.e., s.188-190.

² Bk. BANARLI, a.g.e., II/675; BABİNGER, a.g.e., s.186-187.

³ UZUNÇARŞILI, Osmanlı Tarihi, III/2, Ankara 1988, s.20.

⁴ Bk. BANARLI, a.g.e., II/677-679; Muallim NACI, a.g.e., 140-141; AKÜN, Ömer Faruk, "Sâbit", İA., X/10-14.

⁵ Bk. BANARLI, a.g.e., II/699-700; İsmail ANKARAVÎ, Minhâcû'l-fukarâ, haz. Saadetin EKİCİ, (Prof.Dr. Mehmet KANAR'ın takdim yazısı), İstanbul 1996, s.11-13.

de vardır.¹ *İsmail Ankaravî* ve *Sarı Abdullah Efendi*'den sonra, *Karaçelebi-zâde Abdülazîz Efendi* (ölm.1069/1658) de bu yüzyılın önemli Mesnevî şârihlerindendir.²

XVII. yüzyılda şiirde olduğu gibi nesirde de büyük bir ilerleme ve gelişme kaydedilmiştir. Bu yüzyılda nesir, gerek kullanılan dil ve işlenen konular, gerekse ortaya konan eserler bakımından dikkat çekicidir. Oldukça sadeleşip klasik bir hal almış olan nesir dili bu yüzyılın yazarları tarafından büyük ölçüde devam ettirilmiş olmakla birlikte süslü, secilerle ve kelime oyunlarıyla dolu, uzun ve zincirleme tamlamalarla örülmüş cümlelerden meydana gelen sanatkârâne nesri tercih edenler de olmuştur.³ Sanatlı nesrin bu yüzyıldaki başlıca temsilcileri *Nergisî* (ölm.1045/1635)⁴ ve *Veysî* (ölm.1038/1628)⁵'dir.

Bu yüzyılda nesir alanında değerli eserler verenlerin başında, hiç şüphesiz *Evliya Çelebi* gelmektedir. Yalnız XVII. yüzyıl Türk edebiyatının değil, belki bütün zamanların en büyük seyahatnâme yazarı sayılan *Evliya Çelebi* 1020/1611 yılında İstanbul'da dünyaya gelmiştir. Çocukluğundan beri seyahate düşkün olan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun hemen her yanını dolaşma imkanı bulan *Evliya Çelebi*, görüp duyduklarını ve başından geçenleri 10 ciltlik *Seyâhat-nâme* adlı eserinde anlatmıştır. Çok dikkatli bir gözlemci olan *Evliya Çelebi*'nin sade, akıcı ve anlaşılır bir dille kaleme aldığı *Seyâhatnâme*'si sadece seyahat ve hatırat türünün değil, aynı zamanda hikayeciliğin de çok güzel bir örneğini teşkil eder. Söz konusu eser tarihî ve coğrafi bilgiler vermesi ve dönemin toplumsal hayatını gözler önüne sermesi bakımından da son derece önemlidir.⁶

¹ Bk. BANARLI, a.g.e., II/700-701; AKÜN, Ömer Faruk, "Sarı Abdullah", İA., X/216-220; BABİNGER, a.g.e., s.227-228.

² Bk. BABİNGER, a.g.e., s.224-227.

³ Bk. BANARLI, a.g.e., II/679-680.

⁴ Bk. AKÜN, Ömer Faruk, "Nergisî", İA., IX/194-197.

⁵ Bk. KANAR, M., "Veysî", İA., XIII/308-309.

⁶ Bk. BANARLI, a.g.e., II/688-692; BAYSUN, M. Cavit, "Evliya Çelebi", İA., IV/412; ÖZTUNA, Yılmaz, *Türk Tarihinden Portreler*, İstanbul 1998, s.199-206.

XVII. yüzyılın nesir alanında değerli eserler meydana getirmiş edebî şahsiyetlerinden biri de *Kâtip Çelebi*'dir. 1017/1608 yılında İstanbul'da doğan *Kâtip Çelebi*, bütün yaşamını okumak ve öğrenmekle geçirmiş, yalnız dinî ilimleri ve Doğu dillerini değil, aynı zamanda Latince'yi, matematik ve astronomi gibi ilimleri de öğrenmiştir. Oldukça sade ve her türlü süsten uzak bir dil ve üslûpla eserler veren *Kâtip Çelebi*'nin kendisine haklı bir şöhret kazandıran en önemli eseri, Arapça kaleme aldığı *Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn* adlı bibliyografya kitabıdır. 300 kadar bilim ve fen dalına ait 1450 kitabın alfabetik sırayla tanıtıldığı söz konusu eserinden başka, *Cihân-nümâ* adlı coğrafya kitabı, siyasi hadiselerin anlatıldığı *Takvîmü't-tevârih* adlı tarih kitabı ve bu kitabın fihristi niteliğinde olan *Fezleke*, dönemin sosyal hayatındaki bozuklukların dile getirildiği *Mizânü'l-hak* ve *Düstûru'l-'amel* adlı kitapları ve Türk denizciliğini bozulmaktan kurtarmak amacıyla kaleme alınmış olan *Tuhfetü'l-kibâr fî esfâri'l-bihâr* adlı eserleri de bulunmaktadır.¹

XVII. yüzyılın nesir alanındaki edebî şahsiyetlerinden biri de *Naimâ*'dır. Onun, asıl adı *Ravzatü'l-Hüseyn fî hulâsati'l-ahbâri hâfikîn* olan, ancak *Naimâ Tarihi* adıyla tanınan eseri, hem tarih, hem de edebiyat bakımından büyük bir öneme sahiptir. 1000-1070/1591-1659 yılları arasında cereyan eden olayları ve bu arada Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflama sebeplerini tarafsız bir gözle anlattığı eserinde *Naimâ*, üstün bir tasvir ve hikaye etme yeteneği sergilemektedir. Renkli, canlı ve tatlı bir dil ve üslûbun kullanıldığı eserde yer alan bilgilerin seçiminde son derece titiz davranılmış ve bu bilgiler tahlil ve tenkidi müteakip biraraya getirilmiştir. Bu yönüyle *Naimâ Tarihi*, Türk tarihçiliğinin seçkin örneklerinden biri olarak kabul edilmektedir.²

Bunların dışında, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme sebepleriyle Yeniçeri Ocağı'nın bozulmasının nedenleri hakkında yaptığı araştırmalarla alınması gereken önlemleri *Koçi Bey Risalesi* adlı eserinde sade ve akıcı bir dille

¹ Bk. GÖKYAY, Orhan Şaik, "Kâtip Çelebi", İA., VI/432-438; KARAALIOĞLU, a.g.e., s.83-84; BABINGER, a.g.e., s.214-223.

² Bk. BAYSUN, M. Cavit, "Naimâ", İA., IX/44-49; BABINGER, a.g.e., s.268-271.

dile getiren *Koçi Bey* (ölm.1061/1650)¹ ve *Kanuni* devrinden *IV. Murad*'ın son dönemine kadar olan olayları sade bir dil ve objektif bir gözle Peçevî Tarihi adlı eserinde dile getiren *Peçevî İbrahim* (ölm.1059/1649)² XVII. yüzyılın anılmaya değer edebî şahsiyetlerindendir.

XVII. yüzyılda kaleme alınmış olan tezkireler genellikle önceki dönemlerde yazılan tezkirelerin zeyli niteliğindedir. *Riyâzî*, *Güftî*, *Kâfzâde Faizî* (ölm.1032/1622)³ ve *Zehr-i Mârzâde Rıza Efendi* (ölm.1082/1671)⁴ bu yüzyılda yetişmiş olan başlıca tezkire yazarlarıdır.

¹ Bk. ULUÇAY, M.Çağatay, "Koçi Bey", İA., VI/832-835.

² Bk. TURAN, Şerafeddin, "Peçevî İbrahim", İA., IX/543-545; ÖZTUNA, Yılmaz. a.g.e., s.192-198; BABINGER, a.g.e., s.211-214.

³ Bk. BANARLI, a.g.e., II/698; BABINGER, a.g.e., s.171-173.

⁴ Bk. ALPAY, Günay, "Rızâ", İA., IX/727-728; BABINGER, a.g.e., s.237-238.

DERVİŞ OSMAN DEDE'NİN HAYATI VE ESERLERİ

I. Hayatı :

XVII. yüzyılın, Mevlevî tarikatına mensup şairlerinden biri olan *Derviş Osman Dede*'nin hayatı hakkında kaynaklarda yeterince bilgi bulunmamaktadır. Gerek şairin kendi eserlerinde, gerekse biyografi kitaplarında ve tezkirelerde yer alan bilgiler son derece kısadır.

Asıl adı *Osman b. Abdullah* olup Rumeli'nin İbasan kasabasında dünyaya gelmiştir.¹ Doğum tarihi hakkında kaynaklarda hiçbir bilgi yer almamaktadır. *Zeâmet*² sahibi zengin bir şahsın oğlu ve Osmanlı İmparatorluğu'nun meşhur sadrazamlarından *Kemân-keş Kara Mustafa Paşa* (ölm.1053/1644)³'nın kardeşidir. Kış mevsiminin en soğuk günlerinde bile sadece bir hırka⁴ ve bir tennûre⁵'den ibaret olan giysisiyle göğsü açık bir şekilde dolaştığı için "Sîneçâk" lakabıyla meşhur olmuştur.⁶

Derviş Osman Dede, babasının ölümünden sonra zâîm olmuş ve bu sayede hatırı sayılır bir servet elde etmiştir.⁷ Babasının tasarrufunda bulunan zeâmetlerin kendisine intikal ettiği bir sırada Mevlevî tarikatı şeyhlerinden *Abdülkerîm Dede*⁸'nin şöhretini duyan *Derviş Osman*, beraberinde birçok hediye olduğu halde, birkaç kez bu şeyhi ziyarete gitmiştir. Zamanla düzenli bir

¹ Bk. OM., 172; SO, II/330; Ali ENVER, *Semâ'-hâne-i edeb*, İstanbul 1306/1889, s.73; Sefîne, cüz III, s.73; ERGUN, S. Nüzhet, *Türk Şairleri*, c.III, İstanbul 1945, s.1176.

² *Zeâmet*: Fetih sırasında emîriyye arazisi sayılan yerlerden, savaşanlarla bazı devlet ve saray memurlarına kılıç hakkı ve dirlik olarak verilen beytülmal hissesi için kullanılan bir terimdir. Ayrıntılı bilgi için bk. PAKALIN, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, c.III, İstanbul 1946, s.649.

³ Bk. AKTEPE, M. Münir, "Mustafa Paşa, Keman-keş, Kara", İA., VIII/730-732; UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, III/2, Ankara 1988, s.387-391.

⁴ Hırka: Kolları 70 cm. genişliğinde ve 1 metreyi geçen uzunlukta, önü açık, yakasız, belsiz ve ayaklara kadar uzanan bir kostümdür. Ayrıntılı bilgi için bk. GÖLPINARLI, Abdülbaki, *Mevlânâ'dan Sonra Mevlevîlik*, İstanbul 1983, s.430-431.

⁵ *Tennûre*: Kolsuz, yakasız, göğse kadar önü açık, bele kadar dar olan ve belden aşağıya doğru genişleyen bir elbisedir. Altı parçadan meydana gelir. *Semâ tennûresi* ve *hizmet tennûresi* gibi çeşitleri vardır. Ayrıntılı bilgi için bk. GÖLPINARLI, a.g.e., s.429-430.

⁶ Bk. Ali ENVER, a.g.e., s.73; Sefîne, cüz II, s.74.

⁷ Bk. Ali ENVER, a.g.e., s.73; SO., II/330.

⁸ Bk. Sefîne, cüz.III, s.50-54.

hal alan ve yılda bir kez olmak üzere gerçekleşen bu ziyaretlerinde *Abdülkerîm Dede*'nin sohbetlerinden oldukça etkilenmiştir. Bu ziyaretlerin sonucunda bir daha memleketine dönmemiş ve *Abdülkerîm Dede*'nin hizmetine girmiştir.¹ Babasından kendisine intikal eden serveti bir kenara iterek, dervişliği dünyanın maddî güzelliklerine ve zenginliklerine tercih eden *Derviş Osman*, *Abdülkerîm Dede* yaşadığı sürece ona hizmette kusur etmemiştir. *Abdülkerîm Dede*'nin ölümünden sonra *Ağazade* adıyla tanınan Mevlevî şeyhi *Mehmet Efendi* (ölm.1063/1652)²'nin meclislerine katılmış ve dönemin parlak simalarından biri olarak kabul edilen meşhur Mesnevî şârihi *Şeyh Rusûhü'd-dîn İsmail b. Ahmed el-Ankaravî* (ölm.1041/1631)³'nin hizmetine girmiştir.⁴

Kaynaklarda *Derviş Osman Dede*'nin, inzivaya çekildiği hüccresinin kapısını daima kapalı tuttuğu, maddî dünyadan tamamen elini eteğini çektiği ve kimseyle görüşmediği belirtilmektedir. Nitekim kardeşi *Kemân-keş Kara Mustafa Paşa* sadrazam olunca (1048/1638), birçok defa onu görmek istemiş ve kendisine çeşitli hediyeler göndermiştir. Ancak *Osman Dede* her seferinde gerek kardeşi *Kemân-keş Kara Mustafa Paşa*'nın görüşme isteğini, gerekse gönderdiği hediyeleri geri çevirmiştir. Hatta bir keresinde *Kara Mustafa Paşa* sırf onu görmek maksadıyla kıyafet değiştirip Galata Mevlevîhanesi'ne kadar gelmiş, ancak *Osman Dede* kendisiyle görüşmeyi kabul etmediği için üzgün bir halde geri dönmek zorunda kalmıştır.⁵

Hayatı boyunca fakr u fenâ yolunu seçmiş, yarın için hiçbir şey biriktirmemiş, kış mevsiminin en şiddetli soğuşunda bile sadece bir hırka ve bir tennüreden ibaret olan giysisiyle sûfiyâne bir yaşam sürmüş olan *Derviş Osman Dede*'nin doğum tarihi gibi, ölüm tarihi de kesin değildir.

¹ Bk. Ali ENVER, a.g.e., s. 73; Sefîne, cüz III, s.73.

² Bk. Sefîne, cüz II, s.26-37; OM., II/69.

³ Bk. Sefîne, cüz II, s.37; İsmâil ANKARAVÎ, Minhâcü'l-Fukarâ, haz. Saadettin EKİCİ, İstanbul 1996, s.11-13.

⁴ Bk.OM., II/172; Ali ENVER, a.g.e., s.73.

⁵ Bk. UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, a.g.e., s.389; Ali ENVER, a.g.e., s.74; SO., II/330.

Hediyetü'l-ârifîn¹, Semâ'-hâne-i edeb² ve Sicill-i Osmânî³'de 1050/1640 yılında, Osmanlı Müellifleri⁴'nde ise 1055/1645 yılında öldüğü belirtilmektedir. Ancak gerek çalışma konumuz olan eserinden, gerekse aşağıda tavsifi yapılacak olan diğer eserlerinden de anlaşılacağı gibi, *Osman Dede* 1055/1645 yılında veya daha sonraki bir tarihte vefat etmiş olmalıdır.

¹ Bk. Hediyetü'l-ârifîn, II/657.

² Bk. Semâ'-hâne-i edeb, s.74.

³ Bk. SO., II/331.

⁴ Bk. OM., II/172.

II. Eserleri

Kaynaklarda *Derviş Osman Dede*'nin sadece "Gülşen-i 'İrfân" adlı eserinden sözedilmekte ve yanlış olarak eserin dilinin Türkçe olduğu kaydedilmektedir.¹ *Derviş Osman Dede*'nin, dilini Farsça olarak tespit ettiğimiz bu eserinden başka üç eseri daha bulunmaktadır. Buna göre, tespit edebildiğimiz kadarıyla *Derviş Osman Dede*'nin başlıca eserleri şunlardır:

1. GÜLŞEN-İ 'İRFÂN

Müellif bu eserde Hz. Muhammed (S.A.V.)'in sevgi, insanlarla iyi geçinmek, insanlara hizmet etmek, az yemek yemek, nefisle mücadele, bu dünyanın faniliği ve ahiretin üstünlüğü gibi konuların işlendiği 40 hadisini meâlen nazmetmiş ve içeriğine uygun olarak her hadis için bir veya bir kaç hikâye nakletmiştir.

Eserin tespit edebildiğimiz ve müellif hattıyla yazılmış olması muhtemel tek yazma nüshası Millet Kütüphanesi, Ali Emirî 149 numarada kayıtlıdır.

1048/1638 tarihinde nazmedilmiş olan eser, 15,6x10,9 (11,5x8) cm. ebadında, 15 satır ta'lik yazı ile olup, 77 varaktır. Varaklar kırmızı çerçeve içerisine alınmıştır. Hadisler ve başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır.

Baş:

هذا كتاب گلشن عرفان

همیشه بی عدد چون نعمتش باد

خدا را حمد همچون نعمتش باد

¹ Bk. Keşfü'z-zunûn Zeyli, II/378

Son:

بان دل که نظرگاه تو باشد بان دل که وی آگاه تو باشد
دل درویش عثمان یا الهی مده در دست نفسش هیچ گاهی

عدد ابیات ۲۰۴۸

چو تو این گلشن عرفان بخواهی اگر خواهی که تاریخش بدانم
هزار و چل ز هجرت بود و هم هشت که از غیب این کتاب اندر عیان گشت
و گر خواهی که دانی غیر تصریح
بچم بر گلشن عرفان تاریخ ۱۰۴۸

2. DEH MESÎRE ¹

3. GÜLŞEN-İ 'UBBÂD

Müellif bu eserinde Tanrı'ya ulaşmak için sâlikin geçmesi gereken 7 'akabeyi anlatmaktadır. Müellif, Allah'a itaat yolunda 7 'akabenin bulunduğunu ve bu 'akabelerden herbirinin aşılması güç bir dağ gibi olduğunu söyledikten sonra, anılan 'akabelerin neler olduğunu açıklamaktadır.

1. 'aķabe: 'Aķabetü'l -'ilm,
2. 'aķabe: 'Aķabetü't-tevbe,
3. 'aķabe: 'Aķabetü'l-mevâni',
4. 'aķabe: 'Aķabetü'l-favâriz,
5. 'aķabe: 'Aķabetü'l-bavâ'is,
6. 'aķabe: 'Aķabetü'l-ķavâdih,
7. 'aķabe: 'Aķabetü'l-ķamd ve'ş-şukr.

¹ Çalışmamızın konusunu teşkil eden bu eserin tavsifi ve tercümesi ilgili bölümlerde yapılmıştır.

Akabelerden her biri ayrıntılı olarak açıklandıktan sonra, söz konusu akabede işlenen konuyla ilgili hikayeler anlatılmakta ve öğütler verilmektedir.

Eserin tespit edebildiğimiz ve bizzat müellif tarafından yazılmış olan iki nüshası bulunmaktadır. Bunlardan biri Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Ef. Eki 71 numarada kayıtlı olup, daha sonra tavsifini yapacağımız Deh Mesîre nüshasının 1b-55a varakları arasında bulunmaktadır. Söz konusu eserin diğer nüshası ise Konya Mevlânâ Müzesi 2184 numarada kayıtlıdır.¹

1055/1645 tarihinde yazılmış olan eser, 19,6x11,1 (14,5x6,8) cm. ebadında, kenarları meşin, ebru kaplı, miklaplı bir cilt içinde ve 19 satır ta'lik yazı ile yazılmıştır.

Baş:

بسمله

حمد خدا را که او هست خداوند حمد او بنهد بر زبان همچو شکر قند هم
حمد خدا نعمت است شکر دیگر بایدهش شکر دگر نعمت است حمد دگر بایدهش

Son:

از کرم این برگ سبز کن تو قبول ای جواب زانکه به درویش هیچ کس ندهد جز تو داد
گر تو ز تاریخ این خواهی عیان همچو شمس می شده تاریخ او الف و خمسون و خمس

تم

عن يد افقر الفقراء درویش عثمان مصنف هذا الكتاب

¹ Bk. GÖLPINARLI, Abdülbaki, Mevlânâ Müzesi Yazmalar Kataloğu, II/266.

4. ENÎSÜ'L-'ÂŞİKÎN

Müellif bu eserinde aşkın çeşitlerinden söz etmekte ve bir insanın gerçek aşka ulaşabilmek için çektiği sıkıntıları çeşitli hikayelerle anlatmaktadır. Şair, münâcât ve naatlardan sonra dönemin padişahı *IV. Murad* 'ı övmektedir. Eserin tespit edebildiğimiz ve müellif hattıyla yazılmış olan tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Ef. 3880 numarada kayıtlıdır.

Kenarları meşin, ebru kaplı, 13,6 x 9,3 (10,5 x 6,5) cm. ebadında, 13 satır, ta'lik yazıyla kaleme alınmış olup 38 varaktır. Söz başları kırmızı mürekkeple yazılmıştır. İlk varağın bir kısmı yırtılmış olduğundan eserin başı okunamamaktadır.

Son:

چونکہ دیدند این کتابم عارفین نام او گفتند انیس العاشقین

DEH MESİRE NÜSHASININ TAVSİFİ

Sık sık Mesnevî-i Ma'nevî'deki hikâyelere ve o dönemde meşhur olan klasikleşmiş öykülere başvurularak yazılan bu eser, üslûp bakımından kendi tarzındaki şaheserlerin bir taklidi olarak nitelendirilebilir. Müellif, eserini aruzun Remel bahri (fâ'ilâtun fâ'ilâtun fâ'ilun)'nde yazmıştır.

Kenarları meşin, ebru kaplı, miklaplı bir cilt içinde 19,6 x 11,1 (14,5 x 6,8) cm. ebadında, 19 satır ta'lik yazı ile olup Gülşen-i 'Ubbâd adlı eserin bulunduğu mecmuanın 56^b-91^b varakları arasında yer almaktadır. 37 varaktan ibarettir. Başlıklar kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Eser 1044/1634 yılında tamamlanmış olup, Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Ef. Eki 71 numarada kayıtlıdır.

DEH MESİRE NÜSHASININ DİL VE İMLÂ ÖZELLİKLERİ

Deh Mesîre'de göze çarpan başlıca dil ve imlâ özellikleri şu şekilde özetlenebilir:

1) (ك) harfi serkecsiz olarak kimi zaman (ك) şeklinde, kimi zaman (ك) harfinin üzerine üç nokta konarak (كُ) şeklinde yazılmıştır¹.

2) Miş'li geçmiş zaman (ماضئ نقلئ) çekiminde II.tekil şahsın sonuna getirilen (ئ) yerine (ء) şeklinde hemze kullanılmıştır.

گفت تو نخواندهءِ اندر کتاب که سؤال قبر حقست و جواب²

3) Hâ-yi gayr-i melfûz'la sonlanan kelimelerde birlik ve belirsizlik ya'sı yerine hemze (ء) kullanılmıştır.

گر به پیش او شدی مهمان خلیل لقمهءِ هرگز ندادی آن بخیل³

4) Fiillerin miş'li geçmiş zamanının III.tekil şahsının çekiminde; kimi zaman fiilin edilgen ortacının sonunda bulunan (ء) harfi, kimi zaman edilgen ortacın sonuna eklenen ek fiilin (ل) harfi, kimi zamansa her iki harf de düşürülmüştür.

1 Bk. Metin, 20a/15; 22a/12; 24a/18; 26b/10; 31a/11; 31b/19.

2 Metin, 9b/12.

3 Metin, 19a/9.

که بفرمودست مولای ما چشم و جان و ذکر و فکر و رای ما¹

آنچنان واقع شده ست ای یارِ پاک کانکه باشد بی ادب باشد هلاک²

5) Olumsuzluk bildiren (نه) edatı bazen (نی) şeklinde yazılmıştır.

قادرم گر بر سرت سیلی زتم زانکه مرد بس قویم تی زتم³

6) Yönelme belirten ve ismin -e halini gösteren (به) edatının yerine, genellikle (در) edatı kullanılmıştır.

رفت آن مؤمن در آن شهر و دیار پس منادی را یگفت او آشکار⁴

7) (با) edatı vezin gereği, kimi zaman (به) edatı yerine kullanılmıştır.

غیر این چیزی ندارم در جهان مالِ خود را با شما کردم بیان⁵

8) "Kuşkusuz, mutlaka" anlamına gelen (مر) edatının vezin doldurmak amacıyla sıkça kullanıldığı görülmektedir.

پس جهان در پیشِ جنتِ دوزخست این جهان مر مؤمنان را چون فحست⁶

1 Metin, 12a/13.

2 Metin, 15a/15.

3 Metin, 18a/16.

4 Metin, 33a/6.

5 Metin, 18b/11.

6 Metin, 1b/18.

9) İsmın -den halını gösteren (از) edatı birçok yerde (ا) harfi düşürülerek (ز) şeklinde getirilmiştir.

آفرید این جمله اشیا بی حساب عین اشیا شد ز غیرت آن جناب¹

10) Başta di'li geçmiş zaman olmak üzere, çeşitli zamanlarda çekilmiş fiillerin başında ve az da olsa masdarın başında, kimi zaman vezin doldurmak, kimi zaman da anlamı kuvvetlendirmek amacıyla (ب) harfi getirilmiştir.

لیک قوت تو بیامد بس لطیف آمد آن از روی انسان شریف²

آن یکی می گفت ای مردودِ حق از چه می بگریزی ای مطرودِ حق³

11) Fiillerin emir kipinin başında genellikle (می) takısı kullanılmıştır.

ای گدای بس حقیر و بی قرار آخر از عشاقِ خود را می شمار⁴

که به بسم الله شان بسمل کنیدی لیک اندر جای تنها می روید⁵

12) Fiillerin yeterlilik kipinde (توانستن) fiilinin geniş zaman III. tekil şahsı, yerine vezin gereği (تاند) şeklinde, asıl fiil ise geçmiş zaman gövdesiyle getirilmiştir.

روزِ محشر می کند خود داوری کس نتاند کرد کس را یآوری⁶

جان نتاند کرد حیراتِ حسن چون مجرد شد ز جسم و از بدن⁷

13) Gereklilik kipinin yapımında kullanılan (بایستن) yardımcı fiilinin geniş

1 Metin, 1a/2.

2 Metin, 13b/18.

3 Metin, 15b/18.

4 Metin, 2a/2.

5 Metin, 17a/17.

6 Metin, 1a/15.

7 Metin, 5a/12.

zamandaki çekiminde asıl fiil masdar halinde getirilmiştir.

مؤمنان را گفت شاه کافران آمدن باید در اینجا شاه تان¹

گفت آن شیرین دهن ای مردِ خام بایدت رفتن ازین شهر و مقام²

گفت بهر چشم تو ای مردِ خاص بایدم یک چشم کردن در قصاص³

14) Sıra sayı sıfatlarından olan (سوم) kelimesi (سیوم) şeklinde kullanılmıştır.

وان سیوم باشد فقیر از ربّ دین در جهنم می شود با کافرین⁴

15) (و) bağlacı, kimi zaman vezin gereği hazfedilmiştir.

آن یکی می گفت پیش پادشاه کان بخیک ساخت مسجد خانقاه⁵

16) (آمدن) ve (آوردن) fiillerinin olumsuz şekillerinde olumsuzluk takısı olan (ن) ile fiil arasında kaynaştırma harfi olan (ی) getirilmemiş, olumsuzluk takısı olan (ن) doğrudan fiile bitştirilmiştir.

گر بجا ناری تو امر آن حکیم می شود ملعون چو شیطان رجیم⁶

عشق را اوصاف ناید در بیان می نگوید عقل با صد زبان⁷

17) Sonu hâ-yi gayr-i melfûz ile biten kelimelerin (ها) eki ile yapılan çoğullarında (هـ) harflerinden biri, telaffuz edilmekle birlikte hazfedilmiştir.

1 Metin, 8b/2.

2 Metin, 22b/19.

3 Metin, 27a/16.

4 Metin, 11b/6.

5 Metin, 19b/1.

6 Metin, 15b/16.

7 Metin, 20b/11.

پس غلامان کاسها را يك بيك می نهادندی به پیش آن ملك¹

روز و شب در راهها و گویها می بکردی نالها و مویها²

18) Vezin gereği, ismin -e halini gösteren (به) edatı yerine (با) edatı kullanılmıştır.

غیر این چیزی ندارم در جهان مال خود را با شما کردم بیان³

19) "Suç, günah" anlamına gelen (گناه) kelimesinin (ان) ekiyle çoğul yapıldığı görülmektedir.

بعد از آن آید یکی بندهء فقیر کرده بسیار از گناهان کبیر⁴

گوید آن بنده کای پروردگار گرچه دارم من گناهان بی شمار⁵

20) (افتادن) fiilinin vezin gereği (ا) harfi düşürülmüştür.

ور بدستش می فتادی سیم و زر بتد کردی پنج بار آن بی هنر⁶

21) bağlacı vezin gereği (به) şeklinde kullanılmıştır.

در عوض بدهت ترا پروردگار یا ده و یا صد یه هفت صد هزار⁷

22) fiilinin di'li geçmiş zaman çekiminde (و) harfi çoğunlukla hazfedilmiştir.

1 Metin, 18a/1.

2 Metin, 22a/15.

3 Metin, 18b/11.

4 Metin, 35a/4.

5 Metin, 35a/5.

6 Metin, 19a/14.

7 Metin, 35b/2.

هم ز عدلش گشت یکسان مردمان که چنان بُد حکم شرع اوّل زمان¹

از قضا روزی یکی ز اهل علم که بُدی چون کوه در تمکین و حلم²

23) Hâ-yi gayr-i melfûz ile biten kelimelerin (ـ ان) ile yapılan çoğullarında harfinin düşerek yerini (گ) harfinin alması gerekirken, bu harfin düşürülmediği görülmektedir.

گفت هر دم که رسد آوازِ صور مرده گان رقصان بر آیند از قبور³

بر شما بادا سلام ای بنده گان علم تان سالم شد از ریب و گمان⁴

24) (ملا) kelimesinin (ملا) şeklinde kullanıldığı görülmektedir.

حضرت منلای روم و شمس دین می نمودند اینچنین اسرار دین⁵

25) (ل) harfi çoğu yerde meddeli yazılması gerektiği halde, meddesiz yazılmıştır.

26) Gerek şimdiki zamanda, gerek şimdiki zamanın hikayesinde (می) takısının başında getirilmesi gereken olumsuzluk eki fiilin başında getirilmiştir.

مال خود را دوست می دارم بسی می نخواهم که خورد دیگر کسی⁶

بود شیخ بایزید اندر مزید زانکه جز حق در دو عالم می ندید⁷

27) Di'li geçmiş zaman ve şimdiki zamanın hikayesinde çekilen fiillerin sonunda hikaye ya'sı (یای حکایت) veya istimrârî ya'sı (یای استمراری) adı verilen ya getirilmiştir.

1 Metin, 4a/18.

2 Metin, 22a/11.

3 Metin, 9b/14.

4 Metin, 10a/12.

5 Metin, 10b/3.

6 Metin, 19b/8.

7 Metin, 17a/9.

که ز اول می نگشتی او روان تاکه يك دختر ندادندی بر آن¹

آمدندی گرد او جمله وحوش می نشستى با ادب هر يك خموش²

28) yerine (بُود که) veya (باشد که) anlamında "ola ki, belki" fiilinin (بودن) (بودن) (بودن) şeklinde sadece geniş zaman gövdesiyle getirildiği görülmektedir.

بوکه از پند شما ای عارفان دین و ایمانم نباشد در زیان³

29) Arapça çoğul olan (كُتِبَ) kelimesi Farsça (هـ -) çoğul ekiyle ikinci kez çoğul yapılmıştır.

چون بدیدی در کتبا ده خبر کز دو لشکر پس کرا باشد ظفر⁴

30) Bitişik şahıs zamirlerinin, fiillerin, isimlerin, sıfatların, zarfların, edatların ve masdarların sonunda değişik anlamlarda kullanıldığı görülmektedir.

زان فرستادت خدا در این جهان تا بدانندت همه انسان و جان⁵

گفت آن دیوانه: ای قوم پلید حق تعالی بهر تان آفرید⁶

چو شفیع عاصیان باشد حبیب جنّت فردوس مان باشد نصیب⁷

زانکه من دیدم نشانش در کتاب گر بود آن کس دهم تانرا جواب⁸

1 Metin, 3a/12.

2 Metin, 21a/15.

3 Metin, 6b/12.

4 Metin, 8a/18.

5 Metin, 2b/11.

6 Metin, 6a/15.

7 Metin, 2b/14.

8 Metin, 8b/1.

که زِ عیسی مرده را احیا کند که زِ پستی اش به بالا می کشد¹

31) kelimesi استانبول şeklinde kullanılmıştır.

بود در ستنبول یکی حوری نژاد مادر دهر آنچنان دیگر نژاد²

32) Sonu (l) ile biten kelimeler, bitişik şahıs zamirleriyle bitleştirilirken kimi zaman kaynaştırma ya'sı getirilmemiştir.

ور شود او فاسد ای یار عزیز می شود فاسد همه اعضا ش نیز³

33) İsmi -i halini gösteren (را) edatı vezin gereği kimi zaman kullanılmamıştır.

دستِ بازگان بیوسید آن جوان در یکی کشتی نشست و شد روان⁴

1 Metin, 1a/7.

2 Metin, 21b/15.

3 Metin, 7b/3.

4 Metin, 29b/4.

DEH MESİRE NÜSHASINDA BULUNAN BAZI EDEBİ SANATLAR

Derviş Osman Dede, "Deh Mesîre"sinde tasavvufî istılahları sade ve anlaşılır bir biçimde açıklarken orjinal mazmun kullanmak, lafza güzellik ve manaya incelik katmak gibi bir kaygı taşımamaktadır. Bununla birlikte, Deh Mesîre'de, mesnevî tarzında sıkça göze çarpan "telmîh", "cinâs", "iktibas", "isti'âre" gibi bedi'î ve beyan sanatlarına yer verildiği görülmektedir. Aşağıda bu eserde sıkça kullanılan bazı edebî sanatlardan örnekler verilmiştir.

1) Telmih

که زِ موسی قهرِ خود اظهار کند پس زِ دستش يك عصا را مار کند¹
(موسی - عصا)

که زِ نوح او بد دعایی می کند عالمی را غرقِ آبی می کند²
(نوح - غرق آب)

که زِ عیسی مرده را احیا کند که زِ پستی اش به بالا می کشد³
(عیسی - مرده را احیا کردن، از پستی به بالا کشیدن)

1 Metin, 1a/7.

2 Metin, 1a/6.

3 Metin, 1a/9.

2) Cinâs

(Cinâs-ı Lâhik)

سجده کردندى همه خلق جهان پیش او از قبطیان و سبطیان¹
(قبطیان - سبطیان)

گویا الله را بینی عیان خاضع و خاشع شوی از ذوقِ جان²
(خاضع - خاشع)

(Cinâs-ı Nâkıs)

زانکه هر کس کو کند ترکِ ادب حق عقابش می کند اندر عقب³
(عقاب - عقب)

چونکه چشم باطنش می شد گشاد رست از عشقِ مجاز و گشت شاد⁴
(گشاد - شاد)

(Cinâs-i Tâm)

در حقش گفت آن رسول مستند کان زمان که حق تجلی می کند⁵
(حق - حق)

که بجزود و عدل این سلطان مراد در دو عالم باشد آن شه بر مراد⁶
(مراد - مراد)

1 Metin, 14b/19.

2 Metin, 17a/5.

3 Metin, 16a/12.

4 Metin, 24a/1.

5 Metin, 3a/3.

6 Metin, 4b/11.

3) **Tenafür**

گفت احمد شکرِ ربِ عالمین کانکه من خواهم خدا خواهد همین¹
(خ)

شرم دارم من زِ استحيای او زانکه من آینه ام ای خو برو²
(استحیا)

4) **Şibh-i Hüsn-i Ta'lîl**

سایه را سایه نباشد ای امین زان ندارد سایه خور اندر زمین³

5) **İkmâl**

هم زِ طوفانِ ستم باشند امین در پناهِ ظلِّ ربِّ العالمین⁴
ارتشا و ظلم را گشته عدو پادشاه حق شناس و عدل خو⁵

6) **İktibas**

که زِ آدم درس اسماء گوید او که زِ وی انا ظلمنا گوید او⁶
(انا ظلمنا)

1 Metin, 3b/13.

2 Metin, 3b/5.

3 Metin, 2b/1.

4 Metin, 4a/3.

5 Metin, 4a/12.

6 Metin, 1a/3.

لم یکن یکتب الی یوم القرار این همه انعام تو ای کردگار¹
(لم یکن یکتب الی یوم القرار)

زانکه خلاق و یزدان مجید نحن اقرب گفت من جبل الوری²
(نحن اقرب من جبل الوری)

7) Müşakale

روزِ محشر می کند خود داوری کس نتاند کرد کس را یاوری³
(می کند - کرد)

8) Tecrîd

این گدای بس حقیر و بی قرار آخر از عشاقِ خود را می شمار⁴
گر زِ عشاقست نباشد این گدا دوستدارِ عاشقانست ای خدا⁵

9) Tezâd

پس جهان در پیشِ جنتِ دوزخست این جهان مر مؤمنان را چون فحست⁶
(جنت - دوزخ)

از عدم ما را تو آوردی برون با حواسِ خاصِ بیرون و درون⁷
(برون - درون)

1 Metin, 1b/13.

2 Metin, 23b/16.

3 Metin, 1a/15.

4 Metin, 2a/2.

5 Metin, 2a/3.

6 Metin, 1b/18.

7 Metin, 1b/4.

10) **İştikâk**

بلکه يك بينی در افعال و صفات زانکه فاعل اوست اندر کائنات¹
(افعال - فاعل)

شاهِ عالم چونکه باشد متقی اهلِ تقوی باشد عالم نی شقی²
(متقی - تقوی)

جذب کرد عاشق بخود معشوقِ خود عاشق و معشوق نبود جز احد³
(عاشق - معشوق)

11) **Îâde**

کرد استغفار از آن شاه جهان عدل را نیت بکرد او بعد از آن
بعد از آن دوشید گاؤ خود فقیر همچو اول بار او می داد شیر⁴

12) **Tansîk**

می نیابد هیچ از قهرش امان مفسدان و مرتشیان ظالمان⁵
(مفسدان - مرتشیان - ظالمان)

در پناه سایه اش این کائنات می کند از طاعت و صوم و صلوات⁶
(طاعت - صوم - صلوات)

1 Metin, 6a/2.

2 Metin, 7b/6.

3 Metin, 21a/9.

4 Metin, 7a/18,19.

5 Metin, 4a/10.

6 Metin, 4a/2.

13) *Tenâsüp*

تا نجوم و شمس باشد در سماء تا بروی ارض باشد باد و ما¹
 (نجوم - شمس - سماء - ارض - باد - ما)

بهر پایت ساخت کفش آن کفشگر ساختند دستار خوب از بهر سر²
 (پا - کفش - کفشگر، دستار - سر)

مالداری بود از بازرگان سیم و زر بود و غلامان و دکان³
 (مالداری - بازرگان - سیم - زر - غلامان - دکان)

1 Metin, 4b/4.

2 Metin, 6a/14.

3 Metin, 29a/18.

SUNULAN METNİN HAZIRLANMASINDA İZLENEN YOL

1. Metinde geçen bütün tamlamaları izâfet kesresi ve izâfet hemzesiyle gösterdik. Bu arada uzun okunması gereken tamlamaları () şeklinde kısa bir çizgi ile belirttik.

2. Metinde geçen ayet, hadis, Arapça şiir ve ibârelerin tamamını harekeledik.

3. Metinde serkecsiz olarak yazılan (ك) harflerini günümüz imlâsına uygun olarak serkecli yazdık.

4. Metinde geçen ve yanlış okunması ihtimali bulunan kelimelerin tamamını harekeledik.

5. Metinde geçen hadislerin tamamı kudsî hadis olduğu için dipnotta göstermedik. Sadece Kur'ân ayetlerini dipnotta göstermekle yetindik.

6. Hâ-yi gayr-i melfûz ile biten kelimelerin sonunda yâ-yi muhâtab, yâ-yi vahdet ve yâ-yi nekre yerine kullanılmış olan hemzeleri bugünkü imlâyaya uygun olarak (ى) şekline dönüştürdük.

7. Hâ-yi gayr-i melfûz ile sonlanan kelimelerin (ه -) ekiyle yapılan çoğullarında telaffuz edilmekle birlikte, yazıda gösterilmemiş olan (ه) harfini günümüzün imlâ kurallarına uygun olarak yazıda gösterdik.

8. Metinde meddeli yazılması gerektiği halde meddesiz yazılmış olan (ا) harfini meddeli olarak yazdık.

9. İsmi hallerini gösteren edatlardan isme bitiştirilmiş olanların büyük bir bölümünü ayrı yazdık.

10.Hâ-yi gayr-i melfûz ile biten kelimelerin (ان) eki ile yapılan çoğullarında hazfedilmemiş olan (ا) harfini hazfettik ve bu tür kelimeleri günümüzün imlâ kurallarına uygun olarak yazdık.

11.Kendisinden önce gelen kelimedenden ayrı yazılmış olan bitişik şahıs zamirlerinin büyük bölümünü bugünkü imlâyaya uygun olarak birlikte kullanıldığı kelimeye bitişik bir şekilde yazdık.

DERVİŞ OSMAN DEDE'NİN DEH MESİRESİ

Esirgeyen ve Bağışlayan Allah'ın Adıyla

Sonsuz hamd, kendi sıfatlarını mâsivâda gösteren ve bu sayısız eşyayı yaratıp, sonra da o eşyada tezâhür eden arşın istivâ edicisi Allah'adır.

Adem'in dilinden isimleri söyleyen ve ona "*Biz kendimize zulmettik*" dedirten O'dur.

Nuh aracılığıyla beddua edip âlemi suya garkeden,

Musa vasıtasıyla kahrını gösteren, sonra da onun elindeki asâyı yılanı döntüştüren,

Ateş aracılığıyla lütfünü gösteren, böylece ateşi *Halil İbrahim* için gül bahçesine döndüren,

İsa aracılığıyla ölüyü dirilten ve *İsa*'yı gökyüzüne yükselten de O'dur.

Eğer O, *Süleyman Peygamber*'de tecelli etmeseydi, insanlar, cinler, vahşi hayvanlar ve kuşlar hiç ona itaat ederler miydi?

Cebraîl aracılığıyla peygamberlere vahyedip ilhamda bulunmak suretiyle, kendi hükümlerini tebliğ eden O'dur.

İsrafil vasıtasıyla Sûr'u üfleyen ve yarattıklarını bir anda cansız kılan,

Emrini ikinci kez Sûr'a üflediğinde varlıkların tamamını kabirlerinden kaldıran da O'dur.

Kimse kimseye yardım edemediği mahşer gününde bizzat hakemlik yapan da,

Bazılarını cennete götüren, bazılarını ise cehenneme gönderen de O'dur.

MÜNÂCÂT

Ey Allahım! Her iki âlemde de tek gerçek sensin ve senin dışındakilerin hepsi sadece bir hiçtir.

Zâhirî ve bâtinî özel duyular bahşetmek suretiyle, sen bizi yoktan var ettin.

Sen, verdiklerini hak edilmiş olduğu için değil, aksine bağışlayıcılık sıfatının nişanesi olarak verdin her zaman.

Her biri cennetten çok daha güzel ve çok daha değerli olan cevherleri karşılıksız olarak bahşettin, ey Allahım!

Lütfet, bizi selamete çıkar; çünkü "*İhsan, cömertlikle yerini bulur.*"

Çünkü topraktan yaratılmış olanlara başlangıçta ruh vermekle, sen ihsanda bulundun, ey Allahım!

Sonra da onları hem imanla şereflendirdin, hem de paha biçilmez bir akıl ve bilgi verdin, ey âlemlerin padişahı!

Her an sayısız ihsan ve bağışlarda bulunan Allah'ın nimet ve lütfünü kim hesap edebilir?

Yedi deniz bir araya gelip mürekkep olsa, ağaçlar ve cansız varlıklar da kalem,

Yeryüzünün tamamı kağıt olsa, insanlarla cinler de kâtip,

Yine de senin verdiğin nimetleri kıyamet gününe kadar yazamazlar, ey Yaradan!

Ey âlemlerin yaratıcısı olan Allah! Senin nazarında dünyanın, bir sivrisineğin kanadı kadar bile değeri olamaz.

Sen, kafirlere, hayalin gölgesi misali hiçbir değer ve kıymeti olmadığı için mal ve mülk verdin.

Cehennemde şeytanlarla birlikte olacakları için bu dünya kafirlere cennet gibi,

Ahirette yerleri cennet olacağı için de inananlara zindan oldu.

Öyleyse, cennete oranla cehennem gibi olan bu dünya, inananlar için açık bir tuzaktır.

Aşıklar içinse cennetler, zindan ve seni görmenin dışında, herşey haramdır.

Ey herşeyden münezzehten olan, hiçbir şeye ihtiyacı olmayan, bağışlayıcı, cömert ve herşeye kâdir olan padişah!

Son derece değersiz ve sabırsız olan bu dilenciği hiç olmazsa, kendi aşıklarından say!

Ey Allah'ım! Senin aşıklarından olamasa bile, aşıklarının aşığıdır bu dilenci.

Dostu dostla haşreyleyen sen, beni de aşıklarınla birlikte dirilt!

Bu kimsesiz ve zavallı dilenciği bu dünyada da onlarla birlikte haşreyle de,

Aşıkların ayağının tozu olsun ve hem bu dünyayı, hem de öbür dünyayı terketsin.

Mademki bu duayı bana öğreten ve gönlümdeki bu arzuyu alevlendiren sensin. O halde, kendi duana icabet et de bu dervişin dileğini yerine getir.

**ADEMOĞLUNUN EFENDİSİ MUHAMMED MUSTAFA
(S.A.V.)'YA NAAT**

Toprak bir kement olsun da onu arşa ulaştırırsın diye, toprağı kendi aşkıyla yücelttin.

Arştakiler toprakla suyun aşkını görünce, "*Keşke biz de toprak olsaydık*" dediler.

Toprak Allah'ın bütün isimlerinin tecelli mahalli oldu; meleklerse bazı isimlerden yoksun kaldılar.

Arşın tacı *Mustafa*'nın ayağının tozu oldu; gökler ise onun ayağının altında örtü.

İnsan ve melek cinsinden her türlü varlığın, arşın, kürsünün ve dokuz feleğin efendisi,

Mustafa'nın nûrudur varlıkların yaratılış sebebi ve bunun da şahidi "*Sen olmasaydın ...*" hadisi ve "*Senin hayatına yemin ederim ki ...*" ayetidir.

Allah'ın isim ve sıfatlarının kendinde zuhur ve tecelli ettiği kişi sadece odur. Âdem'in yaratılmasındaki asıl maksat sadece odur.

O, Allah'ın nûruydü ve gölgesi yoktu. Güneş ise onun yanında sadece bir zerre gibiydi.

Belki de onun nûrunun gölgesiydi güneş. Bu yüzden de başı üzerinde gölge gibi dururdu.

Gölgenin gölgesi olmaz, ey güvenilir kişi! Bu yüzden de güneşin yeryüzünde gölgesi yoktur.

Onun iki dünyada da Allah'ın nûru olduğunu, bu yüzden de o nûrun gölgelenemeyeceğini bil!

İNSANLIĞIN SON PEYGAMBERİ'NE NİYÂZ

Ey Allah'ın elçisi ve sevgilisi! Ezelden beri Hakk'ın dostu ve sevgilisi sensin.

O, seni kendi vasıflarıyla süsledi ve lütfüyle kendi aynası yaptı.

O kayıtsız ve şartsız mutlak varlık, aynada kendi güzelliğini görünce, kendine aşık oldu.

Ey varlık ve yokluk âleminin yaratıcısı olan Allah'ın dostu ve sevgilisi! Bizzat âlemlerin rabbi seni övmekte;

Ey yırtıcı hayvanları ve kuşları yaratanın dostu ve sevgilisi, *Tevrat* ve *Zebûr* seni övmekte;

Ey ebedi ve daim olan Allah'ın dostu ve sevgilisi, *İncil* ve *Furkan* seni övmekte,

Ey günahkarların şefahtçisi, peygamberlerin sultanı! Cüz'î ve küllî varlıkların tamamı senin uğruna yaratıldı.

Allah, seni bu dünyaya, insan ve ruh seni bilsin diye gönderdi.

Allah'ın yaratmasındaki asıl maksadın, şüphesiz *Ahmed* olduğunu bil!

Allah'ın rahmetinin gazabına göre önceliğinin olması, habîbinin şefâate aşık olmasındandır.

O habîb, asilere şefâatte bulunacağına göre, bize de Firdevs cenneti nasip olur.

Çok günahım olmasına rağmen, hiç üzülmem. Çünkü Allah'ın habîbi bizim sığınağımız ve desteğimizdir.

Ey Allah'ın elçisi! Kıyamet gününde güvenebileceğim hiçbir iyiliğim yok.

Senin sevilmişliğine, iyiliğine ve övülmüşlüğüne inanmam dışında.

Hem senin fermanına boyun eğirim, hem de senin dört halifeni severim.

SİDDİK-İ EKBER (R.A.)'E NAAT

Dört halifenin ilki olan *Sıddik-i Ekber* hem yoldaşı, hem de mağara arkadaşıydı *Ahmed*'in.

O seçkin insan, son derece şefaatli olan Peygamber'in her söylediğine " *Doğru söyledin*" der de, başka bir şey demezdi.

Güvenilir olan o Peygamber onun hakkında : "*Hak tecelli edince,*

Herkese ve her şeye genel, Sıddik'e ise özel olarak tecelli eder " diye buyurmaktadır.

O mağara arkadaşı sahip olduğu her şeyi Hak yolunda harcadı.

Ahmed " *Bu dünyanın malından sana ve ailene ne kadar kaldı ?*" diye sordu.

O da " *Ey akıllar sultanı ! Allah ve elçisi iki cihanda da bize yeter* " diye cevap verdi.

ÖMER B. HATTÂB (R.A.)'A NAAT

Dört halifeden ikincisi de namazın kendisiyle gün yüzüne çıktığı son derece yüce sıfatlı *Farûk*'tur.

Ömer'in kıyamete kadar geçerli olacak olan kerametlerinden biri dünyada hâlâ bakîdir.

Bu keramet, çok büyük olan *Nil* nehrinin her yıl o yüce kişinin emriyle akmasıdır.

Halbuki Nil nehri önceleri kendisi için bir kız çocuğu kurban edilmedikçe akmazdı.

Bu durumu duyduğunda adaletli *Ömer*, bir ferman gönderdi ve fermanda;

"*Eğer Allah'ın emriyle akmaya başlarsan ne iyi, aksi takdirde Allah şahid olsun ki, sen de asilerden olursun* " diye yazdı.

O yüce yaratılışının emri Nil nehrine ulaştığında, Nil onun emrine boyun eğdi ve sahraya yöneldi.

OSMÂN-I ZÎ'N-NÛREYN (R.A.)'E NAAT

Dört halifenin üçüncüsü de Kur'ân'ı derleyen iyi huylu *Osmân-i Zî'n-nûreyn*'dir.

Bir gün, o vefa kaynağı, o safa denizi olan *Ahmed-i muhtar*, yani *Mustafa*,

Evinde bağdaş kurup oturmuş; eteklerini de önüne doğru yaymıştı.

O sırada *Siddîk* geldi, ancak o eteğini toplamadı. *Faruk* geldi, o yine eteğini toplamadı.

Ancak *Osman* geldiğinde, o cennet ehli eteğini topladı ve dizlerinin üstüne oturdu.

Bunun üzerine ashabı ona: "Ey yardıma koşan, neden sadece *Osman* geldiğinde eteğini topladın?" dedi.

"*Meleklerin ve temiz kimselerin utandıkları hayâ sahibi kişiden,*

Ey güzel yüzlü, ayna olduğum için onun utanmasından dolayı ben de utanırım " diye cevap verdi onlara.

ALLAH'IN ARSLANI ALİYYÜ'L-MURTAZÂ (R.A.)'YA NAAT

Dört halifenin sonuncusu, hükümleri bilen ve kaderin gizemine vâkıf olan Allah'ın arslanı *Murtaza'*dır.

O, peygamberlerin bilim şehrinin kapısı ve veliler topluluğunun pîridir.

Feleğin kendisi için beyaz at gibi olduğu o seçkin insan "*Ey Ali ! Sen bendensin ben de senden* " diye buyurdu.

Bir gün, o âlemlerin nûrunun sofrasında pişmiş, etli ve güzel bir tavuk vardı.

O, "*Ey Allah'ım! Baştan başa bütün dünyada senin için daha sevgili olan insan kimse,*

Onu gönder de, bu tavuğu onunla birlikte yiyeyim" der demez, mutlu bir şekilde *Ali* çıkageldi.

Bunun üzerine *Ahmed*, "*Âlemlerin rabbine şükürler olsun. Benim istediğimi O da istiyor*" dedi.

Naatı âlemlere sığmayan o yırtıcı arslanın naatı konusunda ben ne söyleyebilirim?

Allah'ın yüzlerce selamı ve övgüsü Peygamber'e ve onun meşhur dört halifesinin üzerine olsun.

Hüseyin'e, Hasan'a, onun ailesine ve ashabına da yüzlerce selam olsun.

CİHAN PADİŞAHININ METHİ

Bizi yaratan ve yoktan vareden yüce Allah'a hamdolsun.

O, kulları arasından bir kulu, dünyanın dirlik ve düzeni için seçti.

O halde Hakk'ın onu seçmekten amacı, bu dünyanın düzeninin onunla sağlanmasıdır.

Onun himayesinde bütün insanlar ibadette bulunur, oruç tutar ve namaz kılarlar.

Aynı zamanda âlemlerin rabbinin yeryüzündeki gölgesi sayesinde zulûm tufanından güvende olurlar.

Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi, batının ve doğunun padişahı zulmü yoketmeyi ve ortadan kaldırmayı öğretir.

Kahraman olan onu gördüğünde, kahrolur ve pehlivan da kendinden geçer.

O cesur padişah dağa vursa, dağ onun gürzünün darbesiyle hamur gibi olur.

Kızıp da örse bir ok atsa, o ok eski bir şaldan geçen iğne gibi örsü delip geçer.

File bir mızrak fırlatsa, o mızrak, sel suyunun içinden geçen yılan misali onu delip geçer.

Hiç kimse cesur Azrail'den korkmaz **Sultan Murad**'in okundan korktuğu kadar.

Bozguncu, rüşvetçi ve zâlimlerden hiçbiri onun kahrından kurtulamaz.

Rüşvet onun döneminde ortadan kalkmış; zulüm dünyadan elini ve eteğini çekmiştir.

Hakkı bilen ve adaleti huy edinen padişah, rüşveti ve zulmü kendine düşman bellemiştir.

O son derece yüce olan sultan, bu dünyanın rüşvet yüzünden haraboldüğünü bilir.

Sultanın adaleti rüşvetçiye düşman kesilmiştir. Çünkü o, rüşvetçinin Allah tarafından lanetlendiğini bilir.

Bu dünya şimdi mutludur. Çünkü Tanrı'dan istediğini elde etmiştir.

Mutlu padişahın zamanında, onun adaleti sayesinde dünya, cennete dönmüştür.

Dünyada bulunan bütün bid'atlar sultanın adaleti sayesinde silinip yok oldu.

Onun adaleti sayesinde insanlar, eskiden olduğu gibi yine eşit oldular.

Adaletli sultanın kahrı sayesinde eşkiyanın tamamı birer âbid, zâhid ve mütteki oldu.

Ben ne yüzle padişahı medhedeyim? Peygamber bile ona "Tanrının gölgesi" demiştir.

O mutlu sultanı daha ne kadar methedebilirsin ki! Onun vasfı ağızlara sığmaz.

Ellerini kaldır ve sultan için dua et. Çünkü bilen için dua, övgüden daha iyidir.

Gökyüzünde yıldızlar ve güneş, yeryüzünde rüzgar ve yağmur varoldukça,

Gül mevsimi, Dey ayı ve bahar mevsimi gelip gittikçe, dünyada ağaçlar ve meyvalar bulundukça,

Bostanda laleler, dünyada gül ve sümbül yeşerdikçe,

Ey Allah'ım, **Sultan Murad**'ın gölgesi, varlık dünyasından eksik olmasın!

Ey cömert olan Allah, adı gibi muradından ayrı kalmasın **Sultan Murad**!

Ey ihsanda bulunan Yaratıcı! Onda kendi adaletini tecelli ettir de, **Ömer** gibi olsun.

Ey **Derviş Osman**! Gece gündüz duanda ve namazında böyle niyaz et de,

Cömertlik ve adaletiyle **Sultan Murad** iki âlemde de muradına ersin.

Allah seni bu dünyanın muradı yaptığına göre, senden bir dilenci bile muratsız kalmaz.

Hakk'ın muradı cömertlik ve kerem olduğuna göre sultan başıma inci ve cevher saçar.

KİTABIN YAZILIŞ SEBEBİ

Bir gece ben, düşünce süstünü yaktım; gönül evimi onunla aydınlattım.

Kendi gönlümle uzun süre söyleştim. Ancak bizim halimizden kimse haberdar olmadı.

Ona dedim ki : "Bu dünyaya gelen herkes, çok kalmadan bu çöplüğü (dünyayı) terketti.

Âdem'in zamanından şimdiye kadar sayısız insanlar bu dünyaya gelip gittiler.

Bazıları gittiler, ancak geride eserleri kaldı. Bazıları gittiler, ancak ne adları, ne de izleri kaldı.

Bazılarından geriye bu dünyada cami, han, köprü ve misafirhane kaldı.

O yardıma koşanın lütfu sayesinde bazılarından tekke, medrese ve dârü'l-hadîs kaldı.

Bazılarından tefsir ve sahîh hadîslerle ilgili son derece sarîh kitaplar kaldı.

Bazılarından çok güzel sözler, bazılarından da son derece fasîh beyanlar kaldı.

Bazılarından *Telvih* ve *Hidâye* gibi, fıkıh ve usûlle ilgili kitaplar kaldı, ey bilgili kişiler!

Bazılarından dedikodu ve boş sözler değil, ilm-i ledun kaldı.

Bazılarından da cömertliğinin, ihsan, bağış ve kereminin şöhreti kaldı.

Adaletin madeni *Ömer* (R.A.) gibi olan bazılarından ise geriye adalet kaldı.

Öyleyse ey güvenilir kişi, onların bu faydalı şeyleri yapmaktan amacı inananların bir hayır duasıydı.

Çünkü onlar, hem cisimden, hem de candan kurtuldukları için duaya muhtaçtırlar.

Can, cisim ve bedenden ayrıldığında, iyilik ve hayırda bulunamaz."

Benim sözlerimi işitince gönül, "İhsan sahibi olan Allah'tan dile de,

O sana cevher gibi sözler versin; çünkü O, zehiri şekere döndürmeye kâdirdir" dedi.

Sonra, niyazda bulunmak amacıyla, hiçbir şeye ihtiyacı olmayanın sarayının kapısında yere kapandım.

Dedim ki : "Ey ebedî olan Yaratıcı! Ezelde bu arzuyu gönlüme sen yerleştirdiğine göre;

Benim dileğimi yerine getir de, dünyada benden de bir hatıra kalsın".

Gönlüm bana "Bugünden tezi yok başla da, Hak senin dilinden pek çok sözler söylesin" dedi.

Yaratıcı'ya yüzlerce yalvarış, yakarış ve niyazla, bu kitabı yazmaya başladım.

Kitabı, her biri gönlün zevk kapısını açan *On Mesîre*'ye ayırdım.

Birinci mesîre, hükümdarların yönetimde hata yapmaması için, adalet ve bağışlayıcılık hakkındadır.

İkinci mesîre, dervişler hakkında olup, bu mesîrede gezinti yapmak cana can katar.

Üçüncü mesîre, edebin tadı tuzudur, çünkü insan ve melekler edep sayesinde maktûl olmuştur.

Dördüncü mesîre, cömertlik ve ihsan hakkındadır. Çünkü her varlık, ihsan sayesinde kulluk mertebesine erişir.

Beşinci mesîre, Tanrı aşkı hakkındadır. Çünkü aşk, aşkların mihrabıdır.

Altıncı mesîre, ilim ve amel konusuna ayrılmıştır. Çünkü yüce Tanrı dünyayı bunun için yaratmıştır.

Yedinci mesîre insanı, hayrete sürükleyen düşünce hakkındadır; ancak bu hayret hizmete engel olmayacak ölçüde olan hayrettir.

Sekizinci mesîre, halvette olan insan hakkındadır. Onun halvetinin ötesinde uzlet vardır.

Dokuzuncu mesîre, seçkinler dışında kimsede bulunmayan ihlas sıfatıyla ilgilidir.

Onuncu mesîre Tanrı'nın birliği hakkında olup, farz, kalanı ise nafilidir.

Böylece *On Mesîre* Allah'ın daha önceden taktir ettiği şekilde ve O'nun lütfü sayesinde tamamlandı.

Kim bu *On Mesîre*'de gezinti yapıp, yazarına hayır duada bulunursa,

Yüce Allah ona rahmet etsin ve onun mekanını da cennet eylesin.

Bu dünyada onun dileğini yerine getirsin, o, bu mesîreler sayesinde başarıya ulaşsın.

BİRİNCİ MESİRE : ADALETİN BEYANI HAKKINDA

Ey adaleti meslek edinen, sana adaletin ne olduğunu söyleyeyim de herşeyi yerli yerine koy!

Adaletin, biri sözde, diğeri fiilde adalet olmak üzere iki türlü olduğunu bil.

Ey can dostum, sözde adalet Allah'ı şüpheye yer bırakmayacak şekilde bir kabul etmektir.

Ayrıca, O'nu sıfatlarda ve fiillerde bir görmendir; çünkü evrende gerçek fail O'dur.

Şayet böyle bilip, böyle görmezsen, şirke düşersin ve müşriklerden olursun.

Şirk son derece büyük bir zulümdür; zaten, cömert olan o padişah da böyle buyurmuştur.

Şimdi de fiilde adaletin ne olduğunu duy da, ey insaf sahibi, ayakkabını başına giyme!

HİKÂYE (1)

Dünyada bütün işleri tersine yapan, sırlara son derece vâkıf bir mecnun vardı.

Dünya ehlinden gösterişli bir zengin, bir gün kalabalık bir grupta, mecnunun yanına gitti.

Onları uzaktan görür görmez mecnunun gönlünde nefret duyguları uyandı.

Hemen ayakkabısını başına, sarığını da ayağının altına koydu.

O gösterişli zengin ve yanındakiler, o kendine yabancı olanın yaptığı işi gördüklerinde, ona dediler ki :

"Sen ayakkabımı ve sarığını konulması gereken yere koymadığın için, ayağına ve başına eziyet ettin.

Ayakkabının yeri ayaktır, onu ayağına giy; sarığın yeri başındır, onu da başına koy.

O ayakkabıyı ayağın için, o güzel sarığı da senin başın için yaptılar.

O deli, "Ey ruhu kirlenmiş olan kavim" dedi, "Yüce Tanrı sizi niçin yarattı?"

Ayaktaki ayakkabı gibi olan dünya için mi, yoksa âhiret için mi? Ey ahmaklar!

Aşağılık dünyayı başımızın üzerine koyuyor, âhireti ise ayaklar altına alıyorsunuz.

Ey soysuzlar, hiç böyle adalet olur mu? Bu olsa olsa sadece zulüm olur, zulüm.

Benim gözümdeki küçüçük kılı göreceğinize, kendi gözünüzün önündeki evin kocaman direğini görün".

Adalet hak edene hak ettiğini vermek, herşeyi yerli yerine koymaktır.

HİKÂYE (2)

Abdülaziz'in oğlu Ömer, Müslümanların halifesi olduğunda,

Boynuma dünya işi yüklendi diye, böylesi ağır bir işten dolayı üzüntüye kapıldı.

Müminlerin padişahu kendi kendine, "Akıllılarla oturup danışmak gerekir.

Çünkü böylesi bir iş, baştan savma bir iş değildir; kolay olduğunu zanneden, akıldan yoksundur" diye düşündü.

Ardından o, bu sıkıntıdan kurtulmak için, kendine nasihat etsinler diye şeyhleri çağırđı.

Ellerini öpüp, onları buyur ettikten sonra o genç, "Ey yetkin kişiler!" dedi, "Ey ârifler,

Ey alçak dünyadan, Allah'ın dışındaki bütün varlıklardan ve dünya güzelliklerinden kendini kurtarmış olanlar!

Başıma, yeryüzünün ve gökyüzünün bile yüklenmekten kaçındığı ağır bir yük yüklendi.

Eğer nasihatta bulunursanız, lütfetmiş olursunuz. Çünkü ben sizin öğüdünüzden ümitsiz değilim.

Olaki, ey ârifler! Sizin öğüdünüz sayesinde kurtarırım dinimi ve imânımı zarar görmekten".

O şeyhlerden biri, "Ey şâh!" dedi, "Dinle bu öğüdü, kulağına küpe yap.

Bütün yaşlıları baban gibi bil, toplumun ileri gelenlerini de kardeşin say.

Oğlun gibi gör küçükleri, ey adaletli insan! Bu kadarı sana yeter.

Baba, kardeş ve oğulla birlikte, adaletli bir yaşam sür".

Bir diğeri, "Ey güvenilir padişah!" dedi, "Müslümanların diyarı senin evindir.

Ev halkı ailen gibi olur ve onların iyiliği, senin yetkinliğini gösterir.

Şu halde sen, hesap günü utanç içinde kalmamak için, ailene adaletli davran, ey şehriyar!"

Ötekisi ise, "Ey müminlerin emiri!" diye seslendi, "Kötülük, zulüm, fitne ve fesat kabilinden müslümanların ülkesinde bulunan her şeyi senden soracağı için Tanrı,

Gözünü aç, düşün ve seyret; sonra da ister zâlim ol, ister âdil.

HİKÂYE (3)

Bir gün o ihtişamlı padişah, avlanmak için ordusuyla birlikte şehir dışına çıktı.

Gece olduğunda, o temiz yaratılışlı, geceleme amacıyla bir köye gitti.

Bir köylünün kapısına varıp, yoldan geçen bir derviş misali onun evine konuk oldu.

Süt veren bir ineğin dışında, hiçbir şeyi olmayan bir köylüydü evin sahibi.

Padişahın önüne ekmek ve süt getirmek için o yoksul köylü, gidip ineğini sağdı.

Öylesine çok süt verdi ki o inek, evin misafiri olan padişah bile bu duruma şaşırды.

Kendi kendine "Bu yaşlı köylünün ineğini alayım" diye geçirdi içinden, o güç ve kudret sahibi padişah.

Ertesi gün de orada kalınca padişah, "Süt ve ekmek getirmek gerekir" diye düşündü köylü.

O zayıf köylü ineğini sağıp padişahın önüne süt ve ekmek getirmeye gittiğinde,

Süt vermedi o miskin inek ve çok şaşırды bu duruma yüce yaratılışlı padişah.

Köylüye "Ey fakir adam!" dedi, "İneğin süt vermemesinin sırrı nedir?"

Köylü "Ey müminlerin emiri!" diye seslendi, "Kötü niyetinden vazgeç ve yaptığının zulme niyet etmek olduğunu, ineğin de bu yüzden süt vermediğini bil".

Cihan hükümdarı bu davranışından pişmanlık duydu ve adaletli davranmaya niyet etti, bu olaydan sonra.

Bunun üzerine, tekrar ineğini sağımaya gitti fakir köylü ve ilk defasındaki gibi süt verdi ineği.

Peygamber (S.A.V.)'in buyurduğuna göre; her insanın cesedinde bir et parçası vardır.

Eğer o salih ve iyi huylu olursa, organları da salih ve sağlam olur.

Eğer o çürük olursa bütün organları da çürük olur, ey sevgili dost!

İşte Tanrı tarafından her an kalıptan kalıba sokulan, insandaki bu kalptir.

Âlemin tamamı beden, şah da o bedendeki kalp; âlem kalıp, şah ise o kalıbın içindeki ruh gibidir.

Âlemin şahı takva sahibi olursa, âlem de takva sahibi olur, isyankar değil.

Eğer yüce yaratılışlı padişah isyankar olursa, âlem bütünüyle harap olur o zaman.

Şah eğer öfkeli ve rüşvetçi olursa, âlem, rüşvetçi kesilir ve cehennemlik olur.

Mademki, Hakk'a sülûk eden *Ahmed "İnsanlar hükümdarlarının dini üzerine olur"* dedi.

O halde zamanın şahı hangi yaratılış üzerineyse, aynı yaratılış üzerine olur dünya halkı da.

Öyleyse dünya halkının iyiliğini görürsen, bil ki, bu, muradına ermiş şahın iyiliğinden dolaydır.

Şayet baştan başa kötülüğe ve çirkefe bulaşmışsa âlem; bunun da zâlim yaratılışlı şahın kötülüğünden dolayı olduğunu anla.

HİKÂYE (4)

Ârif ve takva sahibi bir şeyh vardı, gece gündüz dua ederdi bu evliya.

Seher vaktine kadar bütün gece dua eder ve duasında "Ey cinlerin ve insanların yaratıcısı olan Allah!" derdi,

"Bizim şahmıza adalet ve insaf ver de, şehir ve köy halkı rahat etsin".

O, ne Müslümanlar için dua ediyordu, ne de yoksullar için övgüde bulunuyordu gerçekte.

Müritlerinden biri, bir gün ona "Ey din büyüğü!" diye seslendi, "Sen şahtan başkası için duada bulunmuyorsun.

Müminler için dua etmeyi bir kenara bıraktığına göre, sen onları unutmuşsun, ey güvenilir kişi!"

O iyi ve temiz yaratılışlı olan şeyh "Biz sadece âlemin halkına duacıyız.

Çünkü, şah adaletli ve insafli olursa, bütün âlem huzurlu ve mutlu olur.

Aynı şekilde o, insafli ve vefâli olursa, halk da rahat ve huzur içinde olur.

Adaletli ve cömert olursa, müminler daima ibadette olurlar.

O halde bu fakirin duası, gerçekte insanlar hakkında son derece hayırlıdır.

Çünkü şahın adaleti bahar günleri gibi âlem bağıcı meyvayla doldurduğunda, Bostanlar ve bahçeler bayındır olur. Adalet baharından dolayı bağ, çayır ve çimen güzelleşir.

Bostan, yapraklarla ağaç kavunu, elma, nar ve gülnar türünden meyvalarla dolar. Üzüm ve incirlerle dolu olan cennete döner bağ, ey sevgili!

İlkbaharda nasıl şenlenip mutlu oluyorsa bu dünya, adalet sayesinde de öyle şen ve mutlu olur ey üstad!

Zulüm, Dey ayı ve âlem bağı harab eden örümcek gibidir.

Dey ayı, bostanın yapraklarını döker ve bağı üryan eder ey dostlar!

Zâlim, Dey'den daha da kötüdür ey insanlar! Allah'ın dünyadaki kahrıdır zulüm ve Dey.

Hakk'ın dünyadaki rahmeti ise adalettir ve adalet sayesinde âlem güvende olur.

HİKÂYE (5)

Kudüs kafirleri ayaklanıp müminlerle savaşmak için hazırlığa koyuldular.

Keşişlerin ve rahiplerin huzuruna gelip başrahibe "Mademki" dediler,

"Sen kitaplarda on emri gördün; öyleyse iki ordudan hangisinin zafere ulaşacağını söyleyiver".

"Şeklinin veya işaretinin nasıl olduğunu anlamak için müminlerin şahını görmek gerekir" diye cevap verdi başrahip,

"Şayet benim kitapta işaretini gördüğüm kişiyse o, size cevap vereyim."

Sonra kafirlerin şahı müminlere "Sizin şahınız buraya gelsin de,

Onun şeklini ve işaretini görelim; vasfı kitapta belirtildiği gibiyse,

Şehri o sultana teslim edelim, biz de bu şehirden başka bir yere gidelim" dedi.

Ardından hızlı giden bir haberciyi, "O şah ve o değerli kişi buraya gelsin" diye müminlerin şahına gönderdiler.

Adalet sahibi olan *Faruk* hazırlandı, yakınları onu bir deveye bindirip yolcu ettiler.

Hizmetkarına "Ey dindar kişi!" dedi, Müslümanların şabı, "Seninle bir anlaşma yapacağım.

Sırayla deveye binelim ve oraya kadar bu şekilde gidelim ey seçkin insan!".

Hizmetkarı "Ey müminlerin emiri!" dedi, "Sen nasıl buyurursan, öyle olsun".

İslâm ordusuna yaklaştıklarında, güzel isimli hizmetkarna gelmişti deveye binme sırası.

Hizmetkarı "Ey din büyüğü!" diye seslendi, "Sıramı sana vereyim de,

Sen deveye bin ve ben yaya, sen deve üzerinde gidelim oraya, ey büyük önder!

Böylece müşriklerin karşısında utanmayalım, müminler arasında söylentiye yol açmayalım".

"Allah'a yemin ederim ki" dedi müminlerin emiri, "Ben deveye binmem; çünkü bu adalete sığmaz ve zulmetmiş olurum ben de.

Ahdime vefasızlık yaparsam ve vaat ettiğim şeyi yerine getirmezssem *Mustafa*'nın ruhundan utanırım".

Böylece surlara kadar kendisi yaya, hizmetkarı deveye binmiş olarak gittiler.

Kafirler onun o vasıflar, o övgü ve işaret üzere olan yüzünü gördüklerinde,

Hemen kaleyi ona teslim ettiler ve herbiri başka bir yere gitti.

HİKÂYE (6)

Bir gün, biri *Nûş-i revân*'ın huzuruna gelip ona övgüde bulunduktan sonra, "Ey cihan padişahı!" dedi,

"Senin adaletin dünyada bayraklaşmış; zulüm ve baskı senin zamanında yok olmuştur.

Bugün, son derece şaşırılmış ve kendinden geçmiş bir halde çölden geldim.

Çölde bir kız gördüm. Benim gördüğüm o kız, ya melekti ya da peri.

Ona "Ey güneş gibi olan kız!" dedim, " Tek başına bu çölde ne yapıyorsun?

Kimseden korkmuyor musun, ey ay yüzlü! Çölde yalnız başına nasıl dolaşıyorsun? Cevap ver!"

O kız bana "*Nûş-i revân*'ın adaleti dünya halkını, kimsenin kimseden korkmayacağı bir hale getirmiştir, ey babacığım! İşte bu yüzden hiçbir zarar görmeden istediğim yere giderim ben" dedi.

Olup biteni dinledikten sonra *Nûş-i revân* o adama "Sen" dedi, "Niye onun can korkusuna kapılmasına sebep oldun?

Çünkü daha önceleri o, korkunun ne olduğunu bilmiyordu. Sen niçin onun aklına getirdin? Söyle".

Ardından da o adamın başını kılıçla gövdesinden ayırmak için hemen celladı çağırdı.

İKİNCİ MESİRE: DERVİŞLER HAKKINDA

Ey kardeşim, dünyada kime derviş dendiğini biliyor musun? Bana kulak ver de, dervişin kim olduğunu sana söyleyeyim.

Şüphesiz dervişlik biri büyük, diğeri orta ve üçüncüsü küçük olmak üzere üç çeşittir.

Bunlardan biri, dünyadan yana çok fakir, buna karşılık âhirette şâh-ı kebir olandır.

Orta dereceli olanı, ey seçkin dost! Âhret için çalışan dervîştir.

Üçüncüsü de hem dünyadan, hem ahiretten yana fakir olandır. Onun gönlünde Allah dışında, herşey değersizdir.

O iki âlemde de mâsivaya ilgi duymaz. Gözü Allah'tan başkasını görmez.

Ahmed'in dinini yüceltmek için çalışır ve bütün mertebelere riayet eder.

Onun zâhiri, şeriat; bâtını ise hakikat üzere olur.

O, şeriatın dışına çıkmaz ve gönlünde de hakikat sırlarını bulundurur.

Sözleri şeriata, davranışları ise tarikata uygundur.

Ey kardeşim, büyük dervişlik budur. Kim böyle olursa, onun eline yapış.

Böyle bir kimse peygamberin varisidir. Çünkü o, şeriatın ve hakikatin habercisidir.

Böyle bir dervişin ayağının tozu ol; çünkü o kendi nefsinin fakir olduğunu bilir.

Ey can dostu! övgüye değer olan dervişlik hem bu dünyadan, hem de öbür dünyadan vazgeçmiş olmaktır.

HİKÂYE (7)

O padişah, dervişin birine "Hırkanın ve baştaki külahın sırrı nedir?" diye sordu.

Derviş, "Ey soylu padişah" dedi, "Hırka kabirdir, külah da mezar taşı".

Padişah, "Ölü nasıl olur da söz söyler? Ben senin bu sözlerini kimseden duymadım" dedi.

Derviş, ona "Sen kabirdeki soru ve cevabın gerçek olduğunu kitapta okumadın mı?" dedi.

Padişah, "Ölü nasıl rakeder, söyle. Çünkü sen bazen raksetmekteşin, ey iyi huylu!" dedi.

Derviş, "Sûr'un sesi duyulunca, ölüler rakederek kabirlerinden çıkarlar" diye cevap verdi.

Padişah, "*Mevlevî* tarikatında raksın ve dairenin sırrı nedir, ey temiz yaratılışlı kişi!" dedi.

Derviş, "Onun sırrı nereden geldim ve nereye gideceğim demek olan mebde ve meâddir" dedi.

Padişah, "Kendi burcunda güneş gibi olan şeyhin sırrı nedir, bana cevap ver!" dedi.

Derviş, "Ey cihan padişahı!" dedi, "Benden dinle de, onun sırrının ne olduğunu sana açıklayayım.

Dünya halkının henüz yaratılmadığı, kendisi dışında hiçbir varlığın ve hiçbir insanın bulunmadığı bir zamanda,

İsimler ve sıfatlarla dolu gizli bir hazineydi, o ilah ve kendisi dışında padişah yoktu dünyada.

İsimlerinin ve sıfatlarının yansımalarını görmek istedi o şah; bu yüzden de bir ayna yarattı kendine.

Kendi zatının merkezine seyirde bulundu O; böylelikle âlem ve Âdem ortaya çıktı.

Her şeyden münezzehtir olan zatının merkezine hızlı seyirden âlemin mevhum dairesi belirdi.

Vehmî olan bu mümkünler dairesinin içinde insanlar, cinler ve kâinat seyrediyor.

Birlik merkezinin (noktasının) iki tarafı vardır. Bunlar ceset gibi olan sol ve sağ taraftır.

Sol taraf, âlem-i bâtın, sağ taraf ise âlem-i zâhirdir.

Karşısında da zuhûru hakkın tecellisiyle olan insan mertebesi bulunur.

Sonra O, bu mümkünler dairesine gelir ve aslına dönünceye kadar orada seyrediyor.

Nokta aslına geri dönünce, ondaki bütün ayrıntılar yok olur.

Daha sonra âlemlerin rabbi olan Allah, ism-i selâm ile tecellî edip selam verir ve der ki:

"Ey kullarım! İlminizin şüphe ve kuruntudan arındığı bu zamanda sizlere selam olsun!"

Bu selam ve bu döngü kesinleştiğine göre, şimdi de öteki selama; aşıkların selamına kulak ver :

İsm-i selâm ile bir tecellî edip bir selam da kullarına verir âlemlerin yaratıcısı olan Allah :

"Bize şahitlik ettiğiniz bu zamanda, sizlere de selam olsun, ey aşıklar!"

Karanlık ve şüphe ortadan kalktı, birliğimi gözlerinizle gördünüz ve dinin rabbi tarafından esenliğe ulaştırıldınız."

Ardından yüceler yücesi Allah, hakke'l-yakîn adımı verdikleri bir tecellide daha bulunur ve der ki :

"Ey mebde ve meâd dairesinden ürken kullarım, sizlere de selam olsun!

Varlık bağından kurtuldunuz ve ölümle bana yol buldunuz."

Tanrı'nın halifesi olan şeyh, Hakk'ın dilinden üç selam eder.

Bu hâl, kâbe kavseyn'in rumuzudur. Aşıklar kendi tarikatlarında bunu gösterirler.

Hazret-i Monlâ-yı Rûmî ve Şems-i din, dinin sırlarını bu şekilde gösterirlerdi.

Ey padişahlık payesini ödünç olarak taşıyan! O halde bil ki çok büyük velilerin tarikatı,

Seçkinlerden başka hiç kimsenin bilmediği gizli sırlara ve sembollere sahiptir.

O halde bu dünyada Allah dostlarını inkar etmeyen o kişiye ne mutlu!

Çünkü inkarcı, gözü hiç ışık görmeyen bir sıçan gibidir.

O, bu dünyaya gözlerini kapamadıkça aşıkların güneşinin nûrunu asla göremez.

Bizim *Mevlânâ*'mızın *Şems*'in nûru sayesinde iki âlemde de gökyüzündeki güneş gibi oldu.

Hatta Hz. *Monlâ-yı Rûmî*'nin nûru karşısında, gökyüzündeki güneş sıradan yıldızlara döndü.

O, Hakk'ın nûru ve yokolmayan güneşidir. Çünkü bu dünya onun nazarında hayâl gibi olmuştur.

HİKÂYE (8)

Aşkından dolayı yüzü saman gibi sararıp solmuş olan bir derviş, yolun kenarında oturmuştu.

Bu dünya, o fakirin nazarında denizin üzerindeki saman çöpü gibiydi.

O yüce ve temiz yaratılışının nazarında âlem, çöldeki serap gibiydi.

O sırada, tesadüfen dönemin padişahı adamlarıyla birlikte oradan geçmekteydi.

Onun sayısız sipahilerden oluşan ordusu sağında ve solunda,

Omuzlarında gürzler olan çavuşları önünde gidiyordu.

Solaklar da ellerinde ok ve yay olduğu halde, mutlu padişahın yanında ilerliyorlardı.

Padişahın sayısız askerlerden oluşan ordusu ise onun peşinden sel gibi geliyordu.

Büyük padişah, bu şekilde davullu ve sancaklı olarak, o değersiz dervişin önünden geçiyordu da,

Allah'ın o dilencisi sanki padişahmış gibi, yerinden kımıldamıyordu.

Dilencinin yerinden kımıldamadığını görünce şah, atını ona doğru sürdü.

"Sen" dedi, "Benim kim olduğumu biliyor musun, ey dilenci? Ben yedi iklimin padişahı ve Allah'ın gölgesiyim.

Senin yanına böyle büyük bir padişah geliyor, ancak sen kafanı bile kaldırmıyorsun.

Senin, eşek misali aklın mı yok, hünersiz ve bilgisizin biri misin, yoksa sağır mısın?

Senin gibi, akıl ve düşünmeden yoksun, değersiz bir hayvan görmedim."

Derviş, padişaha "Ey soylu padişah!" dedi, "Dinle de sana cevabını vereyim:

Benim bir kusurum var, ey saygıdeğer sultan! Büyükler kusurları bağışlarlar.

Ben rüyamda birkaç kez padişahı ve onun sayısız askerden oluşan ordusunu gördüm.

Onlara saygı göstermek için çok zahmet çekiyordum. Onların arkasından da üzüntü duyuyordum.

Sıkıntı içinde uykudan uyandığımda, gördüklerimin rüyadan başka birşey olmadığını anlıyordum.

Bu durumu da rüya sandım; bu yüzden yerimden kıpırdamadım, ey padişah!

Yoksa ben Allah için, dünya padişahlarına saygı göstermez miyim, ey sultan!

Ancak ben, aramızda gerçekleşen bu soru ve cevabın da rüyada olmasından korkarım, ey güzel sözlü!"

Padişah, "Ey bilgili dilenci!" dedi, "Sen şimdi dünyanın rüyadan ibaret olduğunu mu söylüyorsun?"

O, "Ey padişah, bu sorunun yarın rüya ve hayalden hiçbir farkı kalmayacak" dedi.

Padişah, o dilencinin sırrını kavradığını sandığından, "Allah için senin bu sözün doğrudur.

Benden ne dilerse dile" dedi. Derviş de ona "Sen sırrı anlamadın, ey padişah!

Mâsivanın bu hayâl ve rüyasında bir şey istemek doğru olur mu?" dedi.

Padişah, "Ey derviş! Allah rızası için bir hayır dua et" dedi.

Derviş, "Ey dış görünüş itibarıyla yüce olan padişah!" dedi, "Allah sana gönül gözü versin de,

Seraba benzeyen bu dünyanın uykudaki rüya gibi olduğunu gör".

Üçüncüsü, dinin rabbinden yana fakir ve cehennemde de kafirlerle birlikte olur.

Onlar dünya ve ahiretten yana hüsrana uğramış olan mülhid, zındık ve eyyamcılardır.

HİKÂYE (9)

Dünya ehlerinden biri dervişliği seçti. İhlas ve iman yoksulu bir şeyhin yanına gitti.

O sağlam adam, o şeyhi yetkin bir yol gösterici ve yumuşak birisi sanıp ona teslim oldu.

Oysa o, velilerin yolu üzerindeki bir gulyabani, mülhid, zındık ve riyâkârdı.

O, gönlü körleşmiş lanetli bir deccal olup, su ve toprak üzerinde etkiye sahipti.

O, görünüşte büyük bir şeyhe benziyordu. Ancak bâtinî olarak zararlı bir deccaldı.

Kendini *Bâyezîd* gibi gösteriyordu. Ancak gönlü itibarıyla *Şimr ve Yezid*'den farksızdı.

Ne gönlünde hidayetin bir parıltısı vardı, ne de dış yüzünde muhabbetin bir ışıltısı.

Gönlünde takvanın bir zerresi bile bulunmadığı gibi, nefsi de erkeğin organı misali ona hükmediyordu.

Dilinde, fikrinde ve zikrinde her şey altın ve gümüştü. Şehvetin ve arzularının kulu kölesiydi o beceriksiz.

Şöhreti dünyayı kaplamış olan bu âhîrzaman deccalına yazıklar olsun!

Bu dünyanın ahmakları, onun yanında gırtlak uğruna gözlerini faltaşı gibi açan köpeklere benziyordu.

O, zâhîrde *Cüneyd* gibi takva sahibiydi; bâtıdaysa isyankar şeytana benziyordu.

Bir gün emiri , öbür gün veziri görmeye gidiyordu.

Onların bir kaşık ayranını içebilmek için yüzlerce yalan keramet satıyordu.

Yeme içmenin ve gırtlakın kölesi olan o beceriksiz, elde ettiği değer sayesinde bir gece masalının kahramanı gibiydi.

Kimi zaman rüyasında *Peygamber*'le konuşuyor, kimi zaman da ermişlerle söyleşiyordu, o sefil.

Rüyasında kimi isterse görüyor, daha sonra da bunu herkese anlatıyordu.

Bu yolla da herkes tarafından veli olarak tanınsın ve cahil olan herkes elini öpsün istiyordu.

O aptal, bu beğenilmeyen özelliklerine rağmen rüyasında *Peygamber*'i bile gördüğünü söylüyordu.

Sümme hâşâ! Böyle bir cahil şeyh rüyasında *Peygamber*'i görebilir mi?

Ancak aptal olanlar, o ahmağı yüceltirler. Çünkü onlar da onun cinsindedirler.

Birisi fayda sağlamak için onu yüceltir, diğeri de görünüşünden dolayı ona saygı gösterir.

Kimisi onu adam sanıp saygı duyar. Çünkü her değersiz kişi, gösteriş yapanı tanyamaz.

Bizim gözüümüz, canımız, fikrimiz, zikrimiz ve düşüncemiz olan *Mevlana*'mız:

"İyi kötüden ayırdeden iyi müminler nerede ki; düşeni kalkanı ayırtedebilsin?" demektedir.

Görünüşte insan şeklinde olmakla birlikte, onun için *Ahmed* de, *Ebu Cehil* de birdir.

O adam onu, o Tanrı elçisinin halifesi sanıp, o cahil ve aptal eşeğin müridi oldu.

Bir kaç gün onun kulu kölesi oldu. Emrine canla başla itaat etti.

Dinde kendisine zor gelen ödevleri attı ve şeyhi gibi herşeyi mübah görmeye başladı, ilk önce.

İlhad ve ibahat yoluna yöneldi. Zaten onun şeyhi de bunda ustaydı.

Daha önceleri varolan inancı ve dini de elden gitti. Kendi şeyhi gibi Yahudi oldu.

Sözü edilen şeyhi gibi hem dünyadan, hem ahiretten, hem de *Hakk'tan* mahrum kaldı.

Dünyada bunun gibi şeyh ve mürid sayısızdır, ey gönül dostu!

Ey Tanrım, müminleri böyle lanetli şeyhten uzak tut ve koru!

Çünkü bu aşağılık kişiler dünya uğruna dinlerini satarlar. Bu yüzden devamlı ikiyüzlü olup zararlıdırlar.

HİKÂYE (10)

Bir zamanlar, sayısız müridleri olan ünlü bir şeyh vardı.

Gündüzleri oruçlu idi; geceleri de namazdaydı. Halkın nazarında saygın biriydi.

Onun mübarek adı dünyaya yayılmış; halk arasında şöhret kazanmıştı.

Konuk ağırlamayı alışkanlık haline getirmişti; evi de hiçbir zaman misafirsiz kalmazdı.

O değerli kişi, konuksuz yiyip içmezdi; *Hz. İbrahim* gibi misafirperver idi.

O temiz kalpli şeyhin vasıflarını duyan vefalı ve aşık bir derviş günün birinde;

O iyi huylu şeyhi ziyaret etmek için yanına gitti.

Şeyh, dervişi uzaktan görür görmez, gidip karşıladı hemen.

Elinden tutup, dervişi evine götürdü, o eşsiz şeyh.

Her zaman yaptığı gibi o evsahibi, dervişe pekçok iltifatta bulundu.

Evinde dünya ehlinden seçkin birkaç kişi vardı.

Misafirin önüne sofrayı getirdiler. Bu arada bahtiyar şeyh de hizmetkârına dönüp :

"Sen hactan getirdiğim o üçüncü sofrayı getir, sakın hata yapma!" dedi.

Şeyhten bu sözü işitince derviş, gülümsedi ve etrafına bakındı.

Üzüntüsünden dolayı bir bahane bulup, hayal misali yanlarından ayrıldı.

"O ikiyüzlünün ekmeğini yiyip, suyunu içmedim" diye şükürler ediyordu o sırada, derviş.

Çünkü o, üç kez hacca gittiğini imâ etmekle dünya ve âhiret ehlini yaktı.

Amelinde samimiyet olmayanın ekmeğini yemek hepten zararlıdır.

Dünyada ihlasa sahip olmayan, seçkinlerin yolunun kokusunu bulamaz.

Dininde samimi olanın ise her isteği önüne gelir.

HİKÂYE (11)

Aşkî meslek edinmiş sadık bir derviş vardı. Bir seyahatte bir keşiş ile dost oldu.

Herbiri kendi dinlerine sadık, geleneklerine de sıkı sıkıya bağlıydı.

Müslüman kendi dini için övgüler yağdırıyordu, keşiş de kendi dini için.

Hıristiyan, sınamak için dervişe, "Haydi" dedi, "Bugün oruç tutalım ve

Tevekkül edip bekleyelim, bakalım rızığımız nereden gelecek?

Bugün benim kısmetimi deneyelim de, ey dost! Hz.İsa'nın dinini görelim".

Her ikisi de bir ağacın altına gidip beklemeye başladılar,

Akşamleyin iftar etmek için, nereden geleceğini yemeğin.

Nihayet yanlarına ağzında büyükçe bir ekmek bulunan kurt gibi bir köpek çıkageldi.

Gidip Hıristiyan'ın önüne koydu ekmeği. Hıristiyan şükredip sevinerek;

"Ey derviş!" dedi, "Nasibimin ve rızığımın Allah'tan nasıl geldiğini gördün mü?"

Ertesi gün Hıristiyan gülümseyerek dervişe, "Ey temiz yaratılışlı!" dedi,

"Bugün senin şansını deneyelim de, o cömert Tanrı'nın senin rızığını nereden göndereceğini görelim".

Müslüman derviş de "Pekala" dedi, "Bilirim ki; o yardıma koşan rızıkımı gönderecektir, şüphesiz.

Çünkü, ey dostum! Elli yıldır affedici olan Allah benim helal rızıkımı verir".

Müslüman, "Ey kerim, ey rahim ve ey müşfik Tanrım!" diye yalvarıp,

Hıristiyan'ın önünde yüzümü kara çıkartma, rızıkımı gönder ey padişah!" diye secdeye kapandı.

Sonra her ikisi de köyden kentten uzaklaşarak pek engebeli bir dağın yamacında,

Yemek önlerine nereden gelecek diye, akşam vakti beklemeye koyuldular.

Uzaktan, sanki Hakk'ın kendisini nurdan yarattığı bir mahbûbun yaklaşmakta olduğunu gördüler.

Başı üzerinde, üzeri kapalı bir tabak vardı; getirip o sadık dervişin önüne koydu onu.

O örtüyü kaldırıverince derviş, tabakta helva ve sıcak ekmek olduğunu gördü.

Hıristiyan bu durumu görünce, hayretinden o Müslüman'ın yanına gidip,

"Derhal bana şehadet telkin et; çünkü senin dininin daha iyi olduğunu anladım" dedi.

Müslüman oldu, dünyadan ve ahiretten yüz çevirince gönlü nurla doldu.

Derviş, "Ey dost, ey benim canım! Benim imanımın iyi olduğunu nereden anladın?" dedi.

"Ey derviş!" dedi, "Bu kendiliğinden belli oldu. Senin dinin benim dinimden şüphesiz daha iyidir.

Ben fakirin rızkının, çok kıymetsiz ve değersiz bir mahluk aracılığıyla gelmesinden anladım.

Ancak senin rızkın oldukça hoştu. O, şerefli insan tarafından getirildi."

Ey mübarek nefesli! Helâl de olsa, haram da olsa, dünyanın rızkını veren Tanrı'dır, o kadar!

Fakat, ey doğru kişi! Bunlar arasında zehirle şeker kadar büyük bir fark vardır.

Hak, müminlere helâl lokma yedirir; kafir ise vebâl dolu haram yer.

ÜÇÜNCÜ MESİRE : ADÂB HAKKINDA

Ey arkadaş! Varlık âleminde iki çeşit âdâb vardır.

Biri âdâb-ı kavlî; diğeri de âdâb-i fiilîdir.

Ey dost, âdâb-i kavlî, Tanrı'yı gece gündüz birlemendir.

Hem *Muhammed*'in Allah'ın elçisi olduğunu söylemen, hem de Allah kelâmını kabul etmendir.

Hem Tanrı'nın kulları olan melekleri, hem de peygamberleri kabul etmendir.

Kabri, öldükten sonra tekrar dirilmeyi, sorguya çekilmeyi de kabul edip, neden, niçin diye sormamandır.

Her hayır ve şerrin failinin Allah olduğunu söylemendir. Kafir bu türden âdâbın dışındadır.

Bu edep, ehl-i sünnetin imanıdır. Bu tür âdâptan yoksunluk küfür ve zilletir.

HİKÂYE (12)

İman ve inanç yoksulu firavun, vefasız dünyada padişah olalı bir kaç yıl olmuştu.

Kavmi içerisinde saygın bir hükümdardı; sayısız da malı ve mülkü vardı.

Bir süre o, sıkıntısız, sarsılmayan ve azalmayan bir refah içinde yaşadı.

Ancak o küfür ehli, edebi terkederek, haddini aşp da;

"Dünyada Tanrı benim; padişah ve hüküm sahibi benim" deyince o köpek;

Dinsiz ve edepsiz bir küstah oldu ve bunun üzerine Allah ona gazabını gönderdi.

Böylece o edepsiz, bu sözü söylediği için Kızıldeniz'in derinliklerine gömüldü.

Böylece o kendini bilmez, hem inanç hem de amel bakımından kafir olduğu için doğruca cehenneme gitti.

HIKAYE (13)

Dervişin biri, padişahın makam ve mevki sahibi, tumturaklı bir vezirini gördü.

Gösterişli, kibirli ve heybetliydi vezir; sayısız da malı, altını ve gümüşü vardı.

Kibri yüzünden kimseye selam vermez, yoksullarla bir çift söz bile konuşmazdı.

Zâlim, insafsız ve rüşvetçinin biriydi; dünya halkını kasıp kavururdu.

Halk onun nazarında sanki bir sinek gibiydi; onun tek önderi, arzu ve istekleriydi.

Biri bir gün dervişe "Bu gösterişli, kibirli ve kindar kişi de kimdir?" diye sordu.

Derviş, "Bunun kim olduğunu bilmiyor musun? Bu, firavun'un ve Şeddâd'ın varisidir" dedi.

Dervişin bu sözünü duyan bir başkası, doğruca o ahlaksıza gammazladı onu.

Bunun üzerine o kötü huylu vezir, "O saçma sapan konuşan dilenciye getirin" dedi.

Vezirin huzuruna gelince bizim derviş "Allah'a tabi olan"a selam olsun dedi.

O gönül kıran vezir "Niçin?" dedi, "Firavun ve Şeddâd'ım ben."

"Cevap ver bana, yoksa başını elimdeki şu kılıçla hiç acımadan kesiveririm".

Derviş, "Dinle, ey öfke dolu vezir!" dedi, "Bir sorum var, sen benim soruma cevap ver önce".

"Firavun" dedi, "Neden lanetlenip aşağılandı ve dünyanın kendisine kin duyduğu *Şeddâd*'a ne oldu?"

Vezir, "Firavun" dedi, "Edebi bir kenara bırakıp tanrılık iddiasında bulunmuştu.

Bu yüzden Kıptî ve Sıptîler'in hepsi ona taparlardı.

Dinsiz ve lanetli *Şeddâd* ise, çok yüksek bir bina yaptı."

Derviş, "Ey vezir!" dedi, "Onların başına gelenleri bir bir açıkladın sen.

Şimdi sen de onların ahlâkına sahiptin; bu durumda zamanın firavunu ve *Şeddâd*'ı sensin.

Yok, eğer onlar gibi değilsen sen, bu dervişin söyledikleri boş ve saçmadır.

Ben bu dünyada pekçok firavun gördüm. Yüce Allah onların başlarına geleni anlatır.

Ancak sultan, *Musa*'nın âsâsı gibi olduğundan, bütün firavunlar birer fareye benzerler".

Bu sözler üzerine vezir ateş misali öfkeleni ve dilinden cehennem ateşi fışkırmaya başladı.

Kılıç vurup oracıkta şehit etti dervişi; göklerin en yücesine yükseldi dervişin ruhu.

Böylece o derviş, bu dar zindandan kurtulup, Aden cennetinde ebedi mutluluğa erişti.

Birkaç gün sonra takdir-i ilâhi ile padişah, o acınası ve zavallı veziri öldürdü.

Firavun gibi onu da denize attılar; malını mülkünü, evini barkını da yağma ettiler.

O (vezir), lanetlenmiş firavun ile kucaklaştı ve ikisi birlikte yedi kat cehennemin dibini boyladılar.

Haddini bilmediği için o kötü huylu, birçok edepsizlikler yaptı.

Esirgeyen, başıslayan ve bilgeler bilgisi yüce Allah'ın iki âlemde de hükmü "*Edepsiz olan helak olur*" şeklinde gerçekleşmiştir.

Ey güvenilir dost! Geçmişte helak olan kavimler edebi terk ettikleri için helak olmuşlardır.

Edepten bir dakika bile uzak olmayı garip karşılar, Allah dostları.

HİKÂYE (14)

Bâyezîd zamanında riyâzet ve ibadette eşi ve benzeri olmayan bir zâhid vardı.

Üç günde bir yemek yedi, bütün gece boyunca da zikir ve kıyâmdaydı.

Riyâzetten dolayı hilale dönmüştü; kimse onu hayâlden ayırdedemiyordu.

Bâyezîd onun güzel vasıflarını duyunca, bir elçi gibi onu ziyarete gitti.

Aceleyle ve kan ter içinde zâhide yaklaştığında, onun mescide doğru gitmekte olduğunu gördü.

Şeyh *Bâyezîd* onun ardına düştü. Mescidin kapısında o zâhide ulaştı.

Zâhidin (içeriye girerken) önce sol ayağını attığını gördü. Zâhitten yüz çevirdi ve yola koyuldu.

Dostlarından biri yanına gelip, "Ey Aziz! Ey din büyüğü! Ey iyi huylu!" dedi, "Uzunca bir yolun onca zahmetinden sonra, neden onu görmeden geri döndün?"

Ey *Bâyezîd*! Bunun sırrını bize söyle. Çünkü her yeni mürid bunun nedenini bilmez."

Bâyezîd, "O, Tanrı'nın evinin âdâbını bilmiyor, o velilerden olamaz" dedi.

Allah dostu, ey kardeş, bütün fiillerinde edepli olandır.

O şeriatı aşan söz söylemez. Yaptığı ve söylediği daima edep iledir.

Ey genç! Dinle de fiilî âdâbın ne olduğunu sana söyleyeyim. Çünkü insan ve cinler edepten dolayı makbul oldu.

Fiilî âdâb, önce Hakk'ın emirlerinden namazı, sadakayı, haccı ve kıyâmı devamlı edâ etmendir.

Sen o bilgiler bilgesinin emrini yerine getirmezsen, taşlanmış şeytan misali lanetlenirsin.

HİKÂYE (15)

Birgün şeytan, vücudundan ter boşanırcasına bir adamdan kaçıyordu.

Birisi, "Ey Tanrı'nın lanetlediği şeytan, kimden kaçıyorsun?" diye sordu.

"Hakk'ın emrini her zaman özürsüz olarak terkedenden" dedi şeytan.

"Şüphesiz o, benden daha kötüdür. Dinle sana bir bir anlatayım :

Arşın yüce yaratıcısı, insanın toprağını kırk günde yaratıp da,

Ardından o kâdir ve vedûd olan Allah, bütün meleklerle ona secde etmelerini buyurduğunda,

Ben açıkça o çirkin suratlıya secde etmeyerek Tanrı'nın emrine karşı geldim.

Âlemlerin rabbi olan Allah'ın emrine karşı geldiğim için de kıyamet gününe kadar lanetlendim.

Rahman'ın emrini günde beş kez terkeden kişi, şeytan gibi olur.

Böylesi bir insandan ben, Hakk'a sığınırım. Çünkü benden daha kötüdür, o dini bozuk".

HİKÂYE (16)

Din büyüklerinden *Zunnûn-i Mısrî*, kendisine çok bağlı olan bir müridine;

"Elinden geldiğince, zahirde ve bâtında edepli ol ve edebini muhafaza et.

Çünkü edebi terkeden kişiye Allah, ceza üstüne ceza verir.

Eğer o zahiri âdâbı terkederse, derûni zevklerinin hepsi gönülden uçup gider.

İbadet ve namazın zevkine varamaz, gönlündeki aşk kaybolur" dedi.

HİKÂYE (17)

Biri birgün, ah çekerek, "Keşke dünya işi şöyle şöyle olsaydı" diye söylenmekteydi.

Hâtif, ona, "Ey dünya işinde ustalaşmış kişi!" diye seslendi.

"Aklının ve düşüncenin sana daha yararlı olması için önce seninle istişarede bulunmak gerekir."

Gönlünde bu ikazı duyunca, iki gözünden ırmak gibi yaş aktı.

Allah'ın işine karışmanın eşeklik olduğunu anladığı için pişmanlık duydu ve

Edebi terkettiği andan itibaren, gece gündüz ağlamaktan bir an olsun geri durmadı.

Tövbe uğruna namaz ve oruç başta, pekçok riyazette bulundu ve nihayet affedildi.

HİKÂYE (18)

Birisi kendi kendine şöyle diyordu : Yüceler yücesi Allah'a yemin ederim ki; beni kılıç ve okla paramparça etmeleri,

Veya makasla bu vücudumu doğramaları ya da arslanların ve kurtların bedenimi parçalamaları;

Allah'ın verdiği bu kaza ve kader konusunda, O'na "Ey Allah'ım bu kaza ve kaderi değiştir" diye yalvarmamdan daha iyidir.

Çünkü ihsan sahibi Tanrı, kaderine hiç razı olmayana, "*Bu arz ve semadan uzaklaşsın, benden başka bir Tanrı arasın*" demiştir.

HİKÂYE (19)

O iyi huylu, *Cüneyd*'e "Kaza ve kadere razı olmak nedir? Anlat" dedi.

Cüneyd "Evliyâya göre kaza ve kaderden bütünüyle zevk almandır."

"Senin nazarında derdin ve sevincin, zehir ve şekerin, ihsan ve musibetin bir olmasıdır" diye cevap verdi.

Evliyâ taifesinin âdâbı buydu; çünkü, önceki peygamberler de böyleydi.

Âlemlerin rabbinden her ne gelirse, şeker ve bal gibidir.

Kısacası, edepten yoksun olan sûreten ve manen kahır ve azaptan kurtulamaz.

DÖRDÜNCÜ MESİRE : İHSANIN BEYANI HAKKINDA

Bir gün Allah'ın elçisi, ihsan madeni ve vefa kaynağı olan Peygamber, sahabeye dönüp:

"Ey sahabe!" dedi, "Dünyada insanları ve cinleri beğenilmiş ve makbul kılacak olan ihsan nedir?"

Hepsi birden, "Ey kâinatın kıvancı, ey Allah'ın elçisi ve ey mucizeler sahibi!" dediler,

"Ey Tanrının elçisi! Bunu ancak bir Allah bir de sen bilirsin. Ey asılların aslı; sen anlat".

"Ey müminler!" dedi, "İhsan, ibadet ettiğiniz sırada,

Allah'ı ayan beyan görüyormuşçasına ruhî bir zevk ile zevklenmeniz ve huşû içinde olmanızdır.

Böyle olamazsanız, en azından biliniz ki, Allah her zaman sizi görmektedir.

Allah sizi gördüğüne göre, her yerde edepli olun".

HİKÂYE (20)

Şeyh *Bâyezîd* iki âlemde de Allah'tan başkasını görmediği için devamlı cezbe halindeydi.

O, ibadette birbirinden üstün dört yüz hizmetkâra ve müride sahipti.

Güzel sıfatlı şeyhin, diğerlerine göre, daha çok ilgi gösterdiği yeni bir müridi vardı.

(Onu) diğer müridlerinden daha hoş tutuyor, onun gönlüne Tanrı sevgisini ekiyordu.

Müridleri arasında çeşitli dedikodular çıktı. Gönüllerinde kıskançlık tohumları yeşerdi.

Sûfiler aralarında "Bu genç nasıl oldu da, şeyhimizin sevgisini kazandı?" diye konuşmaya başladılar.

Onların bu sözleri şeyhin kulağına kadar gelince, bir gün onları sınamak için,

O şeyh, müritlerden herbirinin eline birer tavuk verip,

"Bismillah ile bunları kesiniz, fakat ıssız yerlere gidiniz ki;

Hiç kimse ne yaptığınızı görmesin. Kesip onu bize getirin" dedi.

Hepsi "Başüstüne" deyip, kimsenin olmadığı yerlere gittiler.

Herbiri kendi tavuğunu kestikten sonra din büyüğünün huzuruna geldi.

İyi huylu müridin dışında, hepsi ölü tavuğu şeyhin önüne koydular.

O genç, kendi tavuğunu canlı getirip şeyhinin önüne bıraktı.

Fâzıl Şeyh *Bâyezîd*, ona "Ey mürit, sen niçin kesmedin?" diye sordu.

"İssız bir yer bulamadığım için tavuğu senin huzuruna canlı getirdim.

Ben dünyada, hatta yerin altında ve gökyüzünde bile kimsenin olmadığı bir yer bulamadım.

Nereye gittiysen, dünyada Tanrı'nın olmadığı hiçbir yer göremedim.

Üstelik varlık âleminde Tanrı'dan başkasının olmadığını gönül gözü de görmekte" diye cevap verdi.

Temiz yaratılışlı şeyh, "Ey sûfiler!" dedi, "Şu yeni müridin,

Nasıl bir ârif ve ne vefalı birisi olduğunu, gözünde mâsivanın nasıl yok olduğunu gördünüz.

O halde dünyada ben o'yum, o da ben. Bu durumda ikilik dünyada ortadan kalkmaktadır.

Öyleyse benim iltifatım ona değil, bizzat kendimedir."

HİKÂYE (21)

İhsanın, cömertliğin, bağışın ve fedakârlığın bir anlamı daha vardır.

Mustafa'nın amcasının oğlu Murtaza "Sana kötülük edene sen iyilik yap!" demiştir.

Ali oğlu Hüseyin'in, o Kerbelâ şehidinin ihsanını dinle şimdi de :

HİKÂYE (22)

O seçkinler seçkini, bir bayram günü, dostlarıyla birlikte

Hakk'ın çeşitli nimetlerini yemek için sofraya oturmuştu.

Hizmetkârlar tabakları birer birer o sultanın önüne koyuyorlardı.

Tesadüfen, takdîr-i ilâhî ile, hizmetkârlardan biri, sofraya koymak için

Mercimek yemeği getirdi. Bu sırada ayağı tökezledi ve o köle hata işledi.

Mercimek yemeğini imamın başına ve sarığına döktü. Onun elbisesini kirletti.

İmam ona, "Niçin böyle bir edepsizlikte bulundun?" dercesine öfkeyle bakınca,

Hizmetkârı "Öfkemini yenenler..." deyiverdi. Bunun üzerine "Öfkemi yendim, dert kalmadı" dedi imam.

Tekrar "...*Ve insanlardaki haklarından bağışlama ile vazgeçenler...*" diye devam edince kölesi, "Hatana affettim, rahat ol" dedi imam.

"... *Allah iyilik yapanları sever*" deyince de, "Ey güvenilir kişi! Ben seni âzat ettim" diye karşılık verdi imam.

O mutlu kişi dünyada, intikam makamında böyle bir ihsana nail oldu.

Öfke anında yumuşaklık ve ihsan, akıllılık; öfkeye yenilmek ise cahilliktir.

HİKÂYE (23)

Müslümanların imamı *Ebû Hanife*, mütebessim halde yürüyordu.

Yolu üzerinde sıradan birisi ensesine şiddetli bir tokat vurdu.

İmam kızgınlıktan kıpkırmızı kesildi. Bir an düşündükten sonra çaresizlik içinde,

"Ey gereksiz yere tokat vuran beceriksiz herif!" dedi, "Sana ödül gibi bir söz söyleyeyim.

Suratına tokat atabilirim; ancak, çok güçlü olduğumdan vurmuyorum.

Dahası, seni vezirin huzuruna götürürdüm. O büyük şah da,

Ey serseri, müminlerin imamına tokat atarak niçin zulmettin, diye seni katlederdi.

Bunlar bir yana, sana edeceğim bedduanın Allah katında reddedilmeyeceğini de bilirim.

Çünkü Hak, zulme uğrayanın duasını kabul eder. Bundan şüphe etme.

Ancak seni bağışladım; hem dünyada, hem ahirette intikam istemiyorum vesselâm.

Cennet bize de nasip olursa, ey yabancı orada seninle olayım!"

HİKÂYE (24)

Peygamber zamanında, kendi malının hesabını yapmaktan usanmış bir zengin vardı.

O Allah eri fakirlere, miskinlere ve dilencilere karşı cömert ve iyilik sever idi.

Malının zekatını verdiği için o zenginın sayısız altını ve gümüşü vardı.

Bir gün *Mustafa*'nın huzuruna geldi. *Ashab-ı safa*'nın hepsi de oradaydı.

İçlerinden biri ona, "Ey cömert insan! Ne kadar altın ve gümüşün var?" diye sordu.

"Altın olarak bizim kırk bin altınımız var, gümüşten ise on bin saydım.

Dünyada bundan başka birşeyim yok; kendi malımı size açıkladım" diye cevap verdi.

Ashab-ı safa'nın hepsi birden "*Mustafa*'nın huzurunda yalan söylüyorsun."

"Çünkü daha dün kendi akrabalarına yüzbinlerce altınım var, diyordun" dediler.

"Ey zamanın sultanının ashabı!" dedi adam, "Ey azizler, ey büyükler! Doğru söyleyiniz.

Ey iyi ahlaklı! Ölçüsüz altınım var, ancak onlar varislerimindir.

Çünkü dünyada benden geriye ne kaldıysa, benim değildir, onu mirasçım alır.

Fakat, saydığım saf altından kırk binini Hak yolunda harcadım.

Gümüşümden de onbinini dilencilere ve fakirlere verdim.

Ey hak erenler, benim malım, geçmişte ihsan ettiklerimdir.

Muhtaç olanlara ve yoksullara verdiklerim, kıyamet gününde benim malımdır.

Bir tanesinin karşılığında on katı bağışta bulunsun diye, kendi malımı Allah'a borç verdim.

Eğer isterse Allah bire yüz verir. Çok bağışlayıcı olduğu için karşılıksız verir."

Ahmed, "Doğru söylüyor, doğrudur" dedi, "Hakk'ın rahmet ve ihsanına layıktır.

Ona ait olan şeyler kıyamette onun olacaktır; dünyada kalan ise, yılan gibidir".

HİKÂYE (25)

Bir zamanlar cimrilikte dünyaca meşhur bir adam vardı.

Zamanın pinti *Mehmet*'i misali dört bir yana nam salmıştı.

Halil İbrahim bile onun misafiri olsa, o cimri asla bir lokma vermezdi.

Musa ve Hızır ona konuk olsa, ondan ekmek dahi beklemezlerdi.

Ancak *Halil İbrahim* sofrasına misafir olsa on günlük yemeği bir kerede yedi o cimri.

O cimri adam belki rüyamda aş ve ekmek yerim diye aç yatardı.

O dönemin padişahının huzurunda, dünyadaki cimrilerin serdarının bu adam olduğunu söylerlerdi.

Eline altın ve gümüş geçmeyegörsün, o beceriksiz onu beş kez bağladı.

Kısaca biraz oradan, biraz buradan derken o cimri,

Yüzbin altın ve gümüş biriktirdi ve gece gündüz kandil gibi yanında taşıdı onları.

Günün birinde o pinti adamcağız, sahip olduğu bütün malını harcaıverdi az zamanda.

Bir mescit ve bir hangâh yaptırdı da, böylece gümüş ve altından kurtuldu o gaflet uykusundan uyanan adam.

Elinde ne gümüşü kaldı, ne de altını; o cimri ihtiyar fakirleşiverdi birden.

Birisi padişahın huzurunda, o pinti adamcağızın mescid ve hankâh yaptırdığını söyledi.

Neden gümüş ve altınını böyle harcadı diye ona hayret ettiler.

Kutlu padişah, güçsüz adamın durumunu öğrenmek için onu huzuruna çağırdı.

Geldiğinde, padişah ona "Ey cimri!" dedi, "Malımı niçin hayır işlerinde harcadın?"

Sen hiç kimseye bir dirhem bile vermezdin. Şimdi ne oldu da, kerem sahibi oldun?"

Adam, "Sözüme kulak ver, ey padişah!" dedi, "Şüphesiz bu da benim cimriliğimdendir.

Altınım akrabama ve yakınlarıma kalmasın diye malımı önceden gönderiyorum.

Kendi malımı öylesine seviyorum ki, başkasının yemesini istemiyorum.

Hak bire on versin diye malımı harcadım ben".

HİKÂYE (26)

Çok cömert bir zengin vardı. Dirhemleri yağmur gibi saçardı.

Herkese karşı cömertlikte bulunur, düşmanlarına bile bağış yapardı.

Tanıdıklarına altını ve gümüşü sayıyla, düşmanlarına ise sayısız verirdi.

Biri, "Ey dost, ey kardeş!" dedi, "Düşmanlarına karşı niçin bu kadar cömertsin?"

"Ey kardeş, ey değerli dost!" diye yanıtladı, "Ben her iki dünyada da düşmanlık istemiyorum.

Kötü niyetliyi kendime dost yapmak için düşmanıma ihsanda bulunuyorum.

Çünkü bilge kişiler insanların ihsanın kölesi olduğunu söylemekte.

Eğer iyi insana bağış ve ihsanda bulunursan, esirgeyen Tanrı, bu bağış ve ihsanlardan herbiri için sana on katını verir.

Eğer kötüye ihsan ve bağışta bulunursan, onun kötülüğünü dirhemle çalmış olursun.

O halde sen iyiye de, kötüye de gümüş ve altın ver. Çünkü biri hayırdır, diğeri de def-i şer.

BEŞİNCİ MESİRE : AŞK HAKKINDA

Aşkı, Tanrı'nın vasıflarında bil; çünkü, dostların sana delil ve şahittir.

Üstelik yaratıcı da "Onları sever" dedi. Öyleyse muhabbet Hakk'ın apaçık vasfıdır.

O halde muhabbet, ezelde "Onları sever" diye buyuran Allah'tan başlar.

Bu muhabbet irade'den farklı değildir. Aksine âriflere göre her ikisi de birdir.

O halde ezelde Tanrı aşkı olmasaydı, kullar Hak aşığı olamazdı.

Çünkü Allah, kulunu kul nafîle ibadetler sayesinde kendine yakın olduğu için sever.

Daha sonra o kul, aşık olup Hakk'ın aşkına layık hale gelir.

Sonra aşığın ateşi bu mâsivayı yakar ve onun gönlünde Allah'tan başka birşey kalmaz.

Varlık âleminin ilkesi aşktır. Bu insanları ve cinleri aşk ortaya çıkarmıştır.

Bu felekleri aşk döndürür. Bu toprağı da aşk sabitleştirir.

Denizin aşkını O, coşturur; rüzgarı O, heyecana getirir.

İsimlerin ve sıfatların aynası olsun diye O, kendi aşkı uğruna bu kâinatı yaratmıştır.

Aşk, daima kendi kendine oyun oynar; bazen yalvarır, bazen de nazlanır.

Aşk, *Leylâ*'yı bir peri gibi gösterir; *Kays*'ı da aklından eden zaten aşktır.

Aşk, *Yusuflu* kiral gibi gösterdi de, o kadınlar hemen ellerini kesti.

Aşk, *Şirin*'i tatlı dilli yapar; *Ferhad*'a da dağları deldirir.

Aşk *Veys*'i mehtap gibi yapar; zavallı *Râmin*'i ise perişan eder.

Aşk, *Azrâ*'yı lale yüzlü yapar; *Vâmık*'i ise pek düşkün.

Aşk, o güzelliği ve nazî şaha gösterir, onu dilenciye muhtaç eder.

Aşk, şahı kul yaptığı gibi, ay gibi güzel olan bir köleyi de şah yapar.

Aşk, nur gibi parlayan şem'in güzelliğini gösterir, Pervane'yi de sabırsız kılar.

Aşk, gülü nar gibi güler yüzlü yapar, bülbülü her an o inletir.

Aşk, âlemdeki herşeyi ve herkesi gece gündüz kendisi ile meşgul eder.

Bu dünyayı aşk düzene sokar; avam ve havâs da hayatlarını sürdürürler.

Aşk, tekrar bu varlık ve yokluk âlemini ahiret için yok eder.

Aşk, felekleri parça parça eder, bu toprağı tir tir titretir.

Aşk, kahredicidir ve son derece kıskançtır; karşısında kendinden başka kimseyi istemez.

Aşkın nitelikleri açıklanamaz; akl-ı küllün yüz dili de olsa bunu anlatamaz.

Aşkı aşkla tanırsın, akılla değil; çünkü erdemi fazilet ehlerinden başkası bilmez.

Dünyada hiçbir akıl sahibi aşksız kalmasın, hiçbir âlim Allah aşkından gafil olmasın.

Akıl, ilahî aşk olmadıkça sapkınlık içindedir; ilahî aşksız ilim de gınahtır.

Aştan yoksun akıl, cüz'î akıldır; muhabbetsiz ilim can sıkıcıdır.

Dünya ehli, aşksız ve akılsız olur, muhabbetsiz ilim kupkuru bir nakilden ibarettir.

Peygamber, dünya ehli için "ölü" dedi. İyi de söyledi; gerçekte de inci gibi güzel bir söz söyledi.

Üstelik muhabbetsiz ve amelsiz ilimden cedelden başka birşey elde edilemez.

O faydasız ilimden Allah'a sığın; çünkü, Hak Peygamberi böyle söylemiştir.

HİKÂYE (27)

Aşğın biri, bir gün kendi kendine konuşuyor, ilm-i ledün'den bahsediyordu.

Bu arada o, aşıkların nazarında bu dünyadan da, öbür dünyadan da daha makbul bir beyit söyledi.

Onun söylediği beyti bu yoksuldan dinle ve gönlünde tut :

"Aşıklık ilminden başka bir ilim yoktur, geri kalanı isyankar şeytanın hilesidir."

Bu sözü söyleyene Allah rahmet etsin. Bu sözden dolayı sakın hayrete düşme.

Her muradın vasıtası aşktır; aşk, göklerin kapısını bile açmıştır.

Aşk, *Mustafa* için merdiven gibi olmuş, canların canını görünceye dek onu yükseltmiştir.

Onda, o cemâl sahibinin zatına duyduğu aşk olmasaydı, akıl ve Cebrail gibi kalakalırdı.

Aşık, maşûkunu kendine çekti. Çünkü Tanrı'dan başka aşık ve maşûk yoktur.

HİKÂYE (28)

Aşk, *Mecnun*'u deli divâne edip, babasından, kavminden ve annesinden uzaklaştırdı.

Mecnun gece gündüz *Leyla*'nın aşkıyla dost oldu. Hem kabilesinden, hem de *Arap* illerinden uzaklaştı.

O aşık dağlarda yaşıyor, yakını ve akrabası imiş gibi, hayvanlarla dost oluyordu.

Bütün vahşi hayvanlar onun etrafında toplanıp sessizce ve edepli bir şekilde oturuyorlardı.

Gönlünde yanan aşk ateşinden dolayı ah çekince, ahı ağzından yakıcı bir ateş gibi çıkardı.

Vahşi hayvanlar ürküp onun yanından kaçarlar, onun feryat ve figanından korkarlardı.

Kendi ahıyla *Leyla*'yı cezbeder, onu yanına oturturdu o aşık.

Sonra *Leyla*, "Ey benim *Mecnun*'um!" derdi, "Benim sayemde sen zamanın meşhuru oldun.

Ben daima senin karşında olduğuma göre, ağlayıp inlemen de neyin nesi, söyle!"

Mecnun, "Ey sevimli, ey can dostu!" diye cevap verdi, "Ben senin yakınlığından ya da uzaklığından dolayı feryat etmiyorum.

Aksine zaman içerisinde aşkla özdeşleştim ve aşkın ta kendisi oldum. Aşkın ağlayıp inlemeden başka birşeyi olmaz.

Aşkın kendisi bütünüyle yanıp yakılmazdır; solgun benizli, zayıf bedenli ve düşkünüdür."

Ardından *Leyla*'ya döndü ve "Geldiğin yere geri dön, ey güzel yüzlü! Artık benim yanıma gelme.

Çünkü karşıma çıktığında sana kavuşmaktan dolayı benim aşkıma gölge düşer.

Ben aşkıma halel gelmesini istemem, çünkü gönlümde senin aşkının yerini Tanrı aşkı almıştır.

Ben, başlangıçta bana devamlı göz yaşı döktürenin sen olduğunu sanmıştım.

Şimdi ben gerçek aşkı bulduğum için, senin aşkın bana meşk gibi olmuştur" dedi.

Mecazî aşkta vuslat olmayınca, ondan ilahî aşk doğar.

Nitekim *Hafız*'a saf aşkı sorduklarında, o bir gazelinde şöyle demektedir:

"Yakınlıkta şüphesiz azap vardır, fakat uzaklıkta hem selamet, hem esenlik vardır".

HİKÂYE (29)

Ey arkadaş, ey dost, şu kıssaya kulak ver de, bu yoldaki yakınlığın ve uzaklığın ne olduğunu anla!

İstanbul'da peri soylu bir güzel vardı. Zamanın anası onun gibisini doğurmamıştı.

O güzellik sultanı, *Yusuf*'un varisiydi, baştan ayağa her yanı güzeldi.

Gökyüzündeki parlak dolunay dışında, onun güzelliğinin eşi ve benzeri yoktu.

Bir şey söylemedikçe, o gencin ağzını kimse göremezdi.

Güneş ve ay, şevk ve neşeyle gece gündüz onun mahallesinin bekçiliğini yapardı.

O peri yolda yürüdüğünde, insanlar akıllarını yitirirlerdi.

Belki o ay parçası olur da, tekrar geçer diye, üç gün boyunca yolu üzerinde otururdu.

O genç tekrar geçtiğinde, evini barkını terkeder, canından geçerdi.

O gümüş tenlinin divanesi, müflis, mecnun ve serseri aşığı olurdu.

Fakirinden, zengininden ve hüner sahiplerinden ona aşık olanlar pek çoĐalmıŐtı.

O peri gibi güzel genç, dilberliği yanında, son derece  rif biriydi de; Allah'ın birliğini idr k etmiŐti.

Kendi aşıklarının meŐrebini bilir, herbirine meŐrebine göre değer verirdi.

AŞığını tanımada mihek taşı gibiydi, kalplerinden geçeni bir bir okurdu.

Sadık ve altın gibi saf olanla sütle Şeker gibi olurdu.

O huri yaratılışlı, hain ve kötü kalpli olanı kendisinden uzaklaŐtırırdı.

Tesadüfen birgün, sabır ve sebatta dağ gibi olan ilim sahibi biri,

Bir yol üzerinde o Şahı, o g l endamı, o ay y zly y  gördü.

O güzel y zly y  görüp kendinden geçti; aklını, ilmini ve saygınlığını yitirdi.

Dostlarından, akrabalarından çok nefret etti; altınsız, g mt Ős z ve g t Ős z kaldı.

Gece gündüz yollarda ve sokaklarda ağlayıp inleyerek saçını başını yoldu.

İnsanlar onun feryadı yüzünden uyuyamaz oldu. Halk için bir bela olup çıkmıŐtı.

Biri, o ay parçasına "Bu zavallıya merhamet et!

Çünkü senin aşkın yüzünden dünyada derbeder oldu, r svalıkta ve mecnunlukta dillere düştü.

Gamın ve aşkından başka dostu ve arkadaşı yok. Bir deri, bir kemik kaldığını görmüyor musun?

Boyu senin derdin yüzünden hilale döndü, vücudundan geriye hayâlden başka bir Şey kalmadı" dedi.

O ay y zly , onun gam ve derdini dinleyince, merhamete geldi.

Kendi kendine "Bundan sonra eziyet etmeyeceğim; çünkü o vefakâr pişti ve olgunlaştı.

Bizim aşkımızın potasında eridiğinden saf hale geldi, belki mecazdan da geçti.

Çünkü o dertlinin onca eziyet ve zulümden sonra nefsi muradından ve arzusundan arındı" dedi.

O gümüş tenli yolda ona rastladı. "Ey derbeder, halin nicedir?" diye sordu.

"Halim" dedi, "Köpeklerden bile daha kötü. Kimse bana kemik dahi atmıyor.

Fakat dünyadan ve ona bağlılıktan kurtardığı için her zaman senin aşkına şükrediyorum."

O dilber "Ey cefa vurgunu!" dedi, "Şükret, çünkü artık vefa günleri geldi."

Sonra elinden tutup çekerek, o emsalsiz kişiyi evine götürdü.

O gül yanaklı ona çok iltifatta bulundu, gece gündüz onunla birlikte oldu.

Durumları bir süre böyle devam etti, gece gündüz birlikte, süt ve bal gibiydiler.

O ay parçası, ihanet ve pek bayağı olan fesatlıktan dolayı onun aşkında halel gördü.

O eşsiz genç kendi kendine, "Bu fakir henüz aşkta olgunlaşmamış.

Bunu uzaklaştırıp feryat ve fîganımı arttırmalı ki;

Bu tüyü yeni bitme, aşkta olgunlaşsın da, onu *Hz. Ebu Bekir* gibi mağara dostu yapayım" dedi.

Daha sonra yalnız kaldıkları bir sırada ona, "Ey yoksul kişi!" dedi, "Sana bir şey söyleyeyim de, dinle."

O ham aşık, "Ferman senindir" dedi, "Ferman kulun değil, şahındır."

O tatlı dilli, "Ey olgunlaşmamış kişi" dedi, "Sen bu şehirden ve bu yerden gitmelisin.

Çünkü seni aşkta çok noksan ve kusurlu gördüm. Hem aşktan maksadın ne olduğunu, hem de sevgiden kimin kastedildiğini bilip öğrenesin diye, seni yanımdan uzaklaştırdım.

O aşık, binbir ağlama ve inlemeyle evsiz ve barksız bir şekilde Bursa şehrine gitti.

Bir iki yıl orada inzivaya çekildi. Gözünden döktüğü yaşlar sel olup denize ulaştı.

Aşk onu hilâle çevirdi; artık kimse onu gölgeden ayıramıyordu.

Piştî ve mecâzî aşktan yüz çevirdi. Çünkü gerçek sevgiliyi bulmuştu.

Sevgilinin birden fazla, aşık ve maşûkun da kendisinden başkası olmadığını gördü.

Mademki "*Kendi varlığınızda da deliller ve ibretler vardır*" hitabı gelmiştir; öyleyse göklerde aradığı seraptan başka bir şey değildi.

Nihayet gönül zevkine gark oldu, dünya nimetlerine de ihtiyacı kalmadı.

Ardından o mecazî sevgili, ona talepkâr bir mektup gönderdi.

Mektubunda, "Ey benim eski aşığım, gel de, can ve beden misali birlikte olalım.

O hicran ve cefa günleri geçip gitti, safa günleri ve vefa zamanı geldi.

Gelirsen istediğini yaparım. Seninle senin canım ve bedenim gibi olurum" diye yazdı.

Aşık cevaben, "Söylediklerin benim için artık serap oldu.

Ben şimdi kendi sevgilimi buldum, yüzümü mâsivadan çevirdim.

Ey dost, aşk yolunda benim rehberim olduğun için Allah senden razı olsun.

Çünkü senin uzaklığın sayesinde kurtuluşa erdim ve sana yakın olmanın azabından kurtuldum.

Şunun bunun güzellik bağından kurtulup ebedî güzelliğe yöneldim

O halde, mecazî aşkta sadık olan onulmaz aşka çabuk düşer" diye bir mektup yazdı.

HİKÂYE (30)

Son derece aşka düşkün bir derviş vardı ve daima mecazî aşkta idi.

Dürüst ve sadık idi, o derviş, fakat Allah'ın kahrından korkardı.

Nerede güzel bir genç görse, bir müddet onun tutsağı olurdu.

İki üç yıl onun derdini çeker, aşkı yüzünden hilâl gibi olurdu.

O gencin güzelliği geçince, onu terk eder, aşkı da sönerdi.

Tekrar yeni bir sevgili bulur, bir süre de ona sevgi ve ilgi duyardı.

O gencin aşkı nedeniyle onun yüzünden başkasının yüzüne bakamaz hale gelirdi.

O gencin aşkıyla mest olur, şaşkına döner, dünyayı ve dünyada var olan herşeyi unuturdu.

Onun varlığıyla bu dünyayı yok sayar, her an onu arar, onu düşündürdü.

O sevgilisinin güzelliği geçince, onun aşkından da soğurdu.

Ömrü bu şekilde binlerce ahla, ağlayıp sızlamakla aşk içinde geçti.

Bir gün o fakir, gönlüne "İhtiyarladın artık" dedi, "Allah'tan utan!

Dey ayındaki yeşillik misali yok olan bir iki günlük gençlik ne zamana kadar?

Ey âşık gözünü aç da bak! Çünkü senin sevgilin her zaman karşında.

Sana hem senden, hem de düşüncenden daha yakın; seninle birlikte.

Çünkü yaradan yüce Tanrı "*Biz size şah damarınızdan daha yakınız*" diye buyurmakta.

Dost seninle, sen ise başkasını istiyorsun. Senin bu yaptığını kör ve sağır olandan başka kim yapar?"

Ezelî irade yönlendirici olduğundan geçici aşkın yerini gerçek aşk aldı.

Onun gönül gözü açıldığı için mecazî aşktan kurtulup mutlu oldu.

Ondan sonra gönül zevkine kapıldı. O aşık, su ve toprağın aşkından kurtuldu.

Gönül gözü Tanrı'dan başkasını görmüyordu. Mâsiva onun gözünde yok olup gitmişti.

Damlada bir okyanus, zerrede bir güneş gördü.

Başlangıçta var olanın sadece Allah olduğunu ve Allah dışında hiçbir varlığın bulunmadığını anladı.

Fanî oldu ve fanilikte fenâ buldu. Daima "Övgüde sınır yoktur" diyordu.

O, "*Ölmeden önce ölünüz*"ün sırtına erdi. Nefsi her arzudan vazgeçti.

Çünkü nefsi geçici arzu ve isteklerden vazgeçmeyen, mâsiva'nın aşkı yüzünden ızdırap çeker.

HIKÂYE (31)

Edirne şehrinde güzellikte saltanat sahibi olan bir güzel vardı.

Lakabı dünya güzellerinin şahı idi. Ne Acem ülkesinde, ne Arap ülkesinde benzeri görülümüştü.

Gamzesi *Rüstem*'in kılıcından daha keskin, gökyüzündeki Merih yıldızından daha kan dökücüydü.

Bolca iltifat ve lutfa mazhar olup avâm ve havâs nezdinde makbul idi.

Naz ve işve yapmada öyle ustaydı ki, çok yaşlı birinin bile aklını çelerdi.

Kendini karşısındakine sunduğunda, kimse onun zülfünün tuzağından kurtulamıyordu.

Aşk oyununda dürüst ve sadıktı, peri misali her çeşit kusurdan uzaktı.

Sevgilisini imtihan etmeyi devamlı bir alışkanlık haline getirmişti.

O ay yüzlünün güzel bir bahçesi vardı. Zaman zaman o güzel yere giderdi.

Aşıklarını birer birer, ama pervane ve mum misali yalnız, o bahçeye götürürdü.

Oraya varınca kendisini aşığına sunar; imtihandan sonra kendini aşığına teslim ederdi.

O, çirkin fiilde ısrar eder, hünsa gibi aşığın üzerine çullanırdı.

Eğer aşığı *Lût* kavmine özgü olan o fiili yapmak üzere kendisine yaklaşacak olursa;

Gizli tuttuğu sivri uçlu bir hançerle o genç, derhal onun karnını deşerdi.

Hiç aman vermez, aşığını helak ederdi; onun pis bedenini de toprağa gömerdi.

Başını gövdesinden ayırır ve o gövdeden yoksun başı bir mağaraya atardı.

Kendi aşıklarını bu şekilde öldürürdü, kimse de kesinlikle bu durumu bilmezdi.

Tesadüfen gönlü yanık bir derviş, o gencin aşkıyla yanıp tutuştu.

O derbeder derviş, gece gündüz sokakta feryat figan ederdi. Onun feryadından halk uyuyamazdı.

O öfkeli genç, kendi kendine "Bu köpeği de öldürmek gerekir" dedi.

Bir gün o gönlü yanık dervişe "Bugün benim bahçeme gidelim de,

Gizlice, birlikte eğlenip zamanın tadını çıkaralım" dedi.

O aşık, "Ey selvi boylu, emrin ve fermanın başım gözüm üstüne!" dedi.

Her ikisi, biri pervane, öbürü mum misali, yavaş yavaş bahçeye doğru yola koyuldular.

O güzel yere vardıklarında, o ay yüzlü güzel kendisini dervişe sunmaya başladı.

"Ey benim eski aşığım" dedi, "Si...kaldır ve gö... sok.

Aksi taktirde hiç acımam, başımı keserim. Bak, elimde kılıç olduğunu kendi gözünle gör."

Derviş, "Böylesi çirkin bir fiil yapmaktan Yüce Allah'a sığınırım.

Benim organlarımı yüz parçaya da bölsen, başımı vücudumdan da ayırsan;

Ey ay yüzlü, senin vebal altında kalmaman için kanımı sana helal ederim.

Ey nazlı sevgili, Allah aşkına, öldüreceksen öldür de, böyle sözler işitmeyim!" dedi.

O ay yüzlü, aşığının bu doğruluğunu görünce, kollarını açıp onu kucakladı.

Sonra, "Ey can dostu, ey temiz yaratılışı, sen iki dünyada da bizim kardeşimiz ol!" dedi.

Daha sonra da elini tutup kestiği başları göstermek için onu mağaraya götürdü.

"Kesik başlara bak!" dedi, "Bu kör ve sağırın hepsi benim aşıklarımıdı.

Bu ahmaklar haîn ve lutfî idiler. İmtihandan sonra da onların kellesini uçurdum.

Lutfî olup da böyle çirkin bir şey yapanların kafasını kesmek hiç şüphesiz vaciptir.

Bundan dolayı da Peygamber (S.A.V.) " Mef'ûlü de, fâili de öldür!" diye buyurmakta" dedi.

Ardından da o genç, aşğını mutluluk içinde evine götürdü.

Ona sincap ve samur kürkleri giydirdi, her işte onu kendisi gibi tuttu.

Zevk ve safa, sevgi ve vefa içerisinde ölünceye kadar onu yanından ayırmadı.

Temiz ve saf aşk, iksir gibidir. Bil ki, sadık aşık, velilerdendir.

HİKÂYE (32)

Mustafa'nın hadisinde şöyle nakledilmiştir : Kim ki doğruluk ve sefa ile aşık olur, aşkında iffetli ve art niyetten uzak durur, bu hastalığı da insanlardan saklar ve

Bu hâl üzerine ölürse, şüphesiz o genç şehit olarak ölmüştür.

O, Hakk'a aşıktır, fakat perde olduğundan güneşi görmez, bulutu görür.

Mâsiva bulutunda güzellik ile cemal, batmayan güneş gibidir.

Cemîl isminin ışığı ve parıltısı olmasaydı, kim bu zelif toprağın sevgilisi olurdu?

O halde kime niyaz edeceğini bilmediği için, onun hicabı ve cehaleti hoş görülmüştür.

Yok, eğer gönül gözü açık olsaydı, o murada ermemiş, Allah'tan başkasını görmezdi.

Çünkü O *Keykubâd* isim ve sıfatlarıyla bu oluş ve bozuluş âleminde görünmüştü.

ALTINCI MESİRE : İLİM HAKKINDA

İlim, bir deryadır; hayat deryası. Her kim onda gark olursa, ölümden kurtulur.

Bütün sıfatların en değerlisi ilimdir. Hakk'a vasıl olmanın evrendeki aracı ilimdir.

İlim, Adem'i saygın kıldı da, ezelde meleklerle ders verdi o.

İlim, varlık âleminde daha üstündür; çünkü, canlar canını görmeye sebep ilimdir.

İlim, senin için kurtuluş yoludur, çünkü ondan başka sığınak yoktur.

İlim, bizzat müminlerin kemendidir; o müminleri cennete götürür ve can ile görüştürür.

İlim, dertliler için deva, hastalar içinse şifadır.

İlim, aşıklar için müsekkim, ârifler içinse yol göstericidir.

İlim, zahitlerin kılavuzudur. İlimsiz zâhid kuru düşünceli olur.

Öbür dünya azığı için ilimle amel etmek gerekir. Çünkü amelsiz ilim, vebal olur.

İlim ile amel, ana ile baba gibi olduğundan, cennet, huri ve helal bu ikisinden doğmuştur.

Amelsiz ilim dedikodudan başka birşey değildir. Amelsiz ilim sapkınlığın ta kendisidir.

HİKÂYE (33)

Mısır ülkesinde öyle bir âlim gördüm ki, çok bilgili kişiler bile onun karşısında hiçbir şey söyleyemiyordu.

Meânî, beyân ve usûlde, tefsirde ve Peygamber'in hadislerinde;

Kelam, mantık ve aritmetikte hiç kimse ona cevap veremiyordu.

Kendi asrının allâmesi idi, onun hakkında ne söylesem, o söylediğimden daha fazlaydı.

Sayırsız ilim edinmişti, kitaplarının sayısı da binden fazlaydı.

Ancak takva ondan pek uzaktı. *Yezid* kavmi gibi dinsizdi.

Onun zulmü *Âd* kavmininkine benzerdi, akl-ı meâd'ın zerresine bile sahip değildi.

Fiilleri *Lût* kavminin fiilleri gibiydi, *Hûd* kavmi gibi, kötü huylu ve serkeşin biriydi.

Daima makam ve mevkiye, dünya malına tamah ederdi, açgözlülüğünden dolayı yolu da, kuyuyu da görmezdi.

Dünyada, bir makamı ve ilmi olduğundan, insanlar onu pek saygın bilirdi.

Eşyaları, malı, gümüşü, altını vardı. O, güçlü kuvvetli padişahlar gibiydi.

Dışarıda şeker dudaklı köleleri, içeride de ay gibi güzel cariyeleleri vardı.

Sayırsız görevlileri, hizmetkârları vardı. Görünüş itibarıyla pek âfîcenâp idi.

O şatafat sahibi, ordu kadısıydı. Kibirleşmede, büyüklemede dağ misaliydi.

Gümüş ve altınların hepsi orduya aitti. Onları ana sütü gibi helal görerek içerdi.

Onun yediği bütün lokmalar haramdı, sabah akşam hep haram yedi.

Hülâsa, onun evinde sofrası dışında, helal bir kibrit çöpü bile bulunmazdı.

Bu durumuna ve böyle utanç verici vasıflarına rağmen ilimde kendisini Ahmed'in varisi sayardı.

Yalan ve zorbalıkta *Ahmed*'in varisi olduğunu söyleyen böyle kör bir Deccâl'dan Allah'a sığınırım.

O ancak zulümde *Firavun*'un, bina yapımında *Şeddâd*'ın varisiydi.

Kibir ve inatta *Nemrud*'un, kindarlık ve kıskançlıkta da *İblis*'in varisiydi.

Biri bir dava için onun yanına gidip, "Bu sözlerimi dinle ey kadı!" dedi,

"Falanca kişiden hakkımı al, çünkü benim hakkım böyle böyledir.

Sen bu sorundan beni kurtarırsan, karşılığında sana değerli bir balta veririm."

Kadı "Hiç üzülme, ey vefalı!" dedi, "Balta geldiğinde işini hallederim."

Ardından onun hasmı gelip kadıya, "Bir sığınım var" dedi,

"Bu meselede bana iyiliğin dokunursa, karşılığında besili sığırı sana veririm."

Kadı, "Sığınım evimize girdiği zaman, birşeyler yaparım" dedi.

Daha sonra ikisi birlikte gelip kadı'nın huzurunda ifade vermeye başladılar.

O iki yüzlü, tereddütte kalmıştı; bazen susuyor, bazen konuşuyordu.

Ona balta vermiş olan, "Ey adaletli, adaletin balta gibi keskin olsun!" dedi.

Kadı kendi kendine, "O baltayı niye alayım? Çünkü ona bir sığırı feda etmek uygun olmaz" dedi.

Hüküm verdi ve fakirciği yaktı. Bir sığır için dinini sattı.

Mazlûma zulmettiği için Allah'ın laneti rüşvet alanların üzerine olur.

Kadınların bundan daha kötü bir zulmünü dinle de, o eşeklerin nasıl zulüm yaptıklarını anla.

HIKAYE (34)

Şam şehrinde, zulmü yüzünden Şam nehrinin dahi kurduğu bir kadı vardı.

Avâm ve havâsa yaptığı eziyet ve zulüm yüzünden Şam'ın gündüzü geceye dönmüştü.

Onun yaptığı binlerce şeyden sadece birini biraz anlatayım da dinle:

Birgün önünde, arkasında sayısız görevli ve hizmetli olduğu halde şehri dolaşmak için ata bindi.

Görkemli bir şekilde çarşıya varınca bir atölyede bir ok ustası gördü.

Ok ustası, bir gözü kapalı, bir gözü açık bir halde, okun düzgünlüğünü kontrol ediyordu.

Kadı, bir tek gözle devamlı oka bakan o adamı seyretti bir süre. O ustanın halini hep aklında tutarak mutlu ve sevinçli bir şekilde evine yollandı.

Bir kaç gün sonra bir fakir geldi; o hasta adamın bir gözü de kördü.

"Ey kadı!" dedi, "Hakkımı al, çünkü bu günlerde mazlûmum.

Falanca kişi gözümü kör etti; sen de ceza olarak onun gözünü kör et."

Kadı "Mübaşirle birlikte gidip o adamı çağır da, ne söyleyecek görelim" dedi.

Hasmı geldiğinde, "Ey kadımız!" dedi, "Onun gözünü hatayla kör ettim.

Diyet olarak ona yüz altın vereceğim, sana da elli altın vermeye niyet ettim."

Kadı, "Ey iyi huylu!" dedi, "Hepsini bana ver de, senin hasmını razı edeyim.

Ey oğul, hasmın razı olmazsa üzülmeye; çünkü ben bir çare bulurum.

O mazlûm yana yakıla gelip "Ey kadı, benim hakkımı al!" deyince;

Kadı, "Ey delikanlı!" dedi, "Sesini kes; çünkü bu işi hatayla yapmıştır.

Fakat ey seçkin kişi, senin gözüne karşılık kisas olarak onun gözünü çıkarmam gerekir.

Şehrimde sanatını ve işini tek gözüyle yürüten bir ok ustası bilirim.

O sadece tek gözle baktığından diğer gözü ona fazla gelmektedir.

O halde gözünün yerine kisas olarak o kişinin gözünü çıkarayım."

Ardından kötü huylu kadı, ok ustasını getirtip, o suçsuz fakirin gözünü çıkardı.

Zavallının ağlayıp inlemesi göklere yükseldi. Onun böyle bağırdığını işitenler kadıya lanet yağdırdı.

Allah'ın nefreti, zulüm ve rüşvet içerisinde can veren kadıların üzerinde kaldı.

AMEL EDEN ÂLİM HAKKINDA

Üstünlük bakımından bin âbiddeden daha iyi olan amel sahibi âlime ne mutlu!

O, öz gibidir, bu âlem ise kabuk; bu dünya gece gibidir, o ise ışık.

O, manada bu âlemin imamı, Peygamberin varisi ve vekilidir.

Dünyada üç çeşit âlim vardır. Ey can dostu, dinle de, sana anlatayım:

Biri Allah'ı bilen, diğeri, Allah'ın emrini bilendir.

Üçüncüsünü de dinleyin ey dostlar, ey arkadaşlar! O, Allah'ı ve Allah'ın emrini bilendir.

Alimlerin en mükemmeli budur; şüphesiz kutb-i âlem budur.

Fahr-i Râzî, o seçkin insan dedi ki: Peygamber o üç âlime işaret etmiştir."

"Âlimlere sor!" dedi, o *Mustafa*; "Bilgelerle hemhâl ol!" dedi, o vefalı.

"*Büyüklerle oturun*" sözü Ahmed'indir. Bu sözler, bu üç âlime işaret olmak üzere söylenmiştir.

Celâl sahibi Allah'ın sıfat, zât ve isimlerini Allah'ı bilene sor!

Fakat onunla dostluk ve arkadaşlık yapıp yapmama konusunda Hakk'ın emri yoktur.

Hakk'ın emrini öğrenmek için Allah'ın emrini bilenle dostluk kur da, o önderden Hakk'ın emrini öğren!

Allah'ın emrinin nasıl olduğunu o çok bilenden sen de öğren.

Ey iyi huylu, üçüncüsüyle düşüp kalk; çünkü o hem Allah'ı hem de O'nun emrini bilir.

Ey vefakâr, sen onun ayağının tozu ol! Çünkü o *Mustafa'nın* vekilidir.

Âlimler arasında kutb-i âlem odur, onu dünyada yetkin bir vâris olarak kabul et.

Âlemin ruhu odur, âlemse ceset gibidir. Bu sözü kiskanç kişiler bilemezler.

Meleklerin ezelde secde ettiği odur. Çünkü o, ilmi ve ameliyle *Hz. Adem* gibidir.

Böyle bir âlim, âlem için kimyadır, Anka misali, dünyada eşi ve benzeri yoktur.

HİKÂYE (35)

Harûn taht ve tac sahibi iken, her yıl *Rum* ülkesinden kendisine vergi gelirdi.

Onun bu durumu birkaç yıl böyle devam etti. Devamlı Kayser'den ona mal geldi.

Kayser bir yıl ona altın ve gümüş göndermedi, bunların yerine çok yetenekli üç rahip yolladı.

O rahipler İsa'nın dininin âlimleriydi ve herbiri zamanın en meşhurlarındandı.

Herbiri ruhanî lider olan üç rahip, *Masih*'in dinini anlatsınlar diye,

Rum şahı "İlimler hakkında tartışmak için üç rahip gönderiyorum" diye yazdı, bir mektupta.

"Tartışma sonucunda kim galip gelirse, diğerinin hazinesini ve malını o alsın" dedi.

O üç din adamı *Bağdat*'a geldiğinde müminleri,

O üç din adamı olur da, tartışmada bizim âlimlerimizi yenerlerse, diye bir korku ve tasa sardı.

O kutlu padişah bu hikayeyi duyunca, sıradan birisi gibi, *İmâm-ı Şafi'*nin huzuruna çıktı.

O din adamlarının hikayesini imama anlatıp, "Ey Müslümanların imamı, ey himmetli kişi!" dedi,

"Ey âlimler arasında güneş gibi olan imâm! O rahiplere senden başkası cevap veremez."

İmâm Şafi', "Ey cihan padişahı!" dedi, "Halka haber sal da,

Zengini, orta hallisi, yoksulu yarın nehrin kenarında toplansın.

Tan yeri ağardığında, nehir kenarında zengini, yoksulu, sayısız insan toplandı.

O din adamları seherle birlikte orada göründüler. Konuşup tartışmak için hazır belediler.

Halkın tamamı orada toplandıktan sonra, *İmam Şafî*'i, dolunay gibi doğdu.

Seccadeyi omuzuna atıp, kutlu padişahın tahtına kadar yürüdü.

Sonra omuzundaki seccadeyi nehre atıp, sessizce o seccadenin üzerine oturdu.

Sonra suyun üzerinde, "Ey rahipler, gelin de size cevap vereyim!

Ey zavallı rahipler, çabuk gelin de cevabınızı söyleyeyim!

İstediğiniz soruyu sorun, her sorunuza benden cevap alın!" diye seslendi.

Orada toplanmış olan halk şaşırıp kaldı. *İmam Şafî*'ye çok övgüde bulundular.

O rahipler bu kerameti görünce, herbiri feryada ve figana başladı.

Herbiri, "Ey müminlerin imamı" dedi, "Derhal bize kelime-i şehadet telkin et!"

Herbiri, padişahın huzurunda müslüman oldu, herbiri Allah'ın emriyle mümin oldu.

Herbiri, *İmam Şafî*'nin ayağının tozu oldu, canu gönülden ona dua etti.

Rum ülkesinin şahı bu hikayeyi duyunca sevinip şükrederek altın ve dinar dağıttı.

Vezirleri, ona açık açık "Şükretmenin yeri mi? Utan!" dediler.

Rum ülkesinin şahı, "Ey vezirler, ey rahipler!" dedi, "İster gizlice, ister açıkça nasıl şükrederseniz edin!

Çünkü müminlerin padişahı o kişiyi tartışma ve imtihan için buraya göndermedi.

Eğer onu bizim şehrimize gönderseydi, bütün Hristiyanlar Müslüman olurlardı.

Zengini, fakiri kalmaz, herkes dindar bir mümin olurdu."

YEDİNCİ MESİRE : DÜŞÜNCE HAKKINDA

Düşünce, dostu düşünmektir; dosttan başkasını düşünmek kabuk gibidir.

Düşünce, nutfe ve meni olduğun zamanı düşünmendir.

Babadan anne karnına, anne rahminden de dünyaya geldiğin anı,

Süt içen çok zayıf bir çocuk olduğun ve cılız bir halde annenin dizinin dibinde oturduğun günleri,

Birkaç yıl sonra süttten kesildiğin helva ve ekmekle güçlenmeye başladığın zamanı düşünmendir.

Şimdiye kadar çeşitli merhaleler katettin. Bu merhaleleri katederken, sana bir yol gösterenin olduğunu hiç düşündün mü?

Sonra arslan tutan, pehlivan ve düşman tutsak eden, beğenilen bir genç oldun.

Baştaki aklı sana kim verdi? Düşün! Konuşmayı sana kim öğretti? Düşün!

Ey genç, gözünün ışığını sana kim verdi, kaşlarını kim yay gibi yaptı?

Boyunu kim ok gibi dosdoğru kıldı? Ey yiğit, kolunu, pazunu sana kim verdi?

İki ayakla yürüme gücünü sana kim verdi? Ey dost , düşün! Bu itibarı sana kim verdi?

Sen baştan ayağa nimet içindesin. Öyleyse Hakk'ı düşünmek ve ona şükretmekten geri kalma!

Tanrı'nın başlangıçtan beri seni ne için dünyaya gönderdiğini düşün!

Düşün de, dünyada ticaret yaptıkça, müflisler gibi sermayeden yeme!

HİKÂYE (36)

Tüccarlar arasında gümüşü, altını, köleleri ve dükkanları olan bir zengin vardı.

O hüner sahibi, bir gün bir kölesine, "Gel!" dedi, "Seni *Mısır*'a göndereyim de,

Görelim bakalım alışverişte senin aklın ve zekan nasıl?

Şimdi sana yüzbin şerfi vereceğim, sana ısmarladığım herşeyi getir."

Genç, okuyup ezberlemek için, tüccarın bütün söylediklerini bir deftere yazdı.

O genç, tüccarın elini öpüp bir gemiye bindi ve yola çıktı.

Mısır'a vardı ve o güzel şehirde kalplerin sevgilisi sayısız güzeller gördü.

Nefsinin ondan bundan; şaraptan, kebaptan ve kadınlardan istediği her şeyi;

Huzura getirip eğlendi, sarhoş olup kendinden geçti.

O kölenin defteri gittikçe kabarmaya başladı. Bütün sermayeyi tüketti.

Birkaç yıl o şehirde kaldı; yiyip içti; zevkini, sefasını sürdürdü.

Bu arada efendisini aklına bile getirmiyordu. Kimse de niçin böyle yaptın, demiyordu.

Efendisi, o kölenin durumunu anladı. Ancak bunu kimseye söylemedi.

Ardından da ok hızıyla, itaatkar olan başka bir köleyi *Mısır*'a gönderdi.

"Git, o akılsız köleyi getir! Bakalım, o korkusuz bana ne cevap verecek?" dedi.

O hizmetkar önceki kölenin yanına varınca, "Efendimiz sana çok selam ediyor" dedi,

Gelsin, önümde cevap versin. Ben sermayeden hesap sormayacağım, diyor.

Hiç yerinden, makamından kalkmadı, efendisinin yanına gitmek istemedi.

Hizmetkâr, o köleyi tutup sürükleye sürükleye bir gemiye bindirdi.

Efendisine doğru yola koyuldu gemi ile.

O köle efendisinin huzuruna varınca, efendisi ona önce şu sözü söyledi:

"Ticaretten ne kazandın, anlat! Defterde yazılı olanları söyle!

Kâr için verdiğim onca sermayeyi ne yaptın, ey nankör!

Gümüşü, altını nerede harcadın? Şimdi bana cevap ver, ey beceriksiz!

Dünyanın o şehrinden seni sürükleye sürükleye buraya getirmeyeceklerini mi sandın?"

Ömrünü suç içerisinde heba etmiş olan kul, padişahın huzurunda ne söylesin?

Efendisi emretti, bunun üzerine onu sıkıca bağladılar, hem de çıplak vücuduna beşyüz kırbaç vurdular.

Daha sonra, benim gibi birinin emrini niçin yerine getirmedi, diye onu zindana gönderdi efendisi.

Ondan sonra başka bir hizmetkar çağırıp yine aynı şekilde ona mal, altın ve sermaye verdi.

"Sen de ticarete git, senin de aklını, fikrini bir görelim, bakalım!" dedi.

Köle, efendisinin elini öpüp, "Gizli şeylerde bana güvenmelisin!" dedi.

Efendisi birinci kölenin defterini ona verdi. O da başüstüne, deyip cebine koydu.

Bir gemiye binip rüzgar gibi yola koyuldu. Gözünü açar açmaz kendisini o şehirde buldu.

Oldukça süslü ve çekici bir şehir gördü. Orada yüzlerce şaşırtıcı olayla karşılaştı.

O güzelleri, o şeker dudaklıları; ay yüzlü köleleri ve kadınları gördü.

La'l renkli ve aklı baştan alan şarabı; ince belli ve güzel giyimli sâkileri gördü.

Nefsi, "Zaman, eğlence zamanıdır. *Mısır* şehrinin zevkini çıkarmalı!" diyordu.

Daha sonra köle, aklını başına toplayıp, efendisinin huzuruna çıkacağı zamanı düşündü.

"O, sermaye ve altının hesabını isterse" dedi, "Ben o zaman nasıl cevap veririm?"

Rüya misali bir iki günlük zevk için, azap içinde, efendimin kahrını nasıl çekerim?"

O, eğlenceyi ve dünya zevkini terkedip âbidlerden ve zâhidlerden oldu.

Önce efendimin emrini bir göreyim diye, imam ve önderin verdiği defteri açtı.

Emri nasıl yerine getireyim diye, gece gündüz düşünüp taşınmaya başladı.

Daha sonra o delikanlı, canla başla çalıştı, çok pahalı mallardan satın aldı.

Yanında sermaye olarak ne varsa, hepsini efendisinin emri doğrultusunda harcadı.

Birkaç gün sonra yola çıktı, pek iyi huylu efendisinin yanına döndü.

Efendi, kendi kölesini karşısında görünce, o dervişe ilgi gösterdi.

"Hoş geldin!" dedi, "Ey vefalım, ey yolculukta sıkıntı ve eziyet çeken!"

Ey nefisten, arzudan ve şeytandan dolayı gece gündüz ticarete yüzlerce zahmete katlanan!

Ey sadık kölem, "Emrimize, buyruğumuza vefa gösterdiğin için,

Mal ve hediye olarak ne getirdiyse yüz katı fazlasıyla senin olsun.

Ey kölem, dâri's-selâm dedikleri cennet gibi bir bahçem var.

Sayırsız köle ve cariyeye birlikte oraya git, ey akıllı kölem!

O dâri's-selâm'da padişahlık et, hem cemalimi de görürsün ey kölem!

Sen dünya eğlencesini terkettiğin için, âhret eğlencesini hakettin."

Bu hikâyeyi bizim *Mevlânâ*'mız, gözümüzün nuru ve pirimiz söylemiştir.

Mesnevî kitabının yedinci cildinde o din sultanı, çok ayrıntılı anlatmıştır.

Hikayeyi uzun uzadıya okumak istersen, *Mesnevî*'nin yedinci cildine başvur.

HİKÂYE (37)

Rivayet edildiğine göre; *Mustafa*, o vefa madeni bir hadiste şöyle buyurmuştur :

Senin bir saat tefekkürde olman, bir yıl ibadet etmenden daha iyidir.

Allah'ın zâtı hakkında düşünmek hatadır, Hakk'ın nimetleri hakkında düşünmek ise ihsandır.

Binlerce parlak yıldızıyla bu yücelikler göğünü düşün!

O hallâk, kayyûm ve vedûd olan Tanrı'dan başka, kim onu sütunsuz, direksiz bina eden bilir?

Düşün! Bu vakarlı yeryüzü kimin sayesinde durağan ve sabit bir halde duruyor?

Düşün! Bu duru ve berrak sular, aylardan ve yıllardan beri nereden gelmekte?

İsimsiz denizlere doğru yönelmiş, gece gündüz durmaksızın akıyor.

Dünyanın sultanı ve yaratıcısından başka, kim o sulara "Ak!" dedi?

Düşün! İsim ve sıfatlarıyla kainât üzerinde kim tecellî ediyor?

Bazen apaçık lütfuyla, bazen de kahrıyla, bazen kış, bazen sonbahar, bazen de bahar yaratıyor.

Düşünmek de gönül ibadetlerindedir. Düşünmek ruhun ışığı, gönlün ibadetidir.

Gönül ibadetinin riyası olmaz; bunun için de Allah katında makbûl olur.

Gönül, hiçbir şeye muhtaç olmayan Tanrı'nın tecellî yeri olduğundan, gönlün düşünmesi cesedin ibadetinden daha iyidir.

Kafirleri dünya işinde düşün, müminleri ise ahiret işinde!

Âbidleri Mevlâ'nın işinde düşün, zâhidleri ise dünyanın terkinde!

Ârifler, bu mümkünât nasıl bir zuhur ve tecelli yeridir diye, isim ve sıfatları düşünmekte.

Aşık da Tanrı'nın cemâl ve celâlini düşündüğünden dünyada her zaman ayak altına alınmakta,

Her şeyden münezzeh Tanrı'nın bütün vasıflarını bu mümkünat aynasında görmekte,

Onun gözü asla mâsivayı görmez, gördüğü her şey için "hû"dan başka birşey söylemez.

Cebrâil onun önüne çıkagelse, geri dönmez ve ona *Halil* gibi iltifat eder.

HİKÂYE (38)

Dervişin biri düşünceye dalmıştı. O, Allah hakkında düşünmeyi âdet edinmişti.

O güzel huylu düşünceye gömülmüş; sanırsın Tanrı ile sohbeta başlamıştı.

Bu mümkünât âlemi gözünün önünden silinmiş Allah'ın tecellileri onu mahvetmişti.

Bu sırada *Bâyezîd* tek başına, yalnız ve müridsiz olarak o dervişin önünden geçti.

Bâyezîd onun yanına varınca, selam verdi. Derviş "Aleyküm selâm" dedi, ancak saygı göstermedi.

Bâyezîd ona, "Ey benim dervişim!" dedi, "Benim kim olduğumu biliyor musun?"

Derviş, "Hayır" dedi. *Bâyezîd* "Hakk"tan dolayı makamı gittikçe artan o *Bâyezîd* benim.

Ey vefalım, âlemlerin rabbi katında hem duam, hem dileğim kabul olur" dedi.

Derviş, "Benim için duada bulun da, senin yüzünü görmeyeyim!" dedi.

Sonra çekip gitti ve hiç kimse onu görmedi. Bu sözden dolayı *Bâyezîd*'in canı sıkıldı.

Şeyh *Bâyezîd* münâcâtında "Ey latif olan Tanrı!" dedi, "Kulların arasında bu zarif kişi de kimdir ki,

Beni görmek istemiyor? Ey Tanrım bu macerayı sen açıkla!"

Hak, gizli bir ilham ile ona, "Ey *Bâyezîd* ondan dolayı hayrete düşme!

Çünkü o, kullarımızdan biridir. Benimle konuşmayı alışkanlık haline getirmiştir.

Benimle konuşmaktan başka birşeyi yok. Ey *Bâyezîd*, sen ise ona engel oldun.

Halil gibi olan o, vasita istemez; çünkü, onun kalbi benimle bağlantı kurmuştur" dedi.

SEKİZİNCİ MESİRE : HALVET HAKKINDA

Halvet, gönül evini zaman zaman, sultan için boş bırakmandır.

Halvet, görüntüde halvette olman, halktan kaçıp uzlete çekilmen değildir.

Ancak, dünya halkını gönlünden çıkarma ki, insanlar senin halvetini bilsinler.

Halk der ki: Falanca halvettedir, tanıdığından tanımadığından o, uzlete çekilmiştir.

HİKÂYE (38)

Mustafa'nın amcasının oğlu, Allah'ın arslanı, yani Aliyyu'l-Murtezâ döneminde,

Bir zâhid vardı, ancak Hıristiyan idi. Dünyadan elini eteğini çekip bir mağaraya kapanmıştı.

Bu dünyayı ve bu dünyanın süsünü terketmiş, âlemden ve onun nimetlerinden de kurtulmuştu.

Galiba o, zülûflerine takılı kalmamak için güzellerden de kaçmıştı.

Çünkü gençlere aşık olan, zarar görür ve pişman olur.

Galiba o, yolunu kesmesinler diye kadınların hilesinden kaçmıştı.

Çünkü kadınlarla düşüp kalkan kendisini zevksiz ve hüremetsiz kılar.

Çoluğu çocuğu ve ailesi olanın, özgürlüğün tadına varması imkansızdır.

Galiba o, akrabalarından, dostlarından kaçıyor; kavminden ve kabilesinden kopuyordu.

Çünkü bunlar, seni Hakk'a ibadet etmekten alıkoydukları için gönül zevkine engeldirler.

Galiba o, bu dünyanın sihirinden, büyüünden kaçıyordu; *Hârût* misali şerefini ve saygınlığını yitirmemek için.

Belki de o, hakimlerin ve zâlimlerin yüzünü görmemek için onların zulmünden kaçtı ve halvete girdi.

Çünkü zâlimlerin yüzünü görmek günah, görmemek ise lütûf ve ihsandır.

Belki de o, suret-perestlerden kaçıyor, onların kokusunu duymamak için bir mağaraya sığınyordu.

O rahip, *Hz. İsa* gibi, mücerred hale geldi, bir mağarayı kendisine vatan edindi.

Riyâzetten dolayı vehim ve hayale döndü; çünkü aylarca yıllarca ekmek yememişti.

Yirmi yıl bu hal üzere yaşadı; gece gündüz yiyip içmedi, adeta kamışa döndü.

Bir yıl boyunca, kimse onun yüzünü görmedi. Yapayalnız olmak onun her zamanki huyuydu.

"Zâhidlerden falanca rahip; yirmi yıldır yememiş, içmemiş, rahipler arasında *İsâ* misali olmuş;

Yücelikte *İsâ* gibi aziz olmuş; çünkü ne gece, ne gündüz, ne su içer, ne de ekmek yemiş" diye dünyaca meşhur oldu.

O rahibin öyle bir alışkanlığı vardı ki, her yılın başında kadın, erkek,

Büyüğü, küçüğü, avâmı, havâsı, sayısız dünya halkı toplanır.

Komşu şehir ve ülkelerden sayısız insan ve ziyaretçiler onun duası için gelirdi.

O çöl onun duası için gelenlerle dolup taşıdığından kıyamet günü gibi olurdu.

O belirgin gün gelip çatınca, o hemen mağaradan çıkardı.

Padişah gibi bir kürsüye oturur ve o kalabalık, o ordu onun elini öperdi.

Birinci gün bütün rahipler, ikinci gün bütün patrikler onun huzuruna çıkardı.

Bu şekilde, insanların herbir grubu için belirli bir gün ve belirgin bir zaman tayin edilmişti.

Bir hafta boyunca erkekler ve kadınlar o rahibin eline can u gönülden öperdi.

Ondan sonra o, yine mağaraya geri döner ve bir yıl boyunca hiç dışarı çıkmazdı.

Murtezâ'nın huzurunda rahibin hikâyesini yukarıda geçtiği şekilde, bir bir anlattılar.

Murtezâ yanında bulunan Allah dostlarına, "O ziyaretler onun gıdası oldu.

İnsanlar onun elini, eteğini öpünce o, bir yıllık yiyecek yedi.

Çünkü insanların sevgisi, nefsin gıdasıdır. O ziyaretler de nefsin yemeği olur" dedi.

Sonra *Ali*, pehlivanlıkta kendisi gibi olan bir dostu huzuruna çağırıp,

Ona "Ey doğruluk timsali!" diye seslendi, "O keşişin ülkesine gidip o ziyaretleri önle."

O mümin, o şehre, o diyara gidip bir dellala açıkça şunları söyledi :

"Şehrin dört bir yanında; çarşıda, pazarda,

Bu ay ve yıl içerisinde ister gece, ister gündüz, kim ziyaret için o delalet pîrinin yanına varırsa, aman vermez onun başını uçururum.

Erkeği, kadını, yaşlısı, genci, kılıcımdan kurtulmak isteyen,

O rahibi terketsin; aksi takdirde, hiç düşünmeden kılıcımla onun başını uçurum.

Ziyaret günü gelip çatınca rahip kendi kendine, "Yarın halk elimi öpecek" diye söylendi.

Bunun üzerine nefsi, dünyada benim gibi değerli biri yok, diye sevindi.

Rahip, kadın, erkek seher vakti cemalimi görmeye gelecek diye, sevincinden bütün gece uyumadı.

Nefsi, açıkça "O Mesih'in vekili ve halifesi sensin" diyordu.

"Çünkü aş, ekmeğe ihtiyacı olmayan ruh gibi oldun. Bu yüzden âlem sana kul ve mürid olmuş."

Seher vakti olunca, şimdi cemalimi göstereyim diye, mağaradan dışarı çıktı rahip.

O sahra ve çölün tamamını bomboş gördü; oradan ne perisi, ne insanı, ne de cini geçiyordu.

Bir süre bekledi, ancak kimseyi göremedi. O serkeş ah çekti ve o anda öldü.

Ey kendi kötü nefislerinin gıdasıyla başbaşa kalmış olan ham sufi!

Sûrî halvetin hiçbir değeri yoktur. Çünkü senin gönlün başkalarıyla dost olmuştur.

Gönül evini başkalarından arındır, aksi takdirde senin sûrî halvetinin sana hiçbir hayrı dokunmaz.

Ey vefalım! Gönül, Hakk'ın tecellî yeridir. Gönlünü kötü ahlaktan ve mâsivadan arındır.

Senin sûretin, bu dünya halkının ilgi ve seyir yeri, kalbin ise insan ve cinlerin rabbi'nin ilgi ve seyir yeridir.

Sen, işte o sûrete bağlı kalmış, mâsivayı gönlünden çıkarmamışsın.

Gönlün şundan bundan arınmadıkça, yerin dibine de girsen yararı olmaz.

Gönlün şundan bundan arınırsa, ister pazarda ol, ister dükkanda farketmez.

Halvet ve uzlet gönlünün bu halidir. Kalp, saf ve temiz olmadıkça halvet zordur.

HIKÂYE (40)

Biri, bir dervişe "Daima halvet üzere ol!" dedi.

Derviş "Kimden kaçıp halvette olayım, kimden uzaklaşıp uzlette bulunayım?" diye sordu.

"Ey vefahm!" dedi, "Dünya halkı ve mâsiva'dan uzaklaşıp halvete çekil!"

Bunun üzerine o derviş, ona, "Bu dünya gözümde serap gibidir.

Benim gözümde mâsivanın da değeri yoktur. Varlık ve yokluk âleminde esirgeyen ve bağışlayan Tanrı'dan başka varlık tanımam.

Şu halde, sevgiliden başkasını görmediğimden ben, gece gündüz halvetteyim.

Şevkten rakseden kişi, *Mecnun* misali şükreder ve zevkten neşelenip, gizlide ve açıkta güler.

Çünkü bu dünyada *Leyla*'dan ve benden başka, gizlide ve açıkta hiçbir şey yoktur.

Benim *Leyla*'m daima benimledir. Hatta benim bu meylim *Leyla*'dan dolaydır.

Dünyada gözüm *Leyla*'dan başkasını görmediği için, gülüp oynar ve raksederim" dedi.

DOKUZUNCU MESİRE : İHLÂS HAKKINDA

Ey oğul! İhlâs, Tanrı'nın sırrıdır; onu, daha çok kimi severse, ona verir.

Allah dostları, ihlâsın, amellerin riyadan arınmış olması olduğunu söylemiştir.

Bir başkası ihlâsla anlatılmak istenenin senin amellerinden dolayı karşılık beklememen olduğunu söylemiştir.

Öbürü, saf ihlasın, senin ihlas sayesinde kurtuluşa ermen olduğunu söylemiştir.

Amelde ihlas, tuz gibidir, bu yüzden insanların nazarında gözbebeği gibidir.

Amelde altın gibi saf olmayanın asla cehennemden çıkışı yoktur.

Amelde seçkinler gibi olmayan cehennemden nasıl kurtulabilir?

HİKÂYE (41)

Kıyamette, Tanrı'nın kullarından cevap istediği o hesap gününde,

Tanrı'nın yüce huzuruna, birkaç peygamber ve evliyanın önüne,

Önce dünyada şehit olan gelir. Tanrı bilse de yine de ona sorar :

"Dünyada ne ameller işledin, söyle!" O şehit, "Düşmanla cihad ettim" der,

"Senin emrin uğruna şehit oldum. Mükafat da, ceza da ümit ederim."

Yüce Tanrı der ki: "Ey tecrübesiz yalancı! Sen cihada nam uğruna katıldın.

Bütün dünya halkı sana, o delikanlı, o pehlivan, o yiğittir, desin diye savaştın.

Halk sana binlerce aferin dedi. Sen o dünyada böyle ödüllendirildin."

Ardından, Tanrı, onu rezil, rüsva bir şekilde hemen cehenneme götürmelerini emreder.

Ondan sonra, cevap vermek için, Hakk'ın huzuruna bir âlim gelir.

Yüce Tanrı onun yüzüne "Dünyada sen neler yaptın, anlat!" der.

"Riyâzet uğruna gece gündüz bilim öğrenmek için yüzlerce sıkıntı çektim" der.

"Bazen Kur'ân öğrendim, bazen anlamlarına hayran kaldım.

Bazen tefsir, bazen fıkıh ve usûl, bazen de Peygamber'in hadislerini okudum."

O bağışlayıcı Tanrı, "Ey yalancı!" der, "Ey alçak, sen saygı görmek için okudun.

Âlimdir, ilim sahibidir; o şimdi zamanın müftüsüdür desinler diye.

O dünya halkı; küçüğü, büyüğü, yaşlısı, genci, elimi öpsünler diye.

Sen sana verilen ilmi çeşitli makamlara ulaşmak için kullandın.

O halde sen, dünyada kendi ilminin karşılığını bütün insanlardan fazlasıyla aldın.

Senin ilmin dünya için idi, âhiret için değil, ey arzu ve heves düşkünü!"

Sonra kulların rabbi, *Malik*'e onu cehennem'de kebab gibi yakmasını emreder.

Ondan sonra, bağışlaması bol olan Allah'ın yüce katına bir başkası gelir.

Yüce Allah, ona hitaben şöyle der: "Sana sayısız mal, gümüş ve altın verdim.

Sen kimlere verdin, ne yaptın? Anlat; benim için birşey verdin mi söyle?"

O kul esirgeyen ve bağışlayan Tanrı'ya der ki: "Fakirlere ve yetimlere senin rızan için verdim.

Senin bu yüce katında mükafat alayım diye, senin rızan için, senin yolunda harcadım."

Âlemlerin rabbi, "Ey yalancı!" der, "Mal ve altını teşekkür için verdin.

Dünya halkı sana, "İşte zamanın *Hâtem-i Tâî*'si desin diye, dağıttın.

Şayet sen bu zamanda *Hâtem-i Tâî* olabilseydin, onun cömertliğine yüzlerce kez aferin derdin.

Malını şan şöhret için harcadın. Orada halktan da ve seçkinlerden de karşılığını aldın."

Ondan sonra Tanrı, onun rezil rüsva bir şekilde cehenneme götürülmesini emreder.

Ardından büyük günahlardan bir çoğunu işlemiş olan yoksul bir kul gelir.

Günahlarından dolayı şerefini yitirmiş, isyana ve hataya bulaşmıştır.

Amelden yana az bir şeyi vardır, fakat o hakir kişi, hâlis biridir.

İbadet ve niyazdan yana yaptıklarını, bütün oruç ve namazlarını riyasız bir biçimde yapmıştır.

Âlemlerin rabbi ona hitaben der ki: "Dünyada sen neler yaptın, cevap ver!"

O kul der ki: "Ey Tanrı! Sayısız günahlarım olsa da amelimde hâlis idim. Ey aziz ve adil Tanrı, sen benim halimi bilirsin.

Hayrı da, namazı da riya içerisinde yapmadım, hepsini senin rızan için yaptım, ey hiçbir şeye muhtaç olmayan!"

Tanrı der ki: "Ey fakir, doğru söyledin; çünkü ben kalpteki sırları bilirim.

Bütün yaptıklarında riyasız olduğun için ben, senin günahlarını affettim.

Müşriklerden başka, herkese karşı çok esirgeyiciyimdir. Öyleyse riyakâr gizli bir müşriktir."

Sonra herşeye yardım eden Tanrı, o kulu cennete götürmelerini emreder.

O halde Tanrı'nın sana cennetleri bağışlaması için hayırları ve iyilikleri riyasız bir şekilde yap!

Ey falanca kişi! Yeryüzünden gökyüzüne kadar her yeri ibadet ve hayırlarla doldursan da;

Saf ve temiz bir kalple yapmadıkça, Tanrı'nın dergahında ve yüce katında saman çöpü kadar değeri yoktur.

Bütün ibadetlerin hâlis olursa, senin o iyiliklerin az da olsa,

Tanrı'nın dergâhında makbul olur ve mükafat olarak Tanrı sana çeşitli ihسانlarda bulunur.

Yüce Tanrı karşılığında sana ya on, ya yüz, ya yediyüz, ya da bin katını verir.

O halde elinden geldiğince temiz kalpli olmaya gayret et ki, Tanrı katında kör ve cahil olmayasın.

ONUNCU MESİRE : TEVHİD HAKKINDA

Tanrı'nın birliği okyanustur; varlık âlemi onun dalgalarıyla oluşmuştur.

O can denizi kendi dalgalarını çekince "*Mülk kimindir?*" der.

O'na cevap verebilecek kimse yoktur. Kendi kendine "*Allah'ındır*" der.

Şimdi sen de varlık âleminde, isim ve sıfatlarıyla Tanrı'dan başkasının bulunmadığını gör.

Deniz bir'dir, fakat dalgaları birden fazla; tıpkı noktayla bâ, tâ, elif harflerinin oluşması gibi.

Tanrı'nın birliği üçe ayrılır. Bunlardan biri başta, fiillerde birliktir.

Bil ki, varlık ve yokluk âleminde mutlak fail, şüphesiz Allah'tır.

HİKÂYE (42)

Birinin oldukça fazla malı mülkü vardı; o, dünya ehli ve hâl sahibiydi.

O diyarın padişahı bir gün, "Onu bu şehirden ve bu kaleden,

İstese de, istemese de kötü bir adaya sürünüz. Ayrıca padişah adına malına ve mülküne de el koyunuz!" dedi.

O, sayısız eziyetler çeker, ancak karşılığında Allah'a şükürden başka birşey söylemezdi.

O, malsız ve mülksüz, evsiz ve barksız kalmış olsa da, şükrederdi ve daima mutluydu.

Biri ona gizlice, "Zamanın padişahından incinmiyor musun?"

"Çünkü sana böyle cefa ve zulüm ediyor, gece gündüz böylesine hakaret ediyor" dedi.

"Ben" dedi, "Failin kim olduğunu biliyorum; dünyada bir failden başka fail yoktur.

Öyleyse ben garip, kimi düşman bileyim; çünkü ey güzel ahlaklı, varlık âlemindeki fail Hak'tır.

Her zaman kadere razı oldum; çünkü varlık âleminde fâil O'dur.

Hayır ve şer olarak benim başıma gelenler, bilirim ki, samed olan Allah'tan gelir.

O halde bil ki, başından sonuna kadar, lütûf ve kahır olarak başına ne gelirse Allah'tan gelir.

Allah'tan bilmezsen şirk olur. Öyleyse önce şirkten ve cehaletten uzak dur!"

Diğeri ise isim ve sıfatlarının tevhîdidir. Mümkünler âleminde O'nun cömertlik, bağışlayıcılık, iyilik, ilim, gazap, lütuf, affetme ve yumuşaklık;

İşitme, görme, söz söyleme, doğru yola iletme, sapkınlığa düşürme türünden olan sıfatları dışında hiçbir şey yoktur.

Ben onun sıfatlarını sayamam, çünkü o Tanrı'nın isimleri sınırsızdır.

Mümkünler âleminde gördüğün herşey, Tanrı'nın isim ve sıfatlarının tecellisidir.

Bundan dolayı o kutlu *Bâyezîd*, "Hem Tanrı ile konuşurum, hem Tanrı'yı dinlerim.

Yirmi yıldır Tanrı'yla konuşurum, halk ise yaratılmışlarla konuştuğumu sanır.

Tanrı'nın birliğine inanandan başkası bunun sırrını bilemez; Tanrı'yı tanıyana da binlerce aferin olsun" dedi.

Üçüncüsü de o samed olan Tanrı'nın zâtının tevhîdi olup, "*O Allah birdir*" demendir.

Ondan sonra da o bir olan Allah için "*Herşey O'na muhtaçtır; daimdir, hiçbir şeye ihtiyacı olmayandır, doğmamış ve doğurulmamıştır*" dersin.

MÜNÂCÂT

Ey Tanrım, ey varlık ve yokluk âleminin yaratıcısı! İnsanlara ve cinlere sen ruh verdin.

Bu toprağı sen bezedin, felekleri sen aydınlattın.

Adem, senin sıfatlarınla insan oldu; çünkü o nefesi onun varlığına sen üfürdün.

Ey cömert ve ebedî olan, ey yok olmayan Tanrı! İki âlemde de senden başka herşey imkansızdır.

Sen insanı sıfatlarının tecellî yeri kıldın, bu yüzden de insan her iki âlemde saygın oldu.

Görülen şeylerde kendini gösterir, bâtında da özü süslersin.

Zâhirde ve bâtında senden başka varlık, dünyada senden başka imdâda koşan yoktur.

Biz önümüzde duran balığın sesini duymaktan aciziz. Ancak sen denizin en derin yerindeki balığın sesini duyarsın.

Ey imdâda koşan! O an geldiğinde, imdâdına yetiş de, son nefesimi imanla vereyim!

Ey herşeyin yardımcısı olan Tanrım! Canımı teslim ederken imanımın nuru sen ol.

Ey âlemlerin rabbi! Senden dilerim ki, sana yakın olan bize de yakın olsun!

Ey ihsan sahibi Tanrım, ruhum bedenimden ayrılacağı zaman, benim yakınım sen ol!

İmanımın nuru bu dünyayı kaplasın; yeryüzüne ve gökyüzüne sığmasın!

Mezar toprağında yakınım sen olunca, mezarım hurûlerle , saraylarla dolar.

Ey şirkten ve eşi benzeri olmaktan münezzeh olan Tanrım! Her iki âlemde senden başka yardımcı yoktur.

Ey insanların da, cinlerin de, yılanların da, karıncaların da Tanrısı! Bu şeyler senin emrinle varlık bulur.

Bu günahkar fakirin *Deh Mesîre*'si senin emrinle gönülden dile geldiği için,

Ey Tanrım! Sen, onu dünyada makbul kıl da, büyüğü de, küçüğü de okusun.

Bu mesîrelerin tamamında gezen onun bir makamında huzur bulsun.

Veya bir bölümünde zevk alsın, ya da herbir mesîreden şevk duysun.

Yahut da herbir mesîrede eğlence meclisi kurup sarhoş olsun ve dünyadan yüz çevirsin.

Belki o zaman bu mâsivanın tamamından geçer de, onun gönlünde Tanrı'dan başkası kalmaz.

Kâdirşinâslığı eda etmek gerek. Bunun için de o, der ki: Ey cömert olan Tanrı!

Bu *Deh Mesîre*'yi yazan kişi ömrünün bir bölümünü bu yolda harcamıştır.

O muhtaç kişiye rahmetini saç, yerini Firdevs cennetinin mesiresi yap.

O, kereminden dolayı bir fatiha okursa, Hak onu saygın kullarından eylesin.

HİKÂYE (43)

Din büyüğü, zamanın yeganesi, yakîn sahibi *Ma'rûf-i Kerhî* şöyle dedi:

"Doğruluktan ve gönlümün yanışımdan dolayı birgün oruç tutmaya niyet ettim.

Orucumu ikindi vaktine kadar tutmuştum, nefsimi ikindi açlığıyla sıkıyordum.

Birden bire gönlümde hemen herhangi bir yere gitmek arzusu doğdu."

Ma'rûf-i Kerhî gitti, derdinden dolayı zayıf, gözüyaşlı ve kırgın bir sâkî gördü.

Sâkî, "Kim sudan bir defa içerse Yüce Allah ona rahmet etsin!" dedi.

Ma'rûf-i Kerhî bu duayı işitince, gönlü sâkînin bu nidasından dolayı coştı.

"O sâkînin suyundan yarım bardak içeyim de, o fakirin duasını alayım" dedi.

Sonra dua uğruna onun suyunu içti; mutlu oldu ve duaya teşekkür etti.

Birkaç gün sonra bu fânî dünyadan göç edip âhirete intikal etti.

Biri *Ma'rûf-i Kerhî*'yi rüyasında gördü. Ona "Ey Şeyh!" dedi, "Tanrı adına cevap ver!

Tanrı sorguda seninle neler konuştu? Lütfünü ya da celâlini gösterdi mi?

Beraberinde götürdüğün ibadetlerin sayesinde Münkir ve Nekir'in sorularından nasıl kurtuldun?"

"Rahman ve rahim olan Tanrı" dedi *Ma'rûf-i Kerhî*, "O dürüst sâkînin yüzü suyu hürmetine bana rahmet etti.

Onun suyunu dua uğruna içtiğim için, o dua Tanrı katında kabul edildi."

O halde; bu düşküne bir dua eden kula Allah rahmet etsin,

Bir duasını esirgemeyen kişiye de Hak sağnak yağmur gibi rahmet etsin.

Bu hazine vücuda geldiğinde **tarih bin kırk dört** idi.

İmâm

Müellifi tarafından bin elli altı yılı Ramazân-ı şerifayı sonları.

شان دوده

تندی که درین حال بویزش است
 افرویدین جمله اشیا بی حس
 که ز آدم از کس کسی کو بداد
 که ز نوح او بر و عانی بکند
 که ز موسی قوم خود اظهار کرد
 که ز آتش لطف خود که آشکار
 که ز جسمی مرده را احیا کند
 که ز داد و دینی خواند از نور
 که یک جهان نبی بود پیش غیر
 دمی از خیر بیرون و الهام او کند
 هم از آتش آفرین صوری او زند
 بار بر میده مدد از کس بیسور
 روزی که میگذرد خود را دوری

کوهن در کسیم
 کوهنوداد و صاف خود در مالوا
 عین شبا شد بفریت ان خبا
 که ز وی آظنان کو بداد
 عالی را غرق آبی میکند
 پس ز کسین یک حصا را کرد
 بر خطا خویش کلاز ز نار
 که ز کس می ش با لاسیکند
 هم کس سوال باشد از کوهن ظهور
 کی ایام شدی از کس حق دوری
 در کسین تبایع حکما او کند
 جمله خلقو فاست بی جان او کند
 جمله خلقو فاست خیزند از نور
 کس تا که در کس بر باروی

یکه فرقی را بجهت می برد

با الهی چون خیزد بجهت کس
 از عدم ماران تو آوردی برون
 نه باستانق دادی ای خدا
 بی عوض دادی تو کو بر او خوش
 اظنک کن بجهت مارا در سلام
 چون که کس کرد و در این دنیا
 هم شرف کردی با ما اینها
 نوبت و لطفش که حصی میکند
 مست جزای می شود و چون براد
 هم نشود که نغمه روی زمین
 کم بکن بکس ای یوم العرار
 چون می از رد برجهت جهان
 زان بدادی که فرزند او مال
 زان جهت شد که از بیجا چون بود
 مؤمنان را کس از ان خارج جهان
 بر جهان درجهتش دوست
 عاشقان را کس باشد هم جهان

یکه فرقی را به روح سپرد

زرد عالم نام کو بجهت کس
 با حواس خاص بیرون درون
 بلکه و آبی کمی مردم مست
 هر که از جهت جسمی خوبست و پیش
 که آقا اسکال کر با انعام
 روح دادی خاکبازان را
 هم تعیین دادی و مغلن برها
 دم بهم رحمن جهان اعلا کند
 هم خلق را نشاندند خمار و جاد
 انسخ حق کتب خود با هم معین
 این همه انعام تو ای که کار
 نژاد تو ای خالق کون و مکان
 که نماره قدر چون طفل خیال
 درجهت باشا اهلین می شوند
 زان که درجهت بود شانزگان
 این جهان بر مؤمنان چون خشت
 غیر دیوارست تراست این دان

Deh Mesûre'nin Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Ef. Eki 71 numarada kayıtlı nüshasının ilk varlığının fotokopisi.

بلکه پشت از همه این ماسوا
حق کناری بیاورد از بجای
هر که او این ده کسیر خفت
رحمت خود بران شجاع باشی
گر بخواند خانی او از گرم

کنند از معروف کجی فطرتین
روزه رانیت بگردم روزی
برده بودم روزه را تا وقتیکه
در روز شنبه اتفاق این آرزو
رفت کسختی بپیدا از غمزار
قال من شرب من لانا ساء
چونکه معروف این حال گوید
کنند بستند مایان فخر
بین نوشید آب او هر دعا
بهد روزی چندین فانیها
ان یکی معروف را پیش خجرب
که خدا با تو چه کنت اندر سوال
چون بگویی تو ز منکر و نیکبر

می نماندش در دل و ضرر خدا
گوید او که ای گرم وای خدا
چند عمر او اندر ان باشی
کن کسیر جنت فرودمان
حق کنان از بندگان محرم

ان یکنانه عطر خود صفا بین
از هر صدی و از دل کوزی
نفس خود را گرمی جویع عمر
که روم فی خیال اندر بر سو
جسم و کس که اشک در دلتها
بر حسنه تعلق رحمت
اندر خوشترین نوازش خود کرد
آب ان کس تا بنوعی کسیر
شاد کس و کس او نگاروا
نقل کرد و در فست اندر امکان
کنند شجاعت هر مردان در جوان
او نمود از لطف با خود از طلال
از عباد آتو که کشند دیگر

بسی در سب در رسر
که بخورد آب او هر دعا
بسی ضار است که ان بند
رحمت حق با چون بازن بیخ
ان زمان کین رخ آمد در وجود
اربع و در بعون و العف بود

تم
من بو صفتنه می شنند
سنه و حسنه بن و العف
فی و اخر رمضان نزلت

KİŞİ ADLARI İNDEKSİ

- Abdülaziz (Hz. Ömer'in babası), 51
 Abdülkerim Dede (Mevlevî Şeyhi), 13
 Adem (Peygamber), 37, 40, 47, 61, 104
 Ahmed (Hz. Muhammed), 41, 42, 43, 44, 54, 59, 67, 83, 102, 104
 Ahmed I, 1, 4
 Ali, Aliyyu'l-Murtaza, 44, 80, 116, 118
 Azmî-zâde Halefî, 7
 Azrâ, 87
 Ağazade, bk. Mehmed Efendi, 14
 Bâyezîd, 65, 74, 75, 78, 79, 115, 126
 Cevrî, 8, 4
 Cüneyd (Bagdâdî), 66, 77
 Derviş Osman Dede, 1, 4, 13, 14, 15, 16, 29, 46
 Ebû Bekir, 92
 Ebû Cehil, 67
 Ebû Hanîfe, 81
 Evliya Çelebi, 10
 Fahr-i Râzî, 104
 Farûk (Hz. Ebû Bekir'in lakabı), 42, 43, 56
 Fatih Sultan Mehmed, 4
 Fehîm-i Kadîm, 7
 Ferhad, 87
 Feyzî-i Dekenî, 5
 Firavun, 71, 72, 73, 102
 Ganî-zâde Nadirî, 9
 Güftî, 8, 12
 Hafız (Şîrâzî), 90
 Halil İbrahim, bk. İbrahim
 Harun, 105, 106
 Hârût, 117
 Hasan (Hz. Ali'nin Oğlu), 44
 Hâtem-i Tâî, 123
 Hızır, 83
 Hûd, 101
 Hüseyin (Hz. Ali'nin Oğlu), 44, 80
 Kâfzâde Faizî, 12
 Kanunî Sultan Süleyman, 1, 4, 12
 Kanunî, bk. Kanunî Sultan Süleyman, 4
 Karaçelebi-zâde Abdülaziz, 10
 Katip Çelebi, 11
 Kays, 86
 Kemân-keş Kara Mustafa Paşa, 13, 14
 Koçi Bey, 12
 Leyla, 86, 88, 89, 120
 Lût, 96, 101
 Ma'rûf-i Kerhî, 129
 Mantikî, 8
 Mecnûn, 88, 89, 120
 Mehmed Efendi, 14
 Mehmed III, 1, 4
 Mehmed IV, 5
 Mevlâ-yı Rûmî, 62
 Mevlânâ, 8, 9, 62, 66, 113
 Murad III, 1
 Murad IV, bk. Sultan Murad
 Murtaza, bk. Ali, Aliyyu'l-Murtaza
 Musa (Peygamber), 37, 73, 83
 Mustafa (Hz. Muhammed), 40, 43, 57, 80, 82, 88, 98, 105, 113, 116
 Nâbî, 7, 8
 Nâilî, 6
 Naimâ, 11
 Nedîm-i Kadîm, 7
 Nedîm, 6
 Nefî, 5, 6, 8
 Neşâtî, 7
 Nemrûd, 102
 Nergisî, 10
 Nevî-zâde Ataî, 8
 Nûş-i revân, 57, 58
 Nuh (Peygamber), 37
 Osman b. Abdullah, bk. Derviş Osman
 Osman II, 4
 Osmân-ı Zî'n-nûreyn, 43
 Ömer (Halife), 42, 43, 47, 51
 Peçevî İbrahim, 12
 Ramî Mehmed Paşa, 8
 Râmin, 83
 Riyâzî, 8, 12
 Rüstem (İranlı efsanevî pehlivan), 96
 Sâbit, 9
 Sabrî, 8
 Sâib-i Tebrîzî, 5
 Sarı Abdullah Efendi, 9, 10
 Selim Giray, 9
 Selim II, 1
 Sıddîk-i Ekber, 42, 43
 Sokullu Mehmed Paşa, 1
 Sultan Murad, 4, 12, 19, 45, 46
 Süleyman (Peygamber), 37
 Şeddâd, 72, 73, 102
 Şems, 62

Şeyh Rusûhüd'-din İsmail b. Ahmed el-
Ankaravî, bk. İsmail Ankaravî
Şeyhülislâm Bahâyî, 8
Şeyhülislam Yahya, 6
Şimr, 65
Ürfî-i Şîrâzî, 5, 7
Vâmık, 87

Vecdî, 8
Veys, 87
Veysî, 10
Yavuz Sultan Selim, 4
Yusuf, 86, 90
Zehr-i Mârzâde Rıza Efendi, 12
Zunnûn-i Mısırî, 76

YER ADLARI İNDEKSİ

- Bağdad, 106
Edirne, 96
Galata Mevlevihânesi, 9, 14
İlbasan, 13
İran, 5, 6, 8
İstanbul, 1, 4, 6, 7, 10, 11, 90
Kerbela, 80
Kırım, 9
Konya Mevlânâ Müzesi, 18
Kudüs, 56
Merkezî Avrupa, 3
Mısır, 100, 110, 112
Millet Kütüphanesi, 16
Rumeli, 13
Rum ülkesi, 105
Süleymaniye Kütüphanesi, 13, 18, 19, 20
Şam, 103
Ümit Burnu, 2

ESER ADLARI İNDEKSİ

- Amrû'l-Leys, 9
 Berber-nâme, 9
 Cihân-nümâ, 11, 1
 Deh Mesîre, 17, 18, 21, 128
 Dere-nâme, 9
 Düstûru'l-'amel, 11
 Edhem ü Hüma, 9
 Enîsü'l-'âşıkîn, 19
 Fetih-nâme-i Kamaniçe, 7
 Fezleke, 11, 1
 Furkan (bk. Kur'ân), 41, 43
 Gülşen-i 'ubbâd, 17, 20, 29
 Gülşen-i 'İrfân, 16
 Şakâyık Zeyli, 8
 Hadîs-i Erbaîn Tercümesi, 7
 Hakâyık fî tekmileti'ş-Şakâyık, 9
 Hayrâbât, 7
 Hayriye, 7
 Hediyyetü'l-'ârifîn, 15
 Heft-hân, 8
 Hidâye, 47
 Hilyetü'l-efkâr, 8
 Keşfü'z-zunûn 'an esâmî'l-kütüb ve'l-fünûn, 11
 Koçibey Risalesi, 11
 Mesnevî, bk. Mesnevî-i Ma'nevî, 9, 20, 113
 Mi'raciyye, 9
 Mizanü'l-hak, 11
 Münşeât, 7
 Naima Tarihi, 11
 Nefhatü'l-ezhâr, 8
 Osmanlı Müellifleri, 15
 Peçevi Tarihi, 12
 Ravzatü'l-Hüseyn fî hulâsati'l-ahbâr-i hafikîn, bk. Naima Tarihi
 Sâkî-nâme, 6
 Sâkî-nâme, 8
 Semâ'-hâne-i edeb, 15
 Seyât-nâme, 10
 Sicill-i Osmânî, 15
 Sihâm-ı kazâ, 5
 Sohbetü'l-ebkâr, 8
 Sûr-nâme, 7
 Takvimü't-tevârih, 11
 Telvîh, 47
 Tevrat, 41
 Tuhfetü'l-Haremeyn, 7
 Tuhfetü'l-kibâr fî esfâri'l-bihâr, 11
 Zafer-nâme, 9
 Zebur, 41
 Zeyl-i Atâî, 8
 Zeyl-i Siyer-i Veysî, 7

مردم	۰۸'۰۰		
کمیسیون	۸۰	مجلس	۰۵'۸۵'۷۵'۶۵
مستوفی	۵۳	کمیسیون	۳۸
بازرسی	۵۵	قانون	۱۵
مجلس عالی	۷۸	مجلس	۶۵
انجمن	۸۳	(استادان) (استادان)	۸۳

فهرست اسامی

مردم	۱'۳		
تولیدات	۳	مجلس	۶
تولیدات	۶	مجلس	۳
انجمن	۳	مجلس (مجلس)	۳'۵'۷۳

فهرست اسامی

ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	30		
ਗੁਰਮਤਿ	31		
ਜੇ ਕਰਿ ਮਨੁ ਮਨੁ ਮਨੁ ਮਨੁ ਮਨੁ ਮਨੁ			
ਜੇ ਕਰਿ ਮਨੁ ਮਨੁ ਮਨੁ ਮਨੁ ਮਨੁ	3		
ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	30	ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	63
ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	30	ਸਾਹਿਬੁ	4
ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	2	ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	83
ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	31	ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	11
ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	63	ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	

ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ

ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	18		
ਸਾਹਿਬੁ	18	ਸਾਹਿਬੁ	61
ਸਾਹਿਬੁ	4	ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	51
ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	18	ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	51
ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	1	ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	51
ਸਾਹਿਬੁ	1	ਸਾਹਿਬੁ	53
ਸਾਹਿਬੁ	3	ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	63
ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	72	ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ	4
ਸਾਹਿਬੁ	62	ਸਾਹਿਬੁ	1

ਸਾਹਿਬੁ ਜੀ ਸਾਹਿਬੁ

	و	14a/9	میزان
21b/16	وارث یوسف		
21a/4	واسطه		
9b/19; 10a/9	وجود	1a/6	نار
1a/12	وحی	22a/15	ناله
21b/6	وصالت	8b/1, 3	نشان
20a/4	وصف	33b/4	نظرگاه
21b/10	وصل	33a/15	نفس
19a/3	وهاپ	24a/8	نفس از هوا گشتن
20a/19	ویس-رامین	10a/6	نقطهء احد
		10a/3	نقطهء ذات احد
		10a/4	نقطهء مجید
		26b/1	نمرود
16a/17	هاتف	20a/8	نوافل
32a/17	هاروت	8a/10	نوبهار
28a/7	هارون	1a/6	نوح
11b/15	هدایت	2a/15; 27b/6	نور
23a/5; 23b/4	هلال	24a/4	نور بسیط
3a/1	هم طریق	3b/10	نور جهان
21b/8	هوا	2a/17	نور حق
1b/3	هیچ	2b/2	نور رحمن
		31a/12	نور صدر
		2a/15	نور مصطفی
6a/1; 21b/2	یار جان	9a/1, 7, 9	نوشروان
3a/1; 22b/16	یار غار	15b/9	نومرید
23a/10	یار مجاز	5b/1	نیاز
1b/9; 8b/10	یقین	3a/11	نیل
20a/17	یوسف		
16a/6	یوم دین		

ن

ه

ی

23a/16	مرشد		
11b/10	مرشدِ کامل		م
24a/12	مریح	18b/19	ماسبق
7b/18; 12a/17	مرید	1b/3; 9a/18; 11b/2; 17b/10; 23a/15	ماسوا
3a/3	مستند	31a/1; 33b/13, 15, 16; 33b/4; 37a/1	
19a/18	مسجد	28b/4	ماه بدر
32b/2; 33a/15	مسیح	20a/11	مبدأ
13b/12	مسیحی	10a/18	مبدأ و معاد
6b/7	مشایخ	7b/6	متقی
22a/10	مشرب	32b/2	مجرد شدن
6a/3	مشرك	6a/7; 22a/4; 33b/16	مجنون
36b/4	مظاهر	21a/12, 18, 19; 21b/2, 15	مجنون-لیلی
2a/12; 4b/9	مظهر	2b/18; 19b/16	محب
37a/6, 13, 16	معروفِ کرحی	2a/5; 20a/4, 5, 6	محبت
21a/10	معشوق	23b/6	محبت بافتن
8a/17; 28a/10, 14, 17, 18; 28b/7, 11, 17	مغ	2b/4	محبوب
8a/18	مغان	23a/6	محبوبِ حقیقی
2b/12; 23a/2	مقصود	23a/10	محبوبِ مجاز
3b/4	ملائك	5b/7	محراب
10b/3, 12a/13	ملای روم	20a/14	مرآت
11b/7, 10	ملحد	20a/14	مرآتِ اسماء و صفات
10a/1, 2; 31a/17; 31b/6; 35b/8;	ممکنات	9a/19	مراتب
36a/11		2a/8	مراد
2a/1	منزه	18b/19	مردانِ حق
10b/6	منکر	3b/2	مردِ بهشت
37a/19	منکر و نکیر	19a/12	مردِ خام
1a/7	موسی	18b/6	مردِ خدا
10b/7	موشِ کور	5b/10	مردِ خلوت
9b/15	مولویان	8b/7	مردِ دین
9a/17	مولی	9b/11	مرده

15a/6	عصایِ موسی	1a/4; 1b/3; 10a/3	عالم
9a/15; 11b/7; 12b/2; 13b/13	عقبی	28a/10	عالمانِ دینِ عیسی
6b/6	عقل	10a/7	عالمِ باطن
25b/5	علم	27b/9	عالمِ بالله
10a/13	علمِ الیقین	27b/10	عالمِ بامرِ الله
21a/1	علمِ لدن	10a/7	عالمِ ظاہر
32a/7; 33a/4	علی مرتضی	27b/4, 5	عالمِ عامل
3a/7; 4b/9; 6b/3	عمر بن خطاب	4b/7	عالمِ کون و فساد
23b/19	عنایات	31a/2	عبادت
28a/5	عنقا	3a/16; 3b/2	عثمان
1a/9; 31a/8; 32b/7, 8	عیسی	5b/19; 6a/5	عدلِ فعلی
10a/16	عینِ الیقین	5b/19; 6a/1	عدلِ قولی
1a/4	غیرت	1b/2	عدم
		24a/3	عدمِ شدن
		20b/1	عذرا-وامق
		2a/14	عرش
9b/7	فارغِ گشتن	15a/8	عرشِ مجید
3b/1; 5a/9; 8b/6	فاروق	2a/11	عرشیان
7b/3	فاسد	4a/9	عزرائیل
6a/2; 14a/10; 36a/1, 2, 3	فاعل	5a/11; 33b/9, 12	عزلت
35b/11	فاعلِ مطلق	32b/12	عزیز
24a/6	فانیِ گشتن	20a/2, 3, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 15	عشق
24a/6	فانی	16, 17, 18, 19; 21a/6, 7, 8; 21b/3, 4, 6,	
27b/12	فخرِ رازی	7, 9	
14a/13; 14b/10, 13; 15a/3, 12;	فرعون	23b/2	عشقِ باز
26a/19		25a/13	عشقِ پاک
2b/9	فرقان	5b/7	عشقِ حق
7a/2	فساد	23b/19	عشقِ صوری
7a/2	فسق	20a/17	عشقِ لیلی
24b/3, 25	فعلِ لوطی	21b/10; 23b/1	عشقِ مجاز
9a/14	فقر	20a/17	عشقِ یوسف
9a/14	فقرِ کبیر		

ف

20a/18	شیرین-فرهاد	س	سابق
12a/1; 30b/9	شیطان	2b/13	سافلین
15b/15, 16	شیطانِ رجیم	15a/12	سبطیان
		14b/19	سرچشه
	ص	3b/8	سلام
35b/13	صاحب حال	1b/7	سلوک
19b/5, 11	صاحب کرم	7b/9	سلیمان
7b/2	صالح	1a/11	سؤال
17a/1	صحابه	7a/3	سؤالِ قبر
3a/1; 3b/1	صدیقِ اکبر (ابو بکر)	9b/12	سوز و گداز
1a/13; 9b/14	صور	21b/4	سیرت
32b/1	صورت پرست	7b/10	
17a/14; 33b/1	صوفی		
		ش	
	ط - ظ	28a/16, 19; 28b/4, 10, 13, 15, 17	شافعی
32a/16	طاعت	26b/17	شام (نهرِ شام)
11b/12	طریقِ اولیا	14b/10, 13; 15a/1; 26a/19	شداد
9b/3	طریقت	9b/3	شرع
2a/7	طلب	9a/19	شرعِ احمد
9b/1	ظاهر	6a/3, 4; 36a/6	شرك
36b/5	ظاهر و باطن	9b/1, 2	شریعت
1b/1	ظل اله	23b/9	شستن (از جهان دست شستن)
1b/15	ظلِ خیال	10b/3	شمسِ دین
4a/4	ظلِ یزدان	20b/4	شمع-پروانه
		10a/15	شهود
	ع - غ	17b/16	شهیدِ کربلا
4a/19; 31a/15	عاب	10b/1	شیخ
7b/14	عارف	12b/3	شیخ و مرید
1b/19; 12b/12; 21a/1; 25a/3, 10, 13,	عاشق	3b/6, 7; 33a/1	شیرِ خدا (علی)
15; 2b/6, 13			

14a/11	ذلت	11b/13; 26a/18	دجال
16b/9; 34b/13	ذوالعطا	34b/17; 35a/18	درگاه
33b/15	ذولمن	11b/4; 13b/14; 21b/16	درون
16a/10	ذوالنون مصری	13b/14	درون کسی نور یافتن
16a/14	ذوق	2a/8; 5b/4; 9b/6, 9, 10; 12b/12; 11a/3, 4, 9; 11b/3, 4, 9; 13a/1, 2, 3, 9, 19; 13b/1, 15, 16	درویش
ر			
16b/4	راضی شدن	5b/4; 9a/12, 13	درویشان
32b/7, 17, 19	راهب	1a/6; 2a/7; 5b/14	دعا
2b/13; 37a/4	رحمت	2a/7	دل
13b/19	رزاق	6a/16, 17; 11b/7; 13b/13	دنیا
15a/9	رستن	30b/15; 31a/16	دنیا و عقبا
24a/1	از عشق مجاز رستن	1b/1; 34a/19	دوزخ
24a/2	از عشق آب و گل رستن	2a/4	دوست
9b/15	رقص	36b/3	دو سرا
11a/19	رمز	1b/3; 19b/15	دو عالم
6a/7	رمزدان	11b/7	دهری
1b/8	روح	8a/11, 12; 23b/14; 31a/11	دی
8b/15	روح مصطفی	1b/19; 12a/2, 8, 9; 25b/11	دیدار
6b/19	روز آخر	25b/11	دیدار جان
32b/12	روز رستخیز	13a/14	دین عیسی
28a/7, 13, 15	روم	28a/11	دین مسیح
32b/15	روهیان	6a/11, 15	دیوانه
23a/15	روی از ماسوا بر تافتن		
36b/19	روی از دنیا تافتن		
16b/4	ریاضت کشیدن		
ز			
15a/19; 25b/14; 32b/6	زاهد	2b/6; 10a/3	ذات احد
2b/8	زبور	21a/8	ذات جمیل
11b/7, 10	زندیق	31a/3	ذات خدا
15a/9	زندان تنگ	10a/10	ذات فروع
		11b/17	ذکر

18a/10; 36a/8	حلم	1b/1; 30b/12	جنت
1b/3	حمد	37a/4	جنت فردوس
25b/15	حور	12a/1; 16b/12	جنید
		4b/13	جود
		1b/16; 34a/8,9; 35a/3	جهنم
	خ		
3a/4	خاصه		
2a/11	خاک و آب		
1b/14	خالق		چ
22b/16; 33b/1	خام ریش	2b/18	چار یار
32a/1	خانهء دل را خالی کردن	24a/3	چشم باطن
		17b/8	چشم جان
9b/9	خرقه	11b/4	چشم درون
10b/5	خفی	25b/3	چشم دل
32a/4	خلق	25b/3	چشم دل گشاد گشتن
5b/11; 31a/1, 2, 3, 4, 5, 18;	خلوت		
33b/ 1, 9, 10, 11			ح
32a/3	در خلوت بودن	34b/19; 35a/1	حاتم طی
33b/2,3	خلوتِ صوری	9b/3; 11a/14	حال
13a/5	خلوص	23a/2	حب
6b/3	خلیفهء مؤمنان	2b/4	حبیب
1a/8; 19a/9; 31b/2; 31b/19	خلیل	25a/18	حجاب
11a/10, 16, 18	خواب	3b/16; 2b/6	حسن
11b/2, 5; 22b/1	خیال	23a/18	حسن جاودان
		3b/16; 17b/16	حسین
	د	14a/9	حشر و نشر
30b/13, 14	دار السلام	10a/17	حق الیقین
19a/5	دار القرار	2a/2; 11a/2	حقیر
1a/10	داود	9b/1,2	حقیقت
9b/15	دائرہ	13b/2	حکیم
10a/17	دائرہء مبدأ و معاد		

35a/3	پروردگار		
24a/16	پری		ب
19a/8	پنت ممد	34a/12	بارگاه
6b/11	پند	9b/1; 12a/1	باطن
		11b/14; 15a/19; 15b/3,5,9	بایزید
	ت	31b/7, 9, 10, 13, 16, 18; 36a/12	
2a/13	تاچ عرش	35b/6	بحر جان
23a/6	تافتن (از مجاز روی تافتن)	14b/1	بحرِ قلزم
10a/8	تجلی حق	35b/5	بحرِ محیط
36a/11	تجلیات اسماء و صفات	21b/17	بدرِ منیر
31b/6	تجلیات ذات	28a/11; 32b/2,9; 33a/13,14	برهمن
3a/3	تجلی کردن	32b/15	بطریق
13a/12,18; 28b/19	ترسایی	21b/14	بعد
31a/2	تفکر	3b/19; 12a/4; 17a/11	بنده
21a/5	تبلیس ابلیس	31a/11	بهار
35b/4,5	توحید	15a/9	بهشت عدن
36a/7	توحید اسماء و صفات	34b/9	بوالهوس
35b/10	توحید افعال	12a/15	بو جهل
22a/6	توحید حق	18a/12	بو حنیفه
5b/12	توحید خدا	6a/11; 32a/5	بیگانه
36a/15	توحید ذات	26a/5	بی ورع
2b/8	تورات		
	ج		پ
21a/8	جان جان	2a/1	پادشاه
1a/12, 21a/9	جبریل	22b/5	پاک
31b/2	جبرئیل	31a/11	پاییز
2b/10	جزء و کل	22b/3	پخته شدن
31a/18	جلال	24a/19; 24b/13	پروانه و چراغ
31a/18	جمال		

مضامين و عبارات و اصطلاحات تصوفى

10a/1,2; 31a/10,17; 35b/8	اسماء و صفات		
2a/16	اسم اعظم		
10a/11	اسم سلام	آ	
3b/16	اصحاب		
18b/8	اصحاب صفا	11b/12; 24a/2	آب و گل
17a/3	اصل اصول	1a/6	آتش
2a/15	اصل مخلوقات	6a/16, 17; 9a/15, 34b/9	آخرت
3b/4	اصفيا	14a/3,4	آداب
1a/7	اظهار	14a/4; 15b/13	آداب فعلی
20a/12; 36a/19	افلاك	14a/4	آداب قولی
12a/19	الحاد	1a/5, 2a/16; 4b/18; 16a/3; 25b/8	آدم
9b/19	الوهيت	31a/4	آسمان عالیات
35a/18	اله	23a/8	آفاق
1a/12	الهام	25a/19	آفتاب
31b/16	الهام خفی	2b/5; 10a/1	آيينه
2b/1, 7b/8	امين	31a/19, 10a/2	آيينه ممکنات
2b/9	انجيل		
31b/17	انس	ا	
1b/12	انس و جن	12b/11	ابراهيم
1a/3	اوصاف	26b/1	ابليس
3b/8, 10b/4, 6; 16b/13; 34a/4	اوليا	7b/14	اتقيا
15b/11	اوليا الله	1b/7, 8; 35b/1	احسان
12a/5; 15a/17	اهل الله	3a/18	احمد مختار
7b/6	اهل تقوى	13a/6; 34a/2,3,4,6	اخلاص
6a/8	اهل دنيا	14a/6, 11, 17	ادب
14a/11	اهل سنت	20a/6	ارادات
8a/6	ايام بهار	6b/10	ارض
23a/12	ايام صفى	10b/3	اسرار دين
23a/12	ايام هجران و جفا	1a/13	اسرافيل
5a/8	ايتار	1a/5	اسماء

- 37 b گفت رحمت کرد رحمن الرحيم
 که بخوردم آب او بهر دعا
 3 بهر آب روی سقاي سلیم
 گشت مقبول آن دعا پیش خدا
 پس خدا رحمت کناد آن بنده را
 که دعایی بکند این افکنده را
 رحمت حق باد چون باران میغ
 بر کسی که يك دعا نکند دریغ
 آن زمان کین گنج آمد در وجود
 6 أَرْبَعُ وَ أَرْبَعُونَ وَ أَلْفُ بُوَد

- 9 تم
 عَنْ يَدِ مُصَنِّفِهِ فِي سَنَةِ
 سِتِّةٍ وَ خَمْسِينَ وَ أَلْفٍ
 فِي أَوَّلِ رَمَضَانَ شَرِيفِ

- 37 a بلکه بگذشت از همه این ماسوا
حق گذاری باید آوردن بجای
هرکه او این ده مسیره ساختست
رحمت خود را بر آن محتاج پاش
گر بخواند فاتحه او از کرم
- می نماندش در دل او جز خدا
گوید او که ای کریم و ای خدای
چند عمر او اندران می باختست
کن مسیرهء جنّت فردوس جاش
حق کناد از بندگان محترم
- 6 حکایت (۴۳)
- گفت آن معروفِ کرحی قطبِ دین
روزه را نیتِ بکردم روزی
برده بودم روزه را تا وقتِ عصر
در دلم شد اتفاق این آرزو
رفت و سقایی بدید از غم نزار
قَالَ مَنْ يَشْرَبُ مِنَ الْمَاءِ مَرَّةً
چونکه معروف این دعا را گوش کرد
گفت بستانم دعای آن فقیر
پس بنوشید آبِ او بهر دعا
بعد روزی چند زین فانی جهان
آن یکی معروف را دیدش به خواب
که خدا با تو چه گفت اندر سؤال
چون برستی تو ز منکیر و نکیر
- آن یگانهء عصرِ خود صاحب یقین
از سرِ صدقی و از دل سوزی
نفسِ خود را کردمی با جوعِ عصر
که روم فی الحال اندر چار سو
چشم و مشکش اشک بار و دلفگار
يَرْحَمُ اللَّهُ تَعَالَى رَحْمَةً
اندرونش زین ندایش جوش کرد
آبِ آن سقاً بنوشم نیم سیر
شاد گشت و گفت او شکر دعا
نقل کرد و رفت اندر لامکان
گفت شیخا بهر یزدان ده جواب
رو نمود از لطف یا خود از جلال
از عبادات تو که شد دستگیر
- 9
- 12
- 15
- 18

- 36 b آدم از اوصافِ تو شد آدمی
 ای کریم لم یزل ای لا یزال
 مظهرِ اوصافِ خود کردی ورا
 در مظاهر خود نمایی می کنی
 ظاهر و باطن بجز تو نیست کس
 بشنوی از قَعْرِ دریا بانگِ حوت
 ای مغيث آن دم به فریادم بَرَس
 آن زمان که می کنم تسلیم جان
 از تو خواهم ای الهُ العالمین
 اندر آن دم که بر آید روح من
 نورِ ایمانم بگیرد این جهان
 چون یقینم تو شوی در خاکِ گور
 ای منزّه از شريك و از نظیر
 ای خدای انس و جن و مار و مور
 ده مسیرهء این گدایِ پر قصور
 در جهان مقبول کن ای کردگار
 هرکه بیند این مسایرِ بِالتَّمام
 یا که او در يك نشیمن ذوق یافت
 یا که او در يك مسیره بزم ساخت
 که دمیدی در وجودش آن دمی
 در دو عالم غیرِ تو باشد محال
 زان مکرّم گشت اندر دو سرا
 هم به باطن معنی آرایی کنی
 نیست جز تو در جهان فریاد رس
 گرچه پیش ما بود ماهی صموت
 تا به ایمان بدهم آخر این نَفْسُ
 نورِ ایمانم تو باش ای مستعان
 که یقین تو شود ما را یقین
 چون یقینم تو شوی ای ذوالمنن
 می نگنجد در زمین و آسمان
 می شود گورم همه حور و قُصُور
 در دو عالم نیست جز تو دستگیر
 ز امرِ تو می یافت این اشیاء ظهور
 چون به امرت شد ز باطن در ظهور
 تا بخوانندش صغار و هم کبار
 استراحت یابد او از يك مقام
 یا خود او از يك مسیره شوق یافت
 مست گشت و روی از دنیا بتافت

- 36 a گفت می دانم که فاعل کیستست
 پس من بی دل کرا گیرم عدو
 گشته ام راضی قضا را هر زمان
 هرچه می آید به من از نیک و بد
 پس بدان از ابتدا تا انتها
 شرک باشد گر ندانی از خدا
 وان دگر توحیدِ اسماء و صفات
 از کرم و ز جود و از احسان و علم
 هم ز سمع و از بصر هم از کلام
 من نتانم بشمرم اوصاف او
 هرچه می بینی تو اندر ممکنات
 زان بگفت آن بایزید زنده دم
 بیست سالست با خدا گویم کلام
 جز موحد می نداند سرّ این
 دیگر آن توحید ذات آن صمد
 بَعْدَهُ گوئی که اللّهُ الصَّمَدُ
- غیرِ یك فاعل به عالم نیستست
 چونکه فاعل حق بُود ای نیک خو
 چونکه فاعل اوست در کون و مکان
 دانم آید او ز اللّهُ الصَّمَدُ
 هرچه می آید ز لطف و قهرها
 پس ز شرک و جهل شو دور ابتدا
 نیست جز اوصاف او در ممکنات
 از غضب و ز لطف هم از عفو و حلم
 از هدایت و ز ضلالت و السلام
 زانکه بی حدست آن اسماء هو
 شد تجلیات اسماء و صفات
 با خدا گویم هم از وی بشنوم
 خلق پندارند گویم با انام
 آنکه بشناسد هزاران آفرین
 که بگویی قُلْ هُوَ اللّهُ أَحَدٌ
 لَمْ یَلِدْ لَمْ یُولَدْ اَنْ ذَاتِ اَحَدٍ
- مناجات
- 18 ای خدا ای خالق کون و مکان
 تو مزین کرده ای این خاک را
 روح تو دادی با انسان و به جان
 تو منور کرده ای افلاک را

16, 4. اللّهُ الصمد : قرآن (سورة اخلاص، ۲) || 15. قل هو الله احد : قرآن (سورة اخلاص ، ۱) || لم یلد و لم یولد : قرآن (سورة اخلاص ، ۳)

- 35 b می شود مقبول در دیوانِ حق در جزا باشد ترا احسانِ حق
 در عوض بدهد ترا پروردگار
 پس بکوش اندر خلوص از جان و دل تا نباشی نزدِ حق کور و خجل
- 3
- مسیرهء دهم در بیانِ توحید
- هست توحیدِ خدا بحرِ محیط کشته از امواجِ او عالم بسیط
 چون گشتد امواجِ خود آن بحرِ جان لِمَنِ الْمُلْكُ بگوید آن زمان
 نیست کس تا گوید او را يك جواب خود بخود لِلَّهِ گوید در خطاب
 هم کنون می بین تو اندر ممکنات جز خدا تَبُودَ به اسماء و صفات
 بحر واحد لیک موجش مختلف همچو نقطه که شود با تا الف
 هست بر سه نوع توحیدِ خدا زان یکی توحیدِ افعال ابتدا
 تا بدانی که درین کون و مکان فاعلِ مطلق خدا شد بی گمان
- 6
- 9
- 12 حکایت (۴۲)
- آن یکی را بس که ملك و مال بود اهلِ دنیا بود و صاحبِ حال بود
 گفت روزی پادشاهِ آن دیار که برانیدش ازین شهر و حصار
 در جزیرهء بدُ هوا ناخواه و خواه هم ستانند ملك و مالش بهرِ شاه
 می کشید او جورهای بی حساب جز که شکرِ حق نگفتی در جواب
 گرچه گشت او مفلس و بی خانمان لیک شاکر بود دائم شادمان
 آن یکی می گفت او را در نهان که نمی رنجی ز شاهِ این زمان
 که چنین ظلم و جفایت می کند روز و شب چندین حقارت می کند
- 15
- 18

6. لمن الملك : قرآن (سورة المؤمن [غافر] ، ۱۶) || 7. لله : قرآن (سورة المؤمن [غافر] ، ۱۶) ،

- 35 a حاتم طی گر بُدی در دورِ این
 خرج کردی مالِ خود از بهرِ نام
 بعد از آن فرماید آن پروردگار
 بعد از آن آید یکی بندهء فقیر
 از گناهانِ ابرویش ریخته
 از عمل می دارد او شیءِ قلیل
 هرچه کرده از عبادات و نیاز
 حق تعالی گوید او را در خطاب
 گوید آن بنده کای پروردگار
 لیک خالص بوده ام اندر عمل
 که نکردم با ریا خیر و نماز
 حق بگوید راست گفتی ای فقیر
 عفو کردم من گناهانِ ترا
 زانکه غفّارم همه جز مشرکان
 پس بفرماید خدای مستعان
 بی ریا می کن تو پس خیرات را
 گر کنی تو از زمین تا آسمان
 بی خلوص آن می نیرزد برگِ گاه
 ور بود خالص همه طاعاتِ تو
- می کنی بر جودِ او صد آفرین
 یافتی آنجا جزا از خاص و عام
 تا برنش در جهنّم خوار و زار
 کرده بسیار از گناهانِ کبیر
 با معاصی و خطا آمیخته
 لیک خالص بوده آن مرد ذلیل
 بی ریا کرده همه صوم و نماز
 تو چه کردی در جهان می ده جواب
 گرچه دارم من گناهانِ بی شمار
 حالِ من می دانی ای عزّ و جل
 بهرِ تو کردم همه ای بی نیاز
 زانکه علامّ به اسرارِ ضمیر
 چونکه بودی بی ریا در ماجرا
 پس مرائی مشرکست اندر نهان
 تا برند آن بنده را اندر چنان
 تا عطا بکند خدا جنّات را
 پر ز طاعات و ز خیرات ای فلان
 اندر آن دیوان و درگاه اله
 گرچه باشد اندک آن خیراتِ تو

- 34 b بعد از آن يك عالم آید پیشِ حق
 حق تعالی گوید او را روبرو
 گوید از بهر رضایت روز و شب
 گاه در تعلیم قرآن بوده ام
 گاه تفسیر و گهی فقه و اصول
 گوید ای کذاب آن ربّ الرحیم
 تا بگویند عالمست و ذوفنون
 دستِ تو بوسند آن خلق جهان
 علم تو بر تو از آن شد رابطه
 پس به دنیا تو جزای علمِ خویش
 علم تو از بهر دنیا بود و بس
 پس به مالک گوید آن ربّ العباد
 بعد از آن آید یکی ز اهل سخا
 حق تعالی گوید او را در خطاب
 تو کرا دادی چه کردی باز گو
 گوید آن بنده به یزدان رحیم
 صرف کردم بهر تو در راه تو
 گوید ای کذاب ربّ العالمین
 تا ترا گویند این خلق جهان
- تا بگوید يك جواب از ما سبق
 که به دنیا تو چه کردی باز گو
 3 می کشیدم در تعلّم صد تعب
 گاه در معنیش حیران بوده ام
 گاه می خواندم احادیث رسول
 6 تو بخاندی بهر تعظیم ای لئیم
 مفتی دور زمانست او کنون
 از صغیر و از کبیر و از جوان
 9 تا مناصب را شود او واسطه
 می ستاندی از همه خلقتان تو بیش
 نی ز بهر آخرت ای بوالهوس
 12 که کند او را به دوزخ چون کباب
 پیش درگاه خدای ذوالعطا
 مال و سیم و زر بدادم بی حساب
 15 بهر من چیزی بدادی باز گو
 بهر تو دادم به مسکین و یتیم
 تا جزا یابم درین درگاه تو
 18 مال و زر دادی ز بهر آفرین
 حاتم طی را ببینید این زمان

34 a زان شوم خندان و رقصان شادمان که نبینم جز که لیلی در جهان

مسیرهء نهم در بیانِ اخلاص

3	سرّ یزدانست اخلاص ای پسر	می دهد آنرا که دارد دوستتر
	این بود اخلاص گفت آن اولیا	که شود اعمالِ تو پاک از ریا
	وان دگر گفت این بود از وی غرض	که زِ اعمالت نمی خواهی عوض
6	وان دگر گفت این بود اخلاصِ خاص	که زِ اخلاصت همی یابی خلاص
	در عمل اخلاص باشد چون نمک	پیشِ مردان زان بُود چون مردمک
	در عمل هر کو نشد خالص چو زر	از جهنّم نبُودش هرگز گذر
9	در عمل هر کو نشد همچون خواص	از جهنّم کی بُود او را خلاص

حکایت (۴۱)

	در قیامت اندر آن روز حساب	که خدا از بندگان خواهد جواب
12	در حضورِ بارگاهِ کبریا	پیشِ چندان انبیا و اولیا
	آید آنکس که بدنیا شد شهید	گرچه می داند بپرسد آن مجید
	چه عمل کردی در آن دنیا بگو	گوید او کردم جهادی با عدو
15	تا شدم در راهِ امر تو شهید	از ثواب و از جزا دارم امید
	حق تعالی گوید ای کذابِ خام	تو شدی اندر جهاد از بهرِ نام
	تا بگویندت همه خلق جهان	که دلیرست آن جوان و پهلوان
18	خلق گفتندت هزاران آفرین	تو در آن دنیا جزا بردی چنین
	پس بفرماید در آن دم کردگار	تا به دوزخ می برندش خوار و زار

5. غرض : در متن : عرض || 19. خوار : در متن : خور

	ای بسا از صوفیان خام ریش	33 b
	خلوتِ صوری ندارد اعتبار	
	خانهء دل را بکن خالی ز غیر	
3	دل نظرگامِ حقست ای با وفا	
	صورتت منظورِ این خلقِ جهان	
	تو همان در قیدِ صورت مانده ای	
6	چون دلت خالی نشد از آن و این	
	ور شود خالی دلت ازین و آن	
	خلوت و عزلت همان حالِ دلست	
9	بی حضورِ قلبِ خلوت مشکست	

حکایت (۴۰)

	آن یکی می گفت يك درویش را	
	گفت درویش از که در خلوت شوم	
12	گفت از خلقِ جهان و ماسوا	
	گفت آن درویش او را در جواب	
	ماسوا نَبُودَ به پیشِ چشمِ من	
15	پس من اندر خلوتم لیل و نهار	
	همچو مجنون که شدی رقصان ز شوق	
	که بجز لیلی و من در این جهان	
18	هست با من دائم آن لیلی من	
	که به خلوت دار دائم خویش را	
	دائماً من از که در عزلت شوم	
	خویش را در خلوت آرای با وفا	
	کین جهان شد پیشِ چشمِ چون سراب	
	نیست در کون و مکان جز ذوالمتن	
	زانکه اغیاری نبینم جز که یار	
	شکر گفتمی می شدی خندان ز ذوق	
	نیست اندر آشکارا و نهان	
	بلکه از لیلیست این میلی من	

- 33 a
<p>گشته او را آن زیارتها غذا
 که ببوسد دست و پایش مردمان
 3 وان زیارتها شود هم لوتِ نفس
 که بد اندر پهلوانی همچو خویش
 آن زیارت منع کن ای صدق کیش
 6 پس منادی را بگفت او آشکار
 هم به بازار و ده و هر سو بسو
 نزد آن پیر ضلالت می رود
 9 من سر او را برم ندهم مجال
 از زن و از مرد و از پیر و جوان
 آن سر او را ببرم بی دریغ
 12 گفت فردا خلق بوسد دست من
 که چو من نبود عزیزی در جهان
 که سحر بیند جمال مرد و زن
 15 که تویی قائم مقام آن مسیح
 زان ترا گشته جهان بنده و مرید
 که کنم عرض جمال خود کنون
 18 نه پری نه انیس نه جن می گذشت
 آه کرد و مُرد فی الحال آن مرید</p> | <p>گفت با یارانِ خود شیرِ خدا
 قوتِ يك ساله خورد او آن زمان
 که شود تعظیمِ مردم قوتِ نفس
 پس علی می خواند یاری را به پیش
 گفت می رو در دیارِ آن کشیش
 رفت آن مؤمن در آن شهر و دیار
 که ندا می کن به شهر و چار سو
 کانکه از بهر زیارت می رود
 یا به شب یا روز در این ماه و سال
 هرکه خواهد یابد از تیغم امان
 تركِ آن راهب کند ورنه به تیغ
 چون شد آن روز زیارت برهمن
 نفس او می شد فرحناک آن زمان
 شب نخسبید از صفا آن برهمن
 نفس او می گفت با قولِ فصیح
 که شدی چون روح بی نان و ترید
 چون سحر شد از مغاره شد برون
 دید خالی جمله آن صحرا و دشت
 منتظر می شد زمانی کس ندید</p> |
|---|---|

- 32 b یا که از صورت پرستان می گسیخت
 شد مجرد چون مسیح آن برهن
 از ریاضت گشته چون وهم و خیال
 بیست سال او برچنین احوال بود
 کس ندیدی تا بسالی روی او
 اشتهاری یافته اندر جهان
 بیست سالست که نخورد او آب و نان
 در بزرگی همچو عیسی شد عزیز
 عادت آن برهن بودی چنان
 جمع گشتی خلق عالم بی شمار
 زایران او ز اطراف و بلاد
 گشتی آن صحرا چو روز رستخیز
 چونکه آن روز معین آمدی
 بر یکی کرسی نشستى همچو شاه
 روز اول جمله رهبانان شدی
 همچنین هر يك گروه از مردمان
 تا به يك هفته ز مردان و زنان
 بعد از آن او در مغاره می شدی
 قصهء راهب به پیش مرتضی
- از شئامت شان به غاری می گریخت
 يك مغاره خویش را کرده وطن
 3 که نخوردی نان چندین ماه و سال
 که نخوردی روز و شب چون نال بود
 بی کسی بودن همیشه خوی او
 6 که فلان راهب که هست از زاهدان
 گشته چون عیسی میان راهبان
 کآب و نان نخورد نه شب نه روز نیز
 9 در سر هر سال از مرد و زنان
 از صغیر و از ضعیع و از کبار
 آمدندی بی حساب و بی عداد
 12 بهر دیدار و دعای آن عزیز
 از مغاره زود بیرون آمدی
 دست او بوسندی آن خیل و سپاه
 15 روز ثانی جمله بطریقان شدی
 گشته بد تعیین يك روز و زمان
 دست آن راهب ببوسندی بجان
 18 تا به سالی هیچ بیرون نامدی
 يك به يك گفتند همچون مامضى

مسیرهء هشتم در بیانِ خلوت

- خلوت آن باشد که خانهء دل بگاه
می کنی خالی برای پادشاه
- خلوت آن نبود که در خلوت شوی
صورتاً از خلق در عزلت شوی
- لیک در خاطر بود خلق جهان
تا بداند خلوتت را مردمان
- خلق گویند که فلان در خلوتست
ز آشنا بیگانه او در عزلتست

۶ حکایت (۳۹)

- در زمان ابنِ عمِّ مصطفیٰ
شیرِ حق یعنی علیُّ المرتضیٰ
- زاهدی می بود اما عیسوی
از جهان گشته به غاری منزوی
- ترك کرده این جهان و زینتش
رسته بود از عالم و وز نعمتش
- غالبا از دلبران بگریخته
که به زلفشان مباد آویخته
- کانکه مفتون جوانان می شود
در زیان افتد پیشیمان می شود
- یا که او بگریخت از مکر زنان
که مبادا که شوندش ره زنان
- زانکه هر کو با زنان الفت کند
خویش را بی ذوق و بی حرمت کند
- کانکه دارد اهل و اولاد و عیال
ذوقِ آزادی ورا باشد محال
- یا ز خویشان و زیاران می گریخت
وز همه قوم و قبیله می گسیخت
- زانکه ایشان مانع ذوق دلند
که ترا از طاعت حق شاغلند
- یا ز سحر و مکر این دنیا گریخت
همچو هاروت آبِ روی خود نریخت
- یا ز ظلم حاکمان و ظالمان
شد به خلوت تا نبیند روی شان
- زانکه روی ظالمان دیدن خطاست
روی شان تا دیدن از لطف و عطاست

31 b

ما سوا هرگز نبیند چشم او
 هرچه بیند می نگوید غیر هو
 و ر به پیش او در آید جبرئیل
 می نگرده التفاتش چون خلیل

حکایت (۳۸)

3

آن یکی درویش در اندیشه بود
 فکر فی الله دائم او را پیشه بود
 سر فرو برده به فکر آن نیک خو
 گویا با حق شده در گفت و گو
 پیش چشمش گشته گم این ممکنات
 کرده محو او را تجلیات ذات
 پیش آن درویش بگذشت بایزید
 فرد و واحد بی کسی و بی مرید
 چون به پیشش رفت می گفتش سلام
 گفت و عليك و نمی کرد احترام
 بایزیدش گفت ای درویش من
 هیچ می دانی کیَم من در زَمَن
 گفت نی گفتا منم آن بایزید
 که شد از حق پایهء من بر مزید
 نزد ربّ العالمین ای با وفا
 هم دعا و حاجتم باشد روا
 گفت می کن یک دعا از بهر من
 که نبینم روی تو اندر زمن
 پس برفت و هیچ کس او را ندید
 زین سخن دل تنگ می شد بایزید
 گفت شیخ اندر مناجات ای لطیف
 چه کسست از بندگان این ظریف
 که نمی خواهد که می بیند مرا
 تو بیان کن ای خدا این ماجرا
 حق به الهام خفی او را بگفت
 که مدار ای بایزید از وی شگفت
 کان یکی از بندگان ماست او
 اُنس دارد با من اندر گفتگو
 می ندارد جز به من گفت و شنید
 تو شدی مانع و را ای بایزید
 او خلیل آسا نخواهد واسطه
 که دلش گشتست با من رابطه

6

9

12

15

18

حکایت (۳۷)

	آمده اندر حدیث مصطفی	31 a
	ساعتی اندر تفکر بودندت	
3	فکر در ذات خدا باشد خطا	
	فکر کن کین آسمان عالیات	
	کیست بانی بی ستون و بی عمود	
6	فکر می کن کین زمین با وقار	
	فکر کن کین آبهای چون زلال	
	رو نهاده سوی دریا بی تعب	
9	که بگفت آن آبها را شو روان	
	فکر کن که در بساط کائنات	
	گه به لطف و گه به قهر او آشکار	
12	فکر کردن هم عبادت دلست	
	طاعت دل را نمی باشد ریا	
	چونکه دل باشد نظرگاه صمد	
15	کافران در کار دنیا فکر کن	
	عابدان در کار مولا فکر کن	
	عارفان در فکر اسماء و صفات	
18	فکر عاشق از جمال و از جلال	
	بیند اندر آینه این ممکنات	
	که بفرمودست آن کان وفا	
	بهتر از سالی عبادت کردندت	
3	فکر در آلاهی حق باشد عطا	
	با هزاران اختران طالعات	
	جز که آن خلاق و قیوم و ودود	
6	از که می شد با سکون و بر قرار	
	از کجا آیند چندین ماه و سال	
	بی درنگی می رود هر روز و شب	
9	جز که آن سلطان و خلاق جهان	
	جلوه گر که بود به اسماء و صفات	
	گه کند پاییز گه دی گه بهار	
12	فکر نور صدر و طاعات دلست	
	زان بود مقبول پیش کبریا	
	فکر دل بهتر ز طاعات جسد	
15	مؤمنان در کار عقبا فکر کن	
	زاهدان در ترک دنیا فکر کن	
	که چگونه مظهرست این ممکنات	
18	گشته در عالم همیشه پایمال	
	جمله اوصاف خدای پاک ذات	

	ترك كرد او عشرت و ذوق جهان	30 b
	ساخت آن دفتر امام و مقتدا	
	روز و شب افتاد اندر فکر و رای	
3	پس بجان و دل بکوشید آن جوان	
	هرچه در خود بود از سرمایه درج	
6	بعد روزی چند رحلت کرد او	
	چونکه خواجه دید بنده خویش را	
	گفت که خوش آمدی ای با وفا	
9	ای کشیده در تجارت صد تعب	
	گفت خواجه ای غلام با صفا	
	هرچه آوردی متاع و ارمغان	
12	روضه ای دارم چو جنت ای غلام	
	رو در آنجا ای غلام هوشیار	
	پادشاهی کن در آن دارالسلام	
15	عشرت دنیا چو کردی ترك تو	
	گفته است این قصه مولانای ما	
	در کتاب مثنوی هفتمین	
18	گر بخواهی قصه را طول و دراز	
	گشت او از عابدان و زاهدان	
	که ببینم امر خواجه ابتدا	
3	تا چه گونه آورم فرمان بجای	
	می خرید او از متاع بس گران	
	آن همه بر امر خواجه کرد خرج	
6	رفت پیش خواجه بس نیک خو	
	کرد استقبال آن درویش را	
	ای کشیده در سفر جور و جفا	
9	از هوا و نفس و شیطان روز و شب	
	چونکه امر و حکم ما کردی وفا	
	مر ترا بادا و صد چندان بران	
12	که ورا گویند هم دار السلام	
	با غلامان و کنیزان بی شمار	
	هم جمال من همی بین ای غلام	
15	عشرت عقبی ترا شد تو به تو	
	نور چشم ما و اولانای ما	
	بس مفصل گفته آن سلطان دین	
18	جلد هفتم مثنوی را کن نیاز	

- 30 a
	آنچه در دفتر نوشته بود گو	کز تجارت چه بیاوردی بگو
	درچه کردی خرج می گو ای کنود	چند سرمایه که دادم بهر سود
3	ده جواب اکنون مرا ای بی هنر	در کجا تو صرف کردی سیم و زر
	که نیارندت به پیشم کش کشان	چه گمان بردی در آن شهر جهان
	عمر خود را کرده ضائع در گناه	بندهء مجرم چه گوید پیش شاه
6	هم ز نندش پنج صد او را بلخت	خواجه اش فرمود تا بتدند سخت
	که چرا نگرفت امر چون مرا	بعده بفرست در زندان ورا
	مال و زر سرمایه دادش آنچنان	بندهء دیگر بخواند او بعد از آن
9	تا ببینم عقل و فکرت ای عزیز	گفت رو اندر تجارت هم تو نیز
	همتت باید بمن اندر نهفت	بنده دست خواجه بوسید و بگفت
	می ستاند و بر سر و رویش نهاد	دفتر آن بندهء اول بداد
12	چشم بگشاد و در آن شهر او فتاد	شد به کشتی و روان شد همچو باد
	مبتلا گشته در آنجا صد غریب	دید شهری بس مزین دلفریب
	ماه رویان از غلامان و زنان	دید آن خوبان و آن شکرلیبان
15	ساقیان سیم ساق و خوش قبا	دید بادهء لعل گون و هُش ربا
	ذوق شهر مصر کردن فرصتست	نفس او گفت این زمان عشرتست
	کان زمان که آردم خواجه ام به پیش	فکر کرد آن بنده پس با عقل خویش
18	من چگونه آن زمان گویم جواب	خواهد از سرمایه و زر او حساب
	چون کشم من قهر خواجه در عذاب	بهر ذوق يك دو روزهء همچون خواب

- 29 b تا ببینم عقل و ادعانِ ترا
 نَك ترا بدهم شریفی صد هزار
 می نوشت اندر یکی دفتر همه
 دستِ بازرگان ببوسید آن جوان
 رفت در مصر و بدید آن شهرِ خوب
 دید آن زنهای شهر آراسته
 هرچه نفسش خواستی از این و آن
 حاضر آوردی و کردی عیش و نوش
 دفتر آن خواجه می رفتش زیاد
 چند سال او اندر آن شهری بماند
 می نیاوردی بخاطر خواجه را
 خوجه اش بشناخت حال آن غلام
 بندهء دیگر که بُد فرمان پزیر
 کان غلام بی خرد را پیشم آر
 چون برفت آن بنده در پیش غلام
 که بیا در پیش من ده [تو] جواب
 هیچ از جای و مقام خود نخاست
 کش کشان بگرفت و در کشتی نشاند
 چون به پیش خواجه آمد آن غلام
- که چگونستی تو در بیع و شرا
 هرچه من بسپارمت آن را بیار
 تا بخواند می کند از بر همه
 در یکی کشتی نشست و شد روان
 بی عدد خوبانِ محبوبُ القلوب
 نقل و بادهء ناب را پیراسته
 از شراب و از کباب و از زنان
 مست گشتی و شدی بی عقل و هوش
 آن همه سرمایه را بر باد داد
 عیش و عشرت کرد و ذوق نفس راند
 کس نمی گفتی چنین کردی چرا
 گرچه با کس می نگفت او این کلام
 می فرستش خواجه او را همچو تیر
 تا چه گوید در جوابم بی عثار
 گفت خواجهء ما همی گوید سلام
 که ز سرمایه نخواهم من حساب
 پیش خواجه رفتن آن بنده نخواست
 سوی خواجهء خویش کشتی براند
 خواجه اش می گفت اوّل این کلام

29 a کس نماندی از صغار و از کبار می شدندی مؤمن پرهیزگار

مسیرهء هفتم در بیانِ فکر

3	فکر آن باشد که فکر دوستت	فکر غیر دوست همچون پوستست
	فکر آن باشد که اندیشه کنی	آن زمان که نطفه بودی و منی
	از پدر در بطنِ مادر آمدی	در جهان از رحمِ مادر آمدی
6	طفل بودی شیر خوار و بس ضعیف	در کنارِ مادرت بودی نحیف
	بعد سالی منقطع گشتی ز شیر	گشتی از حلوا و نان قوت پذیر
	طورها تو قطع کردی تا کنون	هیچ می دانی که بودت ره نمون
9	بَعْدَهُ گشتی جوان دلپسند	شیر گیر و پهلوان و خصم بند
	عقل را در سر که دادت فکر کن	در زبان گفتن که دادت فکر کن
	نورِ چشمت را که دادت ای جوان	ابروانت را که کردت چون کمان
12	قامتت را راست که کردت چو تیر	دست و بازویت که دادت ای دلیر
	با دو پا رفتن ترا قوت که داد	فکر کن ای یار این عزّت که داد
	تو ز سر تا پای در نعمت دری	پس مشو از فکر و شکر حق بری
15	فکر کن که در جهان از ابتدا	از برای چه فرستادت خدا
	تا تجارت میکنی اندر جهان	نی که سرمایه خوری چون مفلسان

حکایت (۳۶)

18	مالداری بود از بازارگان	سیم و زر بود و غلامان و دکان
	يك غلامش را بگفت آن ذوفنون	که بیا در مصر بفرستم کنون

- 28 b تا که فردا جمع آیند پیشِ شط
 چون سحر شد مردمان بی شمار
 وان مغان آنجا سحر ظاهر شدند
 بعد از آن جمله خلیق شافعی
 کرده سجاده به دوش و شد روان
 پس شط انداخت سجاده ز دوش
 پس ندا می کرد او بر روی آب
 زود آید ای مغان مستهان
 هر سؤالی که بخواهی می کنی
 خلق عالم جمله حیران ماندند
 آن کرامت چون بدیدند آن مغان
 گفت هر يك ای امام مؤمنان
 شد مسلمان هر یکی در پیشِ شاه
 شافعی را گشت هر يك خاکِ پا
 چون شنید این قصه قیصر گشت شاد
 آن وزیرانش بگفتند آشکار
 گفت قیصر ای وزیران و مغان
 که بنفرستاد شاه مؤمنان
 گر فرستادی ورا در شهرمان
- از کبار و از صغار و از وسط
 جمع گشتند از صغار و از کبار
 3 بحث و قیل و قال را حاضر شدند
 همچو ماه بدر می شد طالعی
 تا به تحت پادشاه کامران
 6 واندر آن سجاده بنشست او خموش
 کای مغان آید تا گویم جواب
 تا جواب تان بگویم در بیان
 9 هر سؤالی را جواب از من شنید
 شافعی را بس ثنا می خواندند
 هر یکی فریاد می کرد و فغان
 12 عرضه کن بر ما شهادت این زمان
 گشت مؤمن هر يك از امر اله
 از درون جان بگفتندش دعا
 15 شکرها گفت و زر و دینار داد
 کین چه جای شکر باشد شرم دار
 شکر گوید آشکارا و نهان
 18 آن کسی را بهر بحث و امتحان
 می شدی مؤمن همه ترسایان

28 a

شو تو خاک پای او ای با وفا
 قطبِ عالم اوست اندر عالمان
 روحِ عالم اوست عالم چون جسد
 اوست مسجود ملائک درازل
 این چنین عالم به عالم کیمیاست

کو بود قائم مقام مصطفی
 وارث کامل و را دان در جهان
 می نداند این سخن اهل حسد
 زانکه آدم اوست با علم و عمل
 همچو عنقا در جهان از اخفیاست

حکایت (۳۵)

چونکه هارون گشت صاحب تخت و تاج
 چند سالش بر چنین حال آمدی
 قیصرش نفرست سالی سیم و زر
 عالمان دین عیسی آن مغان
 سه برهمن هر یکی جبر فصیح
 در یکی نامه نوشته شاه روم
 هرکه غالبتر بود در قیل و قال
 چون به بغداد آمدند آن سه مغان
 که مبادا که شوند آن سه مغان
 چون شنید این قصه شاه کامران
 گفت قصه آن مغان او با امام
 ای میان عالمان چون آفتاب
 شافعی می گفت ای شاه جهان

آمدی هر سال از رومش خراج
 دائم از قیصر و را مال آمدی
 می فرستش سه برهمن پرهیز
 هر یکی بودی یگانه آن زمان
 تا که بحث آرند در دین مسیح
 می فرستم بهر بحث اندر علوم
 او ستاند از دگر آن گنج و مال
 ترس و غم افتاد اندر مؤمنان
 غالب اندر بحث با این عالمان
 رفت پیش شافعی چون بندگان
 کای امام المسلمین و ای همام
 جز تو ندهد آن مغان را کس جواب
 که ندا فرما میان مردمان

3

6

9

12

15

18

27 b تیرگر را پس بیاورد آن تباه
 آه و زارش رفت تا در آسمان
 ماند نفرین خدا بر قاضیان

کند چشم آن فقیر بی گناه
 کرد لعنت هر که بشنیدش چنان
 که به ظلم و ارتشی دادند جان

3

بیانِ عالمِ عامل

حبذا آن عالمِ عامل که او
 آن بود چون لب و این عالم قشور
 وارث پیغمبر و قائم مقام
 عالمان سه نوع باشد در جهان
 عالم بالله یک صاحب نفس
 وان سیوم را بشنو ای یاران و دوست
 این بود کاملترین عالمان
 فخر رازی گفت آن مرد فحول
 سائل العلماء گفت آن مصطفی
 جالس الكبراء گفت احمدست
 عالم بالله را می کن سؤال
 لیک با او خلطه و الفت مکن
 خلطه کن با عالم امر خدا
 تا تو نیز امر خدا را زان علیم
 می نشین با سیومین ای نیک خو

بهرتست از الف عابد در علو
 این جهان همچون شبست و اوست نور
 اوست در معنی به این عالم امام
 گویمت بشنو ز من ای یار جان
 وان دگر عالم بامر الله و بس
 عالم بالله و بامر الله اوست
 قطب عالم اوست بی ریب و گمان
 کرد اشارت آن سه عالم را رسول
 خالط الحکماء گفت آن با وفا
 این سه عالم را اشارت آمدست
 از صفات و ذات و اسماء جلال
 که ندارد امر حق در کن مکن
 تا بدانی امر حق زان مقتدا
 می بیاموزی چگونهست ای سلیم
 که خدا را داند و هم امر او

6

9

12

15

18

- 27 a
- بهرِ دُورِ شهرِ روزی شد سوار
چون به بازار آمد او با کَرَو فر
راستی تیر می کردی نظر
دید قاضی کارِ آن مرد فقیر
حالِ آن استاد می ماندش بیاد
بعد روزی چندان آمد یک فقیر
گفت ای قاضی تو بستان دادِ من
که فلان کس کور کرد چشم مرا
گفت با محضر برو احضار کن
چون بیامد گفت ای قاضی ما
می دهم صد زر ورا بهر دیت
گفت با من ده همه ای نیک خو
ورنه باشد راضی خصمت ای پسر
چونکه آن مظلوم آمد با فغان
گفت قاضی بانگ کم کن ای فتا
لیک بهر چشم تو ای مردِ خاص
دانم اندر شهر من یک تیرگر
جز به یک چشم او نمی گردد نظر
پس بجای چشم تو اندر قصاص
- پیش و پس حدّام و چاکر بی شمار
دید اندر کارگه یک تیرگر
چشم یک پوشید و بگشادی دگر
که به چشمی بنگرد دائم به تیر
شد به خانهء خویش با ذوق و گشاد
کور بُد یک چشم آن مردِ ضریر
زانکه مظلوم درین دور زَمَن
کن قصاص اندر جزا چشم ورا
تا چه می گوید ببینم در سخن
با خطا یک چشم آن کردم عمی
هم ترا پنجاه زر کردم نیت
زانکه من ارضا کنم آن خصم تو
غم مخور که می شوم من چاره گر
گفت ای قاضی تو داد من ستان
زانکه کرده او چنین کار از خطا
بایدم یک چشم کندن در قصاص
که به یک چشم او کند کار و هنر
گشته زاید مر ورا چشم دگر
چشم آنکس را بر آرم اختصاص

- 26 b وارثِ نمرود در کبر و عنود
بهرِ دعوی آن یکی شد پیشِ او
کز فلان کس دادِ ما را می ستان
گر تو برهاتی مرا خود زین مرض
گفت قاضی غم مخور ای با وفا
بعد از آن می آمد آن خصمِ دگر
گر شود لطف تو با من زین غرض
گفت قاضی می کنم حکمت کنون
بعد از آن چون هر دو باهم آمدند
چون منافق در تردّد ماند او
گفت آنکو داده بود او را تبر
گفت قاضی چون بگیرم آن تبر
حکم کرد و آن فقیرک را بسوخت
زان شود بر مرتشی لعن خدا
زین بتر ظلمی شنو از قاضیان
- 3 وارثِ ابلیس در حقد و حسود
گفت ای قاضی شنو این گفت و گو
زانکه حق من چنینست و چنان
یک تبرِ فاخر دهم من در عوض
چون تبر آمد بشد حاجت روا
6 گفت قاضی را که دارم یک بقر
گاویِ فربه را دهم من در عوض
چونکه گاوت شد به خانه ما درون
پیشِ قاضی چون بگفت و گوشدند
9 گه سکوت و گه سخن می راند او
قطع کن همچون تبر ای دادگر
12 که نجاست کرد بر وی یک بقر
بهرِ گاوی دینِ خود را می فروخت
که کند مظلوم را جور و جفا
15 که چگونه ظلم کردند آن خران

حکایت (۳۴)

- 18 قاضیی می بود اندر شهرِ شام
از جفا و ظلم او بر خاص و عام
از حکومت‌های او بشنو یکی
که ز ظلمش خشک گشته نهرِ شام
می شده روزِ دمشق از ظلمِ شام
تا بگویم از هزاران اندکی

	در معانی در بیان و در اصول	26 a
	در کلام و منطق و علم حساب	
	بود علامهء زمان عصرِ خویش	
3	جمع می کرده علوم بی شمار	
	لیک تقوی بود از وی بس بعید	
6	ظلم او می بود همچون قوم عاد	
	همچو قوم لوط بودی فعل او	
	حرص او دائم به دنیا بود و جاه	
	داشتندی بس مکرم مردمان	
9	بودش اسباب و متاع و سیم و زر	
	در برونش بد غلامان لبشکر	
	خادمان و چاکرانش بی حساب	
12	قاضی لشکر بود آن صاحب شکوه	
	ز ارتشی بود آن همه سیم و زرش	
	لقمه های او همه بودی حرام	
15	حاصل اندر خانمانش یک خلال	
	باچنین حالی و چنین اوصافِ شوم	
	حاشه الله کین چنین دجال کور	
18	وارث فرعون باشد در عنا	
	در تفاسیر و احادیث رسول	
	هیچ کس او را نمی دادی جواب	
3	هرچه گویم در حقش او بود بیش	
	بد کتاب او فزونتر از هزار	
	بی ورع می بود چون قوم یزید	
6	می نبودش ذره از عقل معاد	
	همچو قوم هود سرکش تندخو	
	از طمع او می ندیدی راه و چاه	
9	زانکه جاهش بود و علم اندر جهان	
	همچو شاهان بود او را کر و فر	
	بد کنیزان در درونش چون قمر	
12	صورتاً می بود بس عالی جناب	
	در تکبر در تعظم بد چو کوه	
	او بخوردی همچو شیر مادرش	
15	او از آن خوردی همه در صبح و شام	
	جزکه خوانش می نیابیدی حلال	
	وارث احمد شمارد در علوم	
18	وارث احمد بود از کذب و زور	
	وارث شداد باشد در بنا	

- 25 b گر نبودی پرتوِ اسمِ جمیل
کی شدی معشوقِ این خاکِ ذلیل
- پس حجاب و جهلِ او را شد مجاز
که نمی داند کرا بکند نیاز
- ورنه چشم دل اگر گشتی گشاد
می ندیدی جز خدا آن نامراد
- 3 که به اسماء و صفات آن کیقباد
جلوه گر گشته درین کون و فساد
- مسیرهء ششم در بیانِ علم
- 6 علم دریاییست دریایِ حیات
هرکه در وی غرق شد رست از ممات
- علم باشد اشرفِ جمله صفات
موصِلِ حَقِّست اندر کائنات
- علم آدم را مکرم کرد تا
درس گفت املاک را در ابتدا
- 9 علم باشد افضل از کون و مکان
که سببِ علمست دیدنِ جانِ جان
- علم باشد مر ترا راهِ خلاص
که نباشد غیرِ او راهِ مناص
- علم باشد خود کمندِ مؤمنان
می گشت در جنّت و دیدارِ جان
- 12 علم باشد دردمندان را دوا
علم باشد خستگان را هم شفا
- علم باشد عاشقان را بس سکون
علم باشد عارفان را ره نمون
- علم باشد زاهدان را ره نمای
زاهد بی علم باشد خشک رای
- 15 علم را باید عمل بهر حال
زانکه علم بی عمل باشد وبال
- چون پدر مادر بود علم و عمل
زین دو زاید جنّت و حور و حلل
- علم نبود بی عمل جز قیل و قال
علم باشد بی عمل عینِ ضلال
- 18 حکایت (۳۳)
در جوابش می شدی کشفِ حصر
- عالمی را دیدم اندر شهرِ مصر

- 25 a می کنم ای ماه خونم را حلال
می کُش از بهر خدا ای نازنین
چونکه آن مه صدقِ این عاشق بدید
پس بگفت ای پاکِ صادق یارِ جان
بعد از آن دستش گرفت و می کشید
گفت سرهای بریده می نگر
خاین و لوطی بُدند این احمقان
کانکه لوطی باشد و فعلش چنان
زانکه پیغمبر بفرمود از شکفت
بعد از آن آن عاشقِ خود را جوان
می بیوشانید سنجاب و سمور
بود در ذوق و صفا مهر و وفا
عشقِ پاک و صاف همچون کیمیاست
- 3 که نباشد مر ترا قطعاً و بال
تا بگوشم ناید الفاظِ چنین
دست بگشاد و در آغوشش کشید
تو برادر شو بما در دو جهان
در مغاره تا که آن سرها بدید
6 جمله عشاقِ مانند این کور و کر
سر بریدم شان بعد از امتحان
سر بریدن واجب آمد بی گمان
9 أُقْتَلِ الْمَفْعُولَ وَالْفَاعِلُ بگفت
برد اندر خانهء خود شادمان
همچو خود را داشتی در هر امور
12 تا نمرود از خود نمی کردش جدا
عاشقِ صادق بدان که اولیاست
- حکایت (۳۲)
- 15 آمده اندر حدیثِ مصطفیٰ
گر به عفت باشد و پاک از غرض
در چنین حال ار بمیرد بی گمان
عاشقِ حقیقت اما در حجاب
18 که نبیند شمس می بیند سحاب
در سحابِ ماسوا حسن و جمال
می شود از آفتاب لایزال

- 24 b عرض کردی خویشتن را بعد از آن
 کردی بر فعل شنیع الحاح او
 گر بکردی عزم آن عاشق و را
 داشتی سر تیزِ يك خنجر نهان
 می ندادی هیچ امان کردی هلاك
 وان سر او را جدا کردی ز تن
 عاشقان خویش می کشتی چنین
 اتفاقاً يك فقير سوخته
 روز و شب در کوی کردی [او] فغان
 گفت با خود آن جوان خشمناك
 گفت روزی آن فقير سوخته را
 تا بهم ذوقی کنیم اندر نهان
 گفت آن عاشق کای سرو روان
 هر دو می رفتند آهسته به باغ
 چون برفتند اندر آن جای لطیف
 گفت که ای عاشق دیرین من
 ورنه می برم سرت را بی دریغ
 گفت او اَسْتَغْفِرُ اللّٰهَ الْعَظِيمِ
 گر کنی صد پاره این اعضای من
- خویش را تسلیم کردی ز امتحان
 چون محنت می در افتادی برو
 3 که کند آن فعل لوطی مر و را
 می دریدی اشکمش زود آن جوان
 جسم ناپاکش بکردی زیر خاک
 6 می در افکندی بغاری بی بدن
 کس نمی دانست هرگز حال این
 شد به عشق آن جوان افروخته
 9 از فغان او نخفتی مردمان
 کین سگی را کرد باید هم هلاك
 می رویم امروز در باغ مرا
 12 کام بستانیم از دور زمان
 امر و فرمانت شود ما را چو جان
 آن یکی پروانه دیگر چون چراغ
 15 خویشتن را عرض می کرد آن ظریف
 کیر خود بر دار و در کونم بزن
 بین به چشم خود که در دستت تیغ
 18 که ز من صادر شود فعل رجیم
 ور جدا سازی سرم را از بدن

- 24 a
- چونکه چشم باطنش می شد گشاد
بعد از آن افتاد اندر ذوقِ دل
چشم باطن می ندیدی جز خدا
دید در قطره یکی بحر محیط
دید الآن کَمَا كَانَ ابْتَدَا
گشت فانی هم ز فانی شد فنا
سِرِّ مُوتُوا قَبْلَ مَوْتِ يَافِتِ او
کانکه نفس خود نمی گشت از هوا
- رست از عشق مجاز و گشت شاد
رست آن عاشق ز عشق آب و گل
شد عدم در پیش چشمش ماسوا
دید در ذره یکی نور بسیط
که خدا بود و نبوده جز خدا
دائماً می گفت لَا أَحْصَى ثَنًا
نفس او می مرد از هر آرزو
جان همی کندد ز عشق ماسوا
- 9 حکایت (۲۱)
- بود اندر حسن صاحب سلطنه
شاه خوبان جهان بودش لقب
غمزه اش از تیغ رستم تیزتر
التفات و لطف او میذول بود
بد چنان اوستاد در غنچ و دلال
کس نمی رستی ز دام زلف او
پاك و صادق بود اندر دلبری
عادت او بود دائم آن چنان
بود آن مه را یکی باغ لطیف
عاشقان را يك بيك بردی به باغ
- 3
6
9
12
15
18

حکایت (۲۰)

	بود درویشی بغایت عشق باز	دائماً می بود در عشق مجاز
3	پاك و صادق بود اما آن گدا	زانکه می ترسید از قهر خدا
	هر کجا دیدی جوان بی نظیر	روزگاری می شدی او را اسیر
	می کشیدی درد او را دو سه سال	می شدی از عشق همچون هلال
6	چون گذشتی حسن و خوبی آن جوان	ترك کردی سرد گشتی عشق آن
	باز محبوبی دیگر می یافتی	يك زمان با او محبت باختی
	آنچنان گشتی ز عشق آن جوان	که ندیدی چشم او جز روی آن
9	با وجودش این جهان دیدی عدم	ذکر و فکر او بکردی دم بدم
	می شدی از عشق او حیران و مست	دست شستی از جهان و هرچه هست
	چون گذشتی خوبی آن نازنین	سرد می گشتی عشقش بعد ازین
12	عمر او بگذشت در عشق اینچنین	با هزاران ناله و آه و انین
	با دل خود گفت روزی آن فقیر	پیر گشتی از خدا تو شرم گیر
	این جوانان دو روزه تا به کی	که شود زایل چو سبزه پیش دی
15	چشم بگشا و ببین ای عشق خو	هست محبوب تو دائم روبرو
	با تو باشد هم یقین از تو به تو	هم ز فکر تو یقین از تو به تو
	زانکه خلاق و یزدان مجید	نَحْنُ أَقْرَبُ كَقَوْلِ مَنْ حَبْلِ الْوَرِيدِ
18	یار با تو تو بخواهی از دگر	که کند این کار جز که کور و کر
	چونکه سابق بود عنایات ازل	عشق صوری ها حقیقی شد بدل

17. نحن اقرب ... من حبل الوريد : قرآن (سورة ق ، ۱۶)

- 23 a که ترا در عشق دیدم پر قصور
تا بدانی که غرض از عشق چیست
رفت آن عاشق به صد ناله و فغان
يك دو سال آنجا ریاضت می کشید
عشق می کردش و را همچون هلال
پخته گشت و از مجاز او روی تافت
دید که محبوب جز يك بیش نیست
آنکه در آفاق جُستی بُدُ سراب
پس بشد مستغرق اندر ذوقِ دل
بعد از آن آن یار و محبوبِ مجاز
که بیا ای عاشقِ دیرینِ من
رفت آن ایامِ هجران و جفا
گر بیایی بر مرادت می شوم
نامه ای بنوشت عاشق در جواب
من کنون محبوبِ خود را یافتم
حق ز تو راضی شود ای خوش رفیق
که ز بُعد تو سلامت یافتم
رسته ام از قیدِ حسنِ این و آن
پس هر آنکو صادقست اندر مجاز
- بهر آن کردم ترا دور از حضور
هم بدانی که ز حبّ مقصود کیست
تا به شهر بورسه آن بی خانمان
سیل اشکش تا به دریا می رسید
کس نکردی فرقِ او را از خیال
چونکه محبوبِ حقیقی باز یافت
عاشق و معشوق جز که خویش نیست
چون و فی أَنْفُسِكُمْ آمد خطاب
می نماندش حاجت اندر آب و گل
نامه ای بفرست از روی نیاز
تا بهم باشیم چون جان و بدن
آمد ایام صفا وقت وفا
با تو همچون جان و جسمت می شوم
کآنچه گویی پیش من شد چون سراب
روی خود از ماسوا بر تافتم
که مرا گشتی چو مرشد در طریق
وز عذابِ قربِ تو رو تافتم
روی آوردم به حسنِ جاودان
زود می افتد به عشق بی نیاز

- 22 b قامتش از دردِ تو شد چون هلال
از غم و دردش چو آن مه کرد گوش
گفت با خود بعد ازین نکنم جفا
چون به پوتهء عشقِ ما می شد گداز
که ز بس جور و جفا آن دردناک
در رهی می یافتش آن سیمبر
گفت حالم بد تر از حالِ سگان
لیک گویم شکرِ عشقت هر زمان
گفت آن دلبر کای کشتهء جفا
پس بدستِ خویش بگرفت و کشید
بس تَلَطَّفها نمود آن گل عذار
حالِ شان بگذشت یک چندین برین
دید آن مه پاره در عشقش خلل
گفت با خود آن جوان بی نظیر
باید این را در فراق انداختن
تا شود پخته ز عشق این خام ریش
پس بتنها گفتش ای مردِ فقیر
گفت آن عاشق که فرمان مر تراست
گفت آن شیرین دهن ای مردِ خام
از وجود او نماند الا خیال
از درونش مرحمت می زد خروش
زانکه پخته و صاف شد آن با وفا
گشت خالص بلکه بگذشت از مجاز
گشت از نفس و مرادش صاف و پاک
حالِ تو چونست گفت ای در بدر
کس نیندازد مرا یک استخوان
که رهانید از جهان و قیدِ آن
شکر می کن کامد ایامِ وفا
تا به خانهء خویش برد آن بی ندید
گشت با او یار در لیل و نهار
روز و شب باهم چو شیر و آنکبین
از احانت و زفساد پر ذلل
که نگشته پخته از عشق این فقیر
آه و افغانش بسی افراختن
بعد از آن سازیم یارِ غارِ خویش
یک سخن گویم ترا در گوش گیر
بنده را فرمان نباشد شاه راست
بایدت رفتن ازین شهر و مقام

- 22 a
- چون برفتی در ره خود آن پری
 در رهش حیران نشستی تا سه روز
 چون گذشتی بار دیگر آن جوان
 می شده ای دیوانه آن سیمیر
 گشته عشاقش چنین از حد برون
 بود عارف غایت اندر دلبری
 مشرب عشاق خود بشناختی
 بود در عاشق شناسی چون محک
 آنکه بودی صادق و خالص چو زر
 وانکه بودی خاین و صاحب فساد
 از قضا روزی یکی از اهل علم
 در گذرگاهی بدید آن شاه را
 شد ز دست از دیدن آن خویرو
 شد ز یاران و ز خویشان بس نفور
 روز و شب در راهها و کویها
 می نیاسودی ز زارش مردمان
 آن یکی می گفت آن مه پاره را
 که ز عشقت شد به عالم در بدر
 جز غم و عشقت ندارد یار و دوست
- مردمان گشتی ز عقل خود ببری
 بو که دیگر بگذرد آن شب فروز
 ترك کردی خانمان و جسم و جان
 مفلس و مجنون و عاشق در بدر
 از فقیر و از غنی و ذوفنون
 برده از توحید حق بو آن پری
 هر یکی را آنچنان بناختی
 قلب ایشان را بدیدی يك بيك
 می شدی با او چو شیر و چون شکر
 دور می کردی ز خود آن حورزاد
 که بدی چون کوه در تمکین و حلم
 آن گل اندام آن رخ چون ماه را
 رفت عقل و علم و نام ننگ او
 ماند تنها بی زر و بی سیم و زور
 می بکردی ناله ها و مویه ها
 شد به خلقان چون بلای آسمان
 مرحمت می کن مر آن بیچاره را
 شد برسوایی و مجنونی سمر
 می نبینی که استخوانش ماند و پوست
- 3
- 6
- 9
- 12
- 15
- 18

- 21 b چيست اين آه و فغان تو بگو
گفت مجنون ای حبيب ای یارِ جان
بلکه گشتم عینِ عشق اندر زمان
عشق خود باشد همه سوز و گداز
گفت لیلی را برو در جای خویش
زانکه آن دم که شوی اندر حضور
من نخواهم عشقِ من یابد خلل
من چنان پنداشتم در ابتدا
چون کنون می یافتم من اصلِ عشق
چون نباشد وصل در عشق مجاز
همچنین می گفت حافظ در غزل
گفت فی القُرْبِ عَذَابٌ بِيْ گمان
- 3 چونکه هستم با تو دائم روبرو
من ز قرب و بُعدِ تو نکنم فغان
عشق را نبود بجز آه و فغان
روی زرد و تن نزار و با نیاز
پیشِ من دیگر میا ای خوب کیش
از وصالِ عشقِ من یابد قصور
که ز عشقت عشقِ حق آید بدل
که تو باشی مقصدِ من از هوا
عشقِ تو می بود اول همچو مشق
می شود از وی حقیقی سر فراز
چون بپرسیدند ز عشق بی خلل
ليك في البعدِ سلامٌ هم امان

حکایت (۲۹)

- این حکایت بشتو ای یار و رفیق
بود در ستنبول یکی حوری نژاد
وارثِ یوسف بُدُ آن سلطانِ حسن
خوبی او را نبود یك نظیر
گر نمی گفتمی کلام اندر بیان
پاسبانِ کوی او بُدُ روز و شب
- 15 تا بدانی قرب و بعد این طریق
مادرِ دهر آنچنان دیگر نژاد
پای تا سر بود جمله آن حسن
جز مگر در آسمان بُدُ منیر
18 کس نمی دیدی دهان آن جوان
آفتاب و ماه با عشق و طرب

حکایت (۲۷)

- عاشقی می گفت روزی این سخن
گفت بیتی که بنزد عاشقان
بیت او اینست بشنو زین مقل
علم نبود غیر علم عاشقی
رحمت حق باد بران کین بگفت
عشق باشد واسطه در هر مراد
مصطفی را عشق شد چون نردبان
گر نبودی عشق ذات آن جمیل
جذب کرد عاشق به خود معشوق خود
عاشق و معشوق نبود جز احد
- در بیان آورد از علم لدن
بهرست از این جهان و آن جهان
یاد می دار این سخن از روی دل
ما بقی تلبیس ابلیس شقی
زین سخن زنهار نشنوی در شگفت
عشق باب آسمانها را گشاد
می کشیدش تا بدید او جانِ جان
باز ماندی همچو عقل و جبریل
عاشق و معشوق نبود جز احد

حکایت (۲۸)

- چونکه با مجنون محبت زور کرد
یار شد با عشق لیلی روز و شب
می شدی در کوهها آن عشق کیش
آمدندی گرد او جمله وحوش
چونکه کردی آه از سوز درون
می رمیدندی ز پیش او وحوش
جذب کردی لیلی را با آه خویش
پس بگفتی لیلی ای مجنون من
- از پدر و ز قوم و مادر دور کرد
از قبیله دور شد هم از عرب
شد به حیوانات همچون قوم و خویش
می نشست با ادب هر یک خموش
از دهانش چون لهب گشتی برون
می بترسندی از آن جوش و خروش
می نشانندی پیش خود آن عشق کیش
که ز من گشتی تو مشهور زمن

	عشق عذرا را کند لاله عذار	20 b
	عشق بنماید ز شاه آن حسن و ناز	
3	عشق همچون بنده سازد شاه را	
	عشق بنماید جمال شمعِ نور	
	عشق گل را می کند خندان چو نار	
6	عشق آرد جمله عالم را بکار	
	عشق آرد این جهان را در نظام	
	عشق باز این عالم کون و فساد	
9	عشق پاره می کند افلاک را	
	عشق قهارست و بس غایت غیور	
	عشق را اوصاف ناید در بیان	
12	عشق را با عشق دانی نی بعقل	
	در جهان بی عشق هیچ عاقل مباد	
	عقل بی عشق خدا باشد ضلال	
15	می شود بی عشق عقل و عقل معاش	
	اهل دنیا می شود بی عشق عقل	
	اهل دنیا را پیغمبر مرده گفت	
18	هم ز علم بی محبت بی عمل	
	در پناه حق برو زان علم بد	
	عشق وامق را کند بس خوار و زار	
	عشق سازد مرگدا را با نیاز	
3	شاه سازد بنده ای چون ماه را	
	می کند پروانه را او ناصبور	
	او کند هر دم ز بلبل آه و زار	
6	هر یکی در پیشه اش لیل و نهار	
	زندگانی می کنند از خاص و عام	
	می کند بر باد از بهر معاد	
9	آرد اندر زلزله این خاک را	
	غیر خود را می نخواهد در حضور	
	می نگوید عقلِ کل با صد زبان	
12	که نداند فضل را جز اهل فضل	
	عالم از عشق خدا غافل مباد	
	علم بی عشق خدا باشد وبال	
15	بی محبت علم باشد جان خراش	
	بی محبت علم باشد خشک نقل	
	خوب گفت و در حقیقت در بسفت	
18	هیچ حاصل ناید از وی جز جدل	
	که چنان گفت آن رسول معتمد	

20 a

پس به نیک و بد بده تو سیم و زر کان یکی خیرست و دیگر دفع شر

مسیره پنجم در بیان عشق

3	عشق ز اوصاف خدا دان بی گمان	زانکه أَحَبَبْتُ گوا هست و بیان
	هم يُحِبُّهُمْ بگفت آن کردگار	پس محبَّت وصفِ حَقِّست آشکار
	پس محبَّت باشد اول از خدا	که يُحِبُّهُمْ بگفت او ابتدا
6	این محبت از ارادت دور نیست	بلکه نزد عارفان هر دو یکیست
	پس نباشد بندگان عشاقِ حق	تا نباشد عشقِ حق در ماسبق
	چونکه بنده با نوافل شد قریب	دوست می دارد ورا آن مستجیب
9	بَعْدَهُ آن بنده عاشق می شود	عشقِ حق را بنده لایق می شود
	پس بسوزد نارِ عشق این ماسوا	در ضمیرش می نماید جز خدا
	عشق باشد مبداءِ کون و مکان	عشق کرد اظهار این انسان و جان
12	عشق می گرداند این افلاک را	عشق ساکن کرد مر این خاک را
	عشقِ دریا را به جوش او آورد	باد را هم در خروش او آورد
	عشق بهر خود نمود این کائنات	تا شود مرآتِ اسماء و صفات
15	عشق دائم خودبخود بازی کند	گه نیاز و گاه نازی می کند
	عشق لیلی را نماید چون پری	قیس را او کرد از عقلش پری
	عشق یوسف را مَلَكُ هم می نمود	دستهای آن زنان ببری زود
18	عشق شیرین را کند شیرین دهن	او کند فرهاد را هم کوه کن
	عشق سازد ویس را چون ماهتاب	او کند رامینِ مسکین را خراب

3. أَحَبَبْتُ : قرآن (سورة ص ، ۳۲) || 4, 5 . يُحِبُّهُمْ : قرآن (سورة المائدة ، ۵۴)

- 19 b آن یکی می گفت پیش پادشاه
 در تعجب ماندند از حال آن
 دعوتش می کرد شاه کامران
 چون بیامد شاه گفتش ای بخیل
 تو نمی دادی کسی را یک درم
 گفت بشنو این سخن بی اشتباه
 مال خود را می فرستم پیش پیش
 مال خود را دوست می دارم بسی
 خرج کردم مال خود من زین غرض
- 3 کان بخیلک ساخت مسجد خانقاه
 که چرا سیم و زرش کرد آنچنان
 تا بداند حال مرد نا توان
 مال خود را تو چرا کردی سبیل
 چه شدی اکنون که شدی صاحب کرم
 6 کین هم از بخل منست ای پادشاه
 تا نیفتد زر به دست قوم و خویش
 می نخواهم که خورد دیگر کسی
 9 تا که بدهد حق یکی را ده عوض

حکایت (۲۶)

- یک توانگر بود بس صاحب کرم
 جمله مخلوقات را کردی سخا
 سیم و زر دادی کسان را با شمار
 آن یکی می گفت ای یار ای اخی
 ای برادر گفت ای یار سنی
 12 دشمن خود را بکردی هم عطا
 لیک می دادی به دشمن بی شمار
 بر عدوی خود چرایی بس سخی
 15 من نخواهم در دو عالم دشمنی
 تا محب سازیم بد اندیش را
 بندهء احسان شود انسان بر آن
 18 هر یکی را ده عوض بدهد و دود
 آن بدی او ربایی با درم
 گر کنی با مرد نیک احسان و جود
 و ر بدی را می کنی جود و کرم

- 19 a آنچه دادم من به محتاج و فقیر
قرض دادم مال خود را با خدا
گر بخواهد صد دهد يك را عوض
گفت احمد راست گوید صادقست
زانکه آن اوست در دارالقرار
- 3 مال من آنست در روز عسیر
تا یکی را ده عوض بدهد عطا
زانکه وهابست بدهد بی غرض
رحمت و احسان حق را لایقست
این که مانند در جهان هست آن چو مار
- 6 حکایت (۲۵)
- يك بخیلی بود در دور زمان
اشتهاری یافته در هر دیار
گر به پیش او شدی مهمان خلیل
ور بدی مهمانش موسی و خضر
ور شدی مهمان بر خوان خلیل
گرسنه خفتی ز بخل آن مرد خام
گفته شد در پیش شاه آن زمان
ور بدستش می فتادی سیم و زر
اتفاقاً اندک اندک آن بخیل
صد هزار از سیم و زر می کرد جمع
روزی آن مرد بخیلک زود زود
ساخت او يك مسجد و يك خانقاه
می نماندش سیم و زر در دست خویش
- 9 گشته اندر بخل مشهور جهان
همچو آن پنت ممد در روزگار
لقمه ای هرگز ندادی آن بخیل
می نبودندی به نانش منتظر
نعمت ده روز خوردی آن بخیل
بوکه در خوابش خورد نان و طعام
کینست سردار بخیلان جهان
بند کردی پنج بار آن بی هنر
جمع کرد او از کثیر و از قلیل
روز و شب می داشت در پیشش چو شمع
خرج کرد آن جمله مال خود که بود
رست از سیم و زر آن پر انتباه
شد فقیر آن پیر مرد بخل کیش
- 12
- 15
- 18

- 18 b که اجابت می کند حق شك مدار
 ليك بخشیدم نخواهم انتقام
 هم بهشت ار می شود ما را نصیب
 هر دعایی که کند مظلوم زار
 هم به دنیا هم به عقبا و السلام
 با تو باشم هم در آنجا ای غریب

حکایت (۲۴)

- 6 مالداري بود در دور رسول
 محسن و منعم بد آن مرد خدا
 سيم و زر بوديش بی حد و شمار
 روزی آمد در حضور مصطفی
 آن یکی پرسید او را کای سخی
 گفت از زر هست ما را چل هزار
 غیر این چیزی ندارم در جهان
 جمله می گفتند اصحاب صفا
 زانکه دی گفتی به خویشان تبار
 گفت ای اصحاب سلطان زمان
 دارم از زر بی قیاس ای نیک خو
 زانکه هرچه ماند از من در جهان
 ليك دادم در ره حق چل هزار
 هم بدادم ده هزار از سیم من
 آن من آن باشد ای مردان حق
 کز حساب مال خود گشتی ملول
 با فقیران و مساکین و گدا
 زانکه می دادی زکات آن مالدار
 بود آنجا جمله اصحاب صفا
 چند داری از زر و سیم ای اخی
 ده هزار از سیم می کردم شمار
 مال خود را با شما کردم بیان
 کذب می گویی به پیش مصطفی
 دارم از زر صد هزار اندر هزار
 راست گفتید ای عزیزان و مهان
 ليك آن وارثانم باشد او
 آن من نبود ستاند وارثان
 از زر خالص که می کردم شمار
 با گدایان و فقیران ز من
 زانکه احسان کرده ام در ماسبق

- 18 a پس غلامان کاسه ها را يك بيك
 اتفاقاً از قضای آسمان
 تا به سفره می نهد پیش امام
 بر سر و دستار او می ریخت ماش
 چون امام او را نظر کرد از غضب
 بنده اش وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظِ خواند
 خواند وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ باز
 خواند وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ
 اینچنین احسان که دید اندر جهان
 حلم و احسان وقت خشم از عاقلیست
- 3 می نهادندی به پیش آن ملك
 ماش با آورد يك از بندگان
 پاش لغزید و خطا کرد آن غلام
 گشت آلوده لباسش از قضاش
 که چرا کرد اینچنین ترك ادب
 گفت كُظُمُ غَيْظُ كَرِمٍ غم نماند
 گفت جرمت عفو کردم خوش بساز
 گفت باش آزاد از من ای امین
 در مقام انتقام این شادمان
 6 لیک مغلوب غضب از جاهلیست
- 9

حکایت (۲۲)

- 12 بو حنیفه آن امام مسلمین
 بر سر راهش یکی شخص مهان
 شد امام از خشم آتش پاره ای
 ای حریف سلّه کوب بی هنر
 قادرم گر بر سرت سیلی زخم
 دیگر آنکه بردمی پیش وزیر
 که چرا کردی ستم سلّه زدی
 دیگر آنکه گر کنم يك بد دعا
- 15 در رهی می رفت خندان و امین
 در قفایش زد یکی سلّه گران
 فکر کرد و گفت از بی چاره ای
 گویمت من يك کلام مژده ور
 زانکه مرد بس قوییم نی زخم
 قتل کردی مر ترا شاه کبیر
 18 مر امام مؤمنان را ای غوی
 رد نباشد دانم آن پیش خدا

6. وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظِ : قرآن (سورة آل عمران ، ۱۳۴) || 7. وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ : قرآن (سورة آل عمران ، ۱۳۴) || 8. وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ : قرآن (سورة آل عمران ، ۱۳۴)

- 17 b کشت هر يك مرغ خود را شد امين
 مرغ کشته پیش شیخ خود نهاد
 مرغ خود را زنده آورد آن جوان
 گفت او را شیخ فاضل بایزید
 گفت تنها جا نیابیدم از آن
 من ندیدم جای تنها در جهان
 هر کجا رفتم ندیدم در جهان
 بلکه جز حق نیست در کون و مکان
 گفت شیخ باصفا ای صوفیان
 که چگونه عارفست و با وفا
 پس من اویم او منست اندر جهان
 پس نباشد التفات من ورا
- پس بیاوردند پیش شیخ دین
 هر یکی الا مرید خوش نهاد
 پیش شیخ خویش بنهاد آن زمان
 تو چرا بسمل نکردی ای مرید
 زنده آوردم به پیشت ماکیان
 بلکه در زیر زمین و آسمان
 جای خالی از خدای مستعان
 اینچنین می بیند اکنون چشم جان
 آن مرید تو بدیدید ای مهان
 پیش چشمش نیست گشته ماسوا
 محو گشته آن دویی اندر جهان
 التفاتم خود بخود باشد مرا
- 3
6
9
12
- حکایت (۲۱)
- معنی دیگر بود احسان را
 ابن عم مصطفی آن مرتضی
 بشنو احسان حسین ابن علی
 جود و ایثار و سخای جان را
 گفته است او احسن الی من اسأ
 آن شهید کربلا ابن ولی
- 15
- حکایت (۲۲)
- روز عید او کبار خاصگان
 تا ز نعمتهای گوناگون حق
 بر کنار خون نشسته همکنان
 می خورند آن جمله یاران در طبق
- 18

- 17 a چيست احسان ای صحابه در جهان
جمله گفتند ای گزیده کائنات
داند الله و تو دانی ای رسول
گفت احسان آن بود ای مؤمنان
گویا الله را بینی عیان
ورنه باشید آنچه باری بدان
چون خدا بیند شما را بی گمان
- 3 هم تو می فرمای ای اصل اصول
که شوید اندر عبادت آنچه آن
خاضع و خاشع شوی از ذوق جان
6 که خدا بیند شما را هر زمان
با ادب باشید اندر هر مکان
- حکایت (۲۰)
- 9 بود شیخ بایزید اندر مزید
بود او را چار صد بنده و مرید
نو مریدی داشت شیخ خوش صفات
از مریدان دگر به داشتی
12 در درونش مهر حق می کاشتی
رشک و غبطه اندرونشان کرد ریش
کزچه شد مقبول شیخ ما جوان
15 کرد ایشان را یکی روز امتحان
مر مریدان را و گفت آن اوستاد
لیک اندر جای تنها می روید
18 می کشید آنگه بیاریدش بما
جای تنها می برفتند آن همه

16 b چونکه در دل می شنید او این عتاب
از ندامت بیست سال او می گریست
زان زمان که کرد او ترک ادب
بهر توبه بس ریاضتها کشید
از دو چشمش شد روان يك جوی آب
کاعتراض کارِ رحمن از خریست
می نیاسود او زگریه روز و شب
از نماز و روزه تا عفوش رسید

حکایت (۱۸)

6 آن یکی می گفت بِاللَّهِ الْكَبِيرِ
یا به مقراض این وجودم را برند
به که در کار و قضای کبریا
زانکه گفتست آن خدای ذوالعطا
گو برو بیرون ازین ارض و سما
گر کنندم پاره با شمشیر و تیر
یاکه شیر و گرگ جسمم را چرند
گویم ای رحمن بگردان این قضا
کانکه نبود هیچ راضی از قضا
غیر من گو می طلب دیگر خدا

حکایت (۱۹)

12 چون بپرسید از جنید آن نیک خو
گفت آن باشد بنزد اولیاء
يك بُود پیشت صفا و ابتلاء
این بُود آداب قوم اولیاء
هرچه می آید ز رب العالمین
ما حاصل صوری و معنی بی ادب
کز قضا راضی شدن چه بود بگو
که ستانی ذوق کلی از قضاء
يك بُود زهر و شکر نعمت بلاء
که چنین بودند پیشین انبیاء
هم چو شیر و شکرست و آنکبین
می نگرده رسته از قهر و غضب

18 مسیره چهارم در بیان احسان
گفت روزی آن رسول با صفا
معدن احسان و آن کان وفا

گفت از آنکس کامرِ حق را هر زمان
 آن زمن بدتر بود بی ریب و شک
 آن زمان که خالقِ عرشِ مجید
 پس بفرمود آن قدیر و آن ودود
 من بظاهر ترك کردم امرِ او
 گشته ام ملعونِ حق تا یومِ دین
 وانکه روزی امرِ رحمن پنج بار
 زانچنان کس من به حق آرم پناه
 ترك می کرد و نباشد عذرِ آن
 بشنو از من تا بگویم يك بیک
 خاکِ آدم را بچهل روز آفرید
 تا همه املاک آرندهش سجود
 که نکردم سجده ای من زشت رو
 بهر تركِ امرِ ربِّ العالمین
 ترك می کرد و شود ابلیس وار
 زانکه از من بدترست آن دین تباه

حکایت (۱۶)

گفت آن ذوالنونِ مصری شیخِ دین
 تا توانی در نهان و آشکار
 زانکه هر کس کو کند تركِ ادب
 گر کند او تركِ آدابِ برون
 می نیابد ذوقِ طاعات و نماز
 مر مریدی را که بودش بس یقین
 شو مؤدبِ مر ادب را پاس دار
 حق عقابش می کند اندر عقب
 می رود از دل همه ذوقِ درون
 کم شود در دل ورا سوز و نیاز

حکایت (۱۷)

آن یکی می گفت روزی با انین
 هاتفش در دل همی آواز داد
 با تو باید کرد اولِ مشورت
 کاش بودی کارِ عالم اینچنین
 کای شده در کارِ عالم اوستاد
 چونکه باشد عقل و رایت بهترت

- 15 b در سه روز و شب یکی خوردی طعام
از ریاضت گشته جسمش چون هلال
چون شنید اوصاف نیکش بایزید
چون رسید از دور با صد کرم و تفت
در پیش افتاد شیخ بایزید
دید کو پای چپ اوّل می نهاد
آن یکی پرسید از یاران او
بعد چندین زحمت راه دراز
سرّ این ما را بگو ای بایزید
گفت او آداب آن خانه خدا
اولیاء اللّه آنست ای عمو
از شریعت نبودش بیرون کلام
بشنو آن آداب فعلی ای جوان
امر حق اوّل بجای آری مدام
گر بجا ناری تو امر آن حکیم
- 3 در همه شب بود ذکر و قیام
کس نکردی فرق او را از خیال
رفت از بهر زیارت چون برید
دید زاهد را که در مسجد برفت
بر در مسجد به آن زاهد رسید
باز کرد از زاهد و در ره فتاد
6 کای عزیز ای شیخ دین ای نیک خو
بی ملاقاتش چرا گشتی تو باز
9 که نداند اصل این هر نو مرید
می نداند او نباشد ز اولیا
با ادب باشد همه افعال او
12 فعل و قولش با ادب باشد مدام
کز ادب مقبول شد انسان و جان
از نماز و صدقه و حجّ و قیام
15 می شوی ملعون چو شیطان رجیم

حکایت (۱۵)

- 18 روزی آن شیطان ز مردی می گریخت
آن یکی می گفت ای مردود حق
آنچنان که از وجودش خوی بریخت
از چه می بگریزی ای مطرود حق

15a

- وان دگر شداد بی دین لئیم
گفت درویش ای وزیر این شد عیان
گر بود در تو کنون اخلاق شان
ورنه باشد خوی شان در تو وزیر
من ببینم پر ز فرعون این جهان
لیک سلطان چون عصای موسی است
زین سخن شد همچو آتش در غضب
تیغ زد درویش را کردش شهید
رست آن درویش زین زندان تنگ
بعد روزی چند تقدیر اله
همچو فرعونش ببحر انداختند
شد هم آغوش او بفرعون لعین
زانکه حدّ خویش می نشناخت او
حق تعالی که حکیمست و رحیم
آنچنان واقع شده است ای یار پاک
قوم ماضی که شدند از هالکین
یک دقیقه گر شود فوت از ادب

- کرد بنیاد بنای بس عظیم
که تو کردی حال ایشان را بیان
پس تویی فرعون و شداد زمان
یاوه باشد گفته های این فقیر
ربّ اعلیٰ خود بگوید حالشان
زان همه فرعون همچون موشی است
نار دوزخ از زبانش زد لهب
روح او می رفت تا عرش مجید
در بهشت عدن رفت او بی درنگ
آن وزیرک را بکشتش پادشاه
مال و ملک و رخت بختش باختند
در جهنّم رفت اندر سافلین
بی ادبهایی بکرد آن تند خو
در دو عالم عادت ربّ کریم
کانکه باشد بی ادب باشد هلاک
شد ز بهر ترک آداب ای امین
نزد اهل الله آن باشد عجب

حکایت (۱۴)

18

در ریاضات و عبادت بی ندید

زاهدی بد در زمان بایزید

- 14 b تا بقعر بحر قلزم شد خبیث
شد بقول و فعل کافر بی ادب
- که چرا آن بی ادب گفت این حدیث
رفت در نار جهنم زین سبب
- 3 حکایت (۱۳)
- دید درویشی وزیر پادشاه
با شکوه و کبر و صاحب گر و فر
از تکبر می ندادی او سلام
خونی و بی رحم بود و مرتشی
مردمان در پیش او بودی مگس
آن یکی پرسید از درویش کین
گفت درویش این ندانی کیست این
آن یک از درویش بشنید این حدیث
پس همی گفت آن وزیر تندخو
چونکه آمد پیش او گفت آن گدا
گفت او را آن وزیر دل شکن
ده جوابم ورنه در دستت تیغ
گفت بشنو ای وزیر پر عتاب
از چه شد فرعون ملعون و مهان
گفت بهر آنکه شد او بی ادب
سجده کردند همه خلق جهان
- 3 طمطراق و رحمت و بخت و بارگاه
بی عدد بودش متاع و سیم و زر
6 با فقیران می نگفتی او کلام
بر همه خلق جهان بود آتشی
مقتدای او هوا بود و هوس
9 کیست با این کر و فر کبر و کین
وارث فرعون و شداد است این
کرد غمازی بنزد آن خبیث
12 که بیارید آن گدای یاوه گو
السَّلَامُ عَلَی مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَا
که چرا فرعونم و شداد من
15 آن سرت را می برم من بی دریغ
که سوالم هست ما را ده جواب
وزچه شد شداد مبعوض جهان
18 کرد دعوای خدایی زین سبب
پیش او از قبطیان و سبیطیان

- 14 a هست اما در میان فرقِ عظیم
مؤمنان را می خوراند حق حلال
- همچو زهر و شکر ای مردِ سلیم
می خورد کافر حرام پر وبال
- 3 مسیرهء سیوم در بیانِ آداب
بر دو نوعست ای برادر در جهان
آن یکی آدابِ قولی می شود
و آن دگر آدابِ فعلی می شود
- 6 در کلام ای یار این باشد ادب
هم محمد را بگویی حق رسول
هم ملائک را عباد حق بگو
که خدا را یک بگویی روز و شب
هم کلام اللّٰه را بکنی قبول
هم رسولان خدا را حق بگو
- 9 قبر و حشر و نشر و میزان و سؤال
فاعل هر خیر و شر گویی خداست
این ادب ایمانِ اهل سنتست
هم بگویی حق نگویی قیل و قال
زین چنین آدابها کافر جداست
بی چنین آداب کفر و ذلتست
- 12 حکایت (۱۲)
چند سالی شد که فرعون تباه
شرق و غرب می بود در فرمان او
بود شاه محترم در قوم خویش
در رفاحت بد او یک روزگار
- 15 چون ادب را ترک کرد آن کفرکیش
گفت آن سگ در جهان یزدان منم
گشت او گستاخ بی دین بی ادب
در جهان بی وفا شد پادشاه
قبطیان را بود بس احسان او
بخت و تخت ملک و مالش بود بیش
- 18 پای از اندازه بیرون کرد بیش
پادشاه و صاحب فرمان منم
حق فرست آنگاه تأدیب غضب
بی حبوط و بی سقوط و بی عثار

- 13 b روزِ دیگرِ عیسوی خندان و شاد
 طالع تو باد امروز ای حکیم
 گفت مؤمن خوش که دانم بی گمان
 زانکه شد پنجاه سال ای یارِ من
 شد مسلمان در تَضَرُّع در سجود
 پیش ترسایی مکن رویم سیاه
 پس برفتند آن دو دور از شهر و ده
 منتظر گشتند اندر وقتِ شام
 می رسد دیدند محبوبی ز دور
 برسر خود يك طبق پوشیده داشت
 چونکه آن پوشیده را بر کرد زود
 چون مسیحی دید این حال از شگفت
 زود تلقین شهادت کن مرا
 شد مسلمان و درونش نور یافت
 گفت درویش ای رفیق ای جانِ من
 گفت ای درویش این خود شد میان
 زان بدانستم که قوت من فقیر
 لیک قوت تو بیامد بس لطیف
 گرچه رزاق جهان حقست و بس
- گفت با درویش کای شیرین نهاد
 کز کجا قوتت فرستاد آن کریم
 می فرستد قوت ما آن مستعان
 که دهد قوتِ حلالم ذوالمین
 کای کریم و ای رحیم و ای ودود
 قوت ما را می رسان ای پادشاه
 در بن يك کوه سخت پر گره
 کز کجا آید به پیش شان طعام
 گویا بسرشته حق او را ز نور
 پیش آن درویش صادق می گذاشت
 در طبق حلوا و نان گرم بود
 شد به پیش آن مسلمان و بگفت
 زانکه بهتر دیده ام دین ترا
 تا که از دنیا و عقبا روی تافت
 از چه دیدی که بهست ایمان من
 دین تو بهتر ز دینم بی گمان
 آمد از مخلوق بس خوار و حقیر
 آمد آن از روی انسان شریف
 گر حلال و گر حرام ای خوش نفس

13 a

- چونکه درویش این سخن بشنید از و
 یك بهانه کرد درویش از ملال
 شکرها می گفت درویش آن زمان
 که سه حج خویشتن او می فروخت
 هرکرا نبود خلوص اندر عمل
 هرکرا اخلاص نبود در جهان
 هرکه او خالص بود در دین خویش
 خنده کرد و بنگرید او سو بسو
 پیششان غایب شد او همچون خیال
 3 کان مرایی را نخوردم آب و نان
 اهل دنیا را و عقبا را بسوخت
 نان او خوردن بود کلی خلل
 6 او نیابد بوی راه خاصگان
 هر مراد او همی آید به پیش

حکایت (۱۱)

- بود یك درویش صادق عشق کیش
 بود صادق هر یکی در دین خود
 آن مسلمان مدح کردی دین خویش
 گفت ترسایی برای امتحان
 9 در سیاحت یار شد با یك کشیش
 بس قوی بودند در آیین خود
 مدح کردی آن کشیش آیین خویش
 می شویم امروز صایم بی گمان
 12 کز کجا آید نصیب از خُبز و ما
 دین عیسی را ببینیم ای شفیق
 بر توکل منتظر باشیم ما
 15 هر دو میرفتند در سایه درخت
 کز کجا در وقت شام آید طعام
 پس بیامد پیششان یك سگ چو گرگ
 آمد و در پیش ترسایی نهاد
 18 شکر کرد ترسایی و می گشت شاد
 که چگونه آمد از حق نعمتم
 طالب من یاد امروز ای رفیق
 تا کنند افطار آن دو نیک نام
 در دهن می داشت یك نان بزرگ
 گفت ای درویش دیدی طالع

12 b

- اعتقاد و مذهبِ اوّل که بود
هم ز دنیا هم ز عقبا هم ز حق
این چنین شیخ و مرید اندر جهان
یا الهی از چنین شیخ رجیم
که بدنیا دین فروشدن این خسان
- می نماند و شد چو شیخ خود جهود
شد فقیر او همچو شیخ ما سبق
هست بی حد و قیاس ای یارِ جان
مؤمنان را دور می دار ای رحیم
زان شود دائم مرایی در زیان
- حکایت (۱۰)
- در زمانی بود شیخ نامدار
روز صایم بود و هم شب در قیام
نام نیک او برفته در جهان
عادت او بود دائم میزبان
بی مسافر می نخوردی آن عزیز
روزی يك درویش عاشق با وفا
رفت از بهر زیارت پیش او
چون بدید از دور آن درویش را
دست آن درویش بگرفت و کشید
بس تَلَطَّفها نمود آن میزبان
بود آنجا از کبار مردمان
سفره آوردند پیش میهمان
سفرهء سیوم که آوردم ز حج
- هم مریدان بود او را بی شمار
پیش مردم بود او ذوالاحترام
اشتهاری یافته در مردمان
می نبودی خانه اش بی مهمان
هم چو ابراهیم بُد مهمان نويز
می شنید اوصاف شیخ با صفا
تا زیارت می کند آن نیک خو
کرد استقبال آن دل ریش را
تا بخانهء خویش آن شیخ فرید
عادت او بود دائم آنچنان
چند کس از اهل دنیاى زمان
خادمش را گفت شیخ کامران
تو مر او را آور و مشناس کج

- 12 a آن بظاهر چون جنید متقی
میرود روزی بدیدار امیر
می فروشد صد کرامات دروغ
بندهء گیر و گلو آن بی هنر
گاه اندر خواب گوید با رسول
هر که را خواهد ببیند او بخواب
تا شود مشهور عالم کین ولیست
با چنین اوصاف مذموم آن غبی
حاشه الله کین چنین شیخ جهول
ابلهان تعظیم آن احمق کنند
آن کند تعظیم او را بهر اکل
وان کند تعظیم پندارد کسی
که بفرمودست مولانای ما
مؤمن کیس ممیز گو که تا
گر بصورت آدمی انسان بدی
شد مرید آن خر نادان کول
چند روز او را مرید و بنده شد
کرد اسقاط تکالیف ابتدا
راه الحاد و اباخت دست داد
- لیک در باطن چو شیطان شقی
وان دگر روزی بدیدار وزیر
تا ازیشان می خورد یک چمچه دوغ
کز بهایش در جهان گشته سمر
گه باهل الله گوید آن سفول
بعده گوید بعالم آن جواب
دست او بوسد هر آنکو جاهلیست
بیند اندر خواب دیدار نبی
بیند اندر خواب دیدار رسول
زانکه آنان نیز از جنس ویند
وین کند تکریم لیک از بهر شکل
که مرایی را نداند هر خسی
چشم و جان و ذکر و فکر و رای ما
باز داند خیزگان را از فتا
احمد و بوجهل خود یکسان بدی
که گمان بردی خلیفهء آن رسول
پیش امرش مرده و افکنده شد
شد مباحی همچو شیخ مقتدا
زانکه شیخ او درین بود اوستاد
- 3
6
9
12
15
18

- 11 b گفت از من هرچه می خواهی بخواه
هیچ چیزی خواستن باشد روا
گفت ای درویش از بهر خدا
گفت درویش ای شه عالی برون
تا ببینی کین جهان چون سراب
وان سیوم باشد فقیر از رب دین
خاسر از دنیا و از عقبا بود
- گفت سر نشناختی ای پادشاه
اندرین خواب و خیال ماسوا
يك دعای خیر کن ای مقتدا
مر ترا بدهد خدا چشم درون
باشد او همچون خیال شب بخواب
در جهنم می شود با کافرین
ملحد و زندیق یا دهری شود
- 3
6
- حکایت (۹)
- 9 پیش شیخ ناقص بی کیش شد
مرشد کامل گمان برد و حلیم
ملحد و زندیق و هم صاحب ریا
دار و گیرش بود اندر آب و گل
ليك در باطن چو دجال ضریر
ليك در دل بود چون شمر و یزید
نه از محبت بر برونش شعله ای
نفس او اماره همچو نره ای
عبد بطن و فرج بود آن بی هنر
می گرفته شهرت ایشان جهان
پر تملق چون سگان بهر گلو
- 12
15
18
- ز اهل دنیا آن یکی درویش شد
شد ورا تسلیم آن مرد سلیم
غول بود او در طریق اولیا
بود دجال لعین آن کور دل
شکل او می بود چون شیخ کبیر
می نمودی خویش را چون یزید
نه از هدایت بر درونش لمعه ای
نه ز تقوی در درونش نره ای
در زبانش ذکر و فکرش سیم و زر
وه ز دجالون این آخر زمان
احمقان این جهان در پیش او

- 11 a
<p>می روندی همچو سیل و جوی آب
میگذشت از پیش درویش حقیر
3 گویا شاهست درویش خدا
پیش او می راند اسپ خویش را
شاه هفت اقلیم و ظل خدا
6 بر نمی داری سر خود ای سلیم
بی هنر بی معرفت یا خود کری
بی خرد بی هوش چون خار و خسی
9 بشنو از من تا ترا گویم جواب
عذر مقبولست در پیش کرام
شاه و لشکر بی حساب و بی شمار
12 غم کشیدم از پی تکریمشان
آنچه دیدم او مگر بوده خیال
زان نجستم از مکانم ای عزیز
15 میکنم تعظیم از بهر خدا
باشد این در خواب نیز ای خوش خطاب
خواب می گویی جهان را تو کنون
18 می نباشد فرق از خواب و خیال
گفت حقست این سخن بهر خدا</p> | <p>در پیش هم لشکر او بی حساب
با چنین طبل و علم شاه کبیر
می نجنبید از مقام خود گدا
شاه چون می دید آن درویش را
گفت می دانی کیم من ای گدا
پیش تو آید چنین شاه عظیم
عقل و دانش نیستت همچون خری
همچو تو حیوان نمی دیدم کسی
گفت درویش ای شه عالیجناب
هست عذرم ای شه ذوالاحترام
من بخواب اندر بدیدم چند بار
می کشیدم زحمت تعظیمشان
چونکه جستم من ز خواب پر کلال
واقعه پنداشتم این حال نیز
ورنه من شاهان عالم را شها
لیک ترسم این سؤال و این جواب
شاه گفتا ای گدای پرفنون
او بگفت ای شاه فردا این سؤال
شاه چون بشناخت رمز آن گدا</p> |
|---|--|

- 10 b شیخ که قائم مقام حق بود
قابِ قَوْسَیْنِ این بود که عاشقان
حضرت منلای روم و شمس دین
پس بدان ای پادشاه مستعار
دارد اسرار و رموزات خفی
حَبَّذا آن کس همان اندر جهان
زانکه منکر هست همچون موشِ کور
تا نبندد چشم خود او زین جهان
که ز نور شمسِ مولانای ما
بلکه خورشیدِ سما شد چون نجوم
اوست نورِ حق و شمسِ لایزال
- 3 از زبان حق سلام سه کند
در طریق خود نمودند این نشان
می نمودند اینچنین اسرار دین
که طریق اولیای بس کبار
که نمی داند جز آن مردِ صفی
کاولیا را می نشد از منکران
که نبیند چشم کورش هیچ نور
می نبیند نورِ شمسِ عاشقان
9 در دو عالم شد چو خورشیدِ سما
پیشِ نورِ حضرت منلای روم
که شد این عالم به پیش او خیال
- 12 حکایت (۸)
- 15 دردِ عشقش کرده روی او چو گاه
همچو بر دریا نشسته یک حصیر
در بریه همچو آن نقش سراب
می گذشت آنجا یگه با مردمان
از سپاهی بی قیاس و بی شمار
18 گرزها را بر نهاده دوشگاه
رفتگی و در دستِ شان تیر و کمان
- می نشسته بود درویشی براه
این جهان گشته به پیش آن فقیر
بود عالم پیش آن عالیجناب
اتفاقاً پادشاه آن زمان
لشکر او از یمین و از یسار
پیش می رفتندی چاوشان شاه
هم صولاقان پیش شاه کامران

	بود گنجی پر ز اسماء و صفات	10 a
	خواست تا آثارِ اسماء و صفات	
	سیر کرد آن نقطه ذات احد	
	که ز سیر سرعت نقطه مجید	
	در درون دایره این ممکنات	
	دو طرف می دارد آن نقطه احد	
	عالم باطن بود سوی یسار	
	در مقابل مرتبه انسان بود	
	آید او در دایره این ممکنات	
	چون به اصل نقطه خود شد رجوع	
	پس ز اسمای خدا اسم سلام	
	بر شما بادا سلام ای بندگان	
	این سلام و دور شد علم الیقین	
	یک تجلی نیز با اسم سلام	
	بر شما بادا سلام ای عاشقان	
	شک و ظلمت رفت و شد عین الیقین	
	یک تجلی می کند دیگر بین	
	که سلام باد بر تان ای عباد	
	هم رهید از قید امکان وجود	
3	غیر حق چیزی نبود از ممکنات	
	بیند اندر آینه این ممکنات	
	عالم و آدم ز وی شد منتقد	
	دایره موهوم عالم شد پدید	
	می کند سیر انس و جن و کائنات	
6	یک یمین و یک یسار او چون جسد	
	عالم ظاهر یمینست آشکار	
	که ظهورش از تجلی حق شود	
9	سیر کرد او تا که راجع شد بذات	
	محو شد در وی همه ذات فروع	
	او تجلی می کند ، گوید سلام	
12	علم تان سالم شد از ریب و گمان	
	بشنو آن دیگر سلام عاشقین	
	می کند بر بندگان ربّ انام	
15	در شهود ما فتادید این زمان	
	این سلامت یافتید از ربّ دین	
	که بگویندش ورا حق الیقین	
18	که رمید از دایره مبدأ و معاد	
	شد همان یک نقطه اول که بود	

9 b

ظاهر او بر شریعت می شود
 از شریعت پای او ننهده برون
 شرع را باشد مطابق قال او
 ای برادر این بود فقر کبیر
 این چنین کس وارث پیغمبرست
 خاک پا شو این چنین درویش را
 فقر فخری این بود ای یار جان

باطن او بر حقیقت می شود

دارد اسرار حقیقت در درون

3 هم طریقت را موافق حال او

هرکه باشد اینچنین دستش بگیر

زانکه از شرع و حقیقت مخبرست

6 کو شناسد فقر نفس خویش را

گشته فارغ زین جهان و آن جهان

حکایت (۷)

9 چیست سر خرقه و بر سر کلاه
 خرقه قبرست و کله سنگ مزار
 که ز کس نشنیده ام من این پیام
 12 که سؤال قبر حقست و جواب
 که شوی رقصان گهی ای نیک خو
 مردگان رقصان بر آیند از قبور
 15 در طریق مولویان ای سره؟
 کز کجا می آمدم باید فتاد
 که شود در برج خود چون آفتاب
 18 تا بگویم سر آن اندر بیان
 جز الوهیت نمی بودی وجود

گفت يك درویش را آن پادشاه
 گفت درویش: ای شه عالی تبار
 گفت مرده چون همی گوید کلام
 گفت تو نخوانده ای اندر کتاب
 گفت رقصان چون شود مرده بگو
 گفت هر دم که رسد آواز صور
 گفت چه بود سر رقص و دایره
 گفت سر آن بود مبدأ و معاد
 گفت سر شیخ چه بود؟ ده جواب
 گفت بَشْنُو از من ای شاه جهان
 آن زمان که جز خدا گیری نبود

حکایت (۶)

- 9 a آن يك آمد پیش آن نوشروان
 عدل تو افراخت در گیتی عَلم
 زانکه امروز از بیابان آمدم
 فرد دیدم در بیابان دختری
 گفتمش: ای دختر چون آفتاب
 می نترسی از کسی ای ماه رو
 گفت دختر عدل آن نوشروان
 که کسی از کس نترسد ای پدر
 گفت او را آن شه نوشروان
 که در اوّل خوف را نشناخت او
 پس بخواند جلاد را او بی دریغ
- 12 مسیرهء دوم در بیان درویشان
 کیست درویش ای برادر در جهان
 فقر بر سه نوع باشد بی گمان
 آن یکی باشد ز دنیا بس فقیر
 این میانه باشد ای یار گزین
 وان يك از دنیا و عقبی شد فقیر
 می نبیند در دو عالم ماسوا
 شرع احمد را اعانت می کند
- 3 مدح کرد و گفت: ای شاه جهان
 ظلم و جور اندر زمانت شد عدم
 از تعجب مست و حیران آمدم
 یا ملک بود و یا بود او خود پری
 بی کسی چونی درین ره ده جواب
 در بیابان چون روی بی کس بگو
 آنچنان کردست این خلق جهان
 زان روم هر جا که خواهم بی ضرر
 تو چرا افکندیش در بیم جان
 تو چرا در یادش آوردی؟ بگو.
 تا سر او را ببرد او به تیغ
- 6
 9
 15
 18

- 8 b زانکه من دیدم نشانش در کتاب
مؤمنان را گفت شاه کافران
تا ببینمش و را شکل و نشان
شهر را تسلیم آن سلطان کنیم
پس فرستادند پیک پای تیز
شد مهیا حضرت فاروقِ راد
چاکر خود را بگفت : ای مردِ دین
که به نوبت بر شتر راکب شویم
چاکرش گفت : ای امیر المؤمنین
چون یقین شد لشکر اسلام را
گفت چاکر : مر ترا ای شاهِ دین
که شوی امروز بر اشتر سوار
تا نباشد ننگ و عار از مشرکین
گفت بالله نباشم من سوار
که کنم عهد و شوم من بی وفا
همچنین رفتند تا نزد حصار
چونکه می دیدند رویش کافران
قلعه را تسلیم کردند آن زمان
- 3 گر بود آنکس دهم تانرا جواب
آمدن باید در اینجا شاهِ تان
3 گر بود وصفش چنین و هم چنان
ما از اینجا جای دیگر می رویم
تا درینجا آید آن شاه و عزیز
6 بر شتر بنشانند او زاد و زواد
با تو خواهیم کرد يك شرط ای گزین
تا در آنجا بر چنین نوبت رویم
9 هرچه می فرمایی باشد آن چنین
بود نوبت چاکر خوش نام را
نوبت خود را ببخشیم ای گزین
12 من پیاده تو سوار ای نامدار
هم نباشد گفت و گو در مؤمنین
زانکه نبود عدل باشم ظلم کار
15 شرم می دارم ز روح مصطفی
خود پیاده ، چاکرش گشته سوار .
بر همان اوصاف و آن نعت و نشان
18 رفت هر يك در دیگر جای و مکان

8 a

در جوابش گفت شیخ خوش نَفَس

زانکه شاه ار باشد او با عدل و داد

چونکه با انصاف گشت و با وفا

چونکه عادل باشد و صاحب نیاز

در حقیقت پس دعای این فقیر

زانکه عدل شه چو ایام بهار

می شود معمور بستانها و باغ

می شود بستان پر از برگ و ثمار

باغ باشد همچو جنت ای عزیز

باشد از عدل این جهان خندان و شاد

ظلم چون دی هست چون لیث خراب

دی بریزد برگهای بوستان

ظالم از دی بدترست ای مردمان

رحمت حقست عدل اندر جهان

خلق عالم را دعا گوئیم و بس

می شود عالم همه خندان و شاد

خلق در راحت شوند و در صفا

مؤمنان باشند دائم در نماز

در حق مردم بود خیر کثیر

باغ عالم را کند او پر ثمار

از بهار عدل خوش شد باغ و راغ

از ترنج و سیب و گلنار و انار

پر ز انگور و ز انجیر و مویز

همچنان کز نوبهار ای اوستاد

میکنند مر باغ عالم را خراب

باغ را عریان کند ای دوستان

ظلم و دی قهر حقند اندر جهان

که شود از عدل عالم در امان

حکایت (۵)

بهر جنگ مؤمنان آراستند

مهر مغ را بگفتند آن زمان

کز دو لشکر پس کرا باشد ظفر؟

که چگونه شکل دارد یا نشان

چونکه کفار قدس بر خاستند

آمدند پیش کشیشان و مغان

چون بدیدی در کتبها ده خبر

گفت : باید دید شاه مؤمنان

3

6

9

12

15

18

7 b

- گفت پیغمبر که در هر آدمی
 گر شود او صالح و بس نیک خو
 3 می شود فاسد همه اعضايش نیز
 هانکه آن قلبست اندر آدمی
 که تقلب یابد از حق هر دمی
 جمله عالم تن بدان قلبست شاه
 6 اهل تقوی باشد عالم ، نی شقی
 آن زمان باشد همه عالم خراب
 گر شقی باشد شه عالی جناب
 شاه گر باشد غضوب و مرتشی
 9 باشد عالم مرتشی و آتشی
 گفت النَّاسُ عَلَى دینِ الْمُلُوكِ
 بر همان سیرت بُود خلق جهان
 باشد از نیکی شاه کامران
 12 باشد از فسق شه ظالم نهاد

حکایت (۴)

- بود شیخی عارف و از اتقیا
 در دعا بودی همه شب تا سحر
 15 کای خدا ای خالق جنّ و بشر
 تا شود در راحت اهل شهر و ده
 هم فقیران را نمی گفتی ثنا
 18 جز دعای شه نگویی ای امین
 که دعای شاه ز خاطر برده ای
 مر مسلمان را نگفتی او دعا
 يك مریدش گفت که ای شیخ دین
 مؤمنان را تو فراموش کرده ای

7 a

وان دگر گفت ای امیر المؤمنین
از بد و از ظلم و از فسق و فساد
چشم بگشا و بیندیش و نگر
هر چه باشد در دیار مسلمین
چون سؤال از تو کند رب العباد
خواه ظالم باش و خواهی دادگر

حکایت (۳)

بهر صید آن پادشاه با شکوه
شب در آمد ، رفت با لشکر به ده
رفت در خانه ء یکی دهقانی
بود صاحب خانه از درویش ده
رفت و گاو خویش دوشید آن فقیر
آنچنان بسیار داد آن گاو شیر
با دل خود گفت شاه دار و گیر
روز دیگر ماند آنجا پادشاه
شد که دوشد گاو خود را آن ضعیف
گاو مسکین شیر او را می نداد
گفت با دهقان که ای مرد فقیر
گفت دهقان : ای امیر المؤمنین
کرده ای تو ظلم را نیت شما
کرد استغفار از آن شاه جهان
بعد از آن دوشید گاو خود فقیر
رفت با لشکر به صحرا و به کوه
تا شود مهمان در آنجا آن نزه
همچو درویشی که شد مهمانی
که نبذ جز گاوی او را شیر ده
تا به پیش شاه آرد نان و شیر
که تعجب کرد زان شاه کبیر
که ستانم گاو آن دهقان پیر
رفت دهقان تا بیارد چاشتگاه
تا بیارد پیش شه شیر و رغیف
شد از آن حیران شه عالی نژاد
چیست سر این که ندهد گاو شیر
نیت بد را بگردان و ببین
زان ندادم گاو شیر مشتها
عدل را نیت بکرد او بعد از آن
همچو اول بار او می داد شیر

عدل هر شی مستحق را دادنست جای خود هر چیز را بَنهادنست

حکایت (۲)

3	شد خلیفهء مؤمنین آن مرد نیز
که شد اندر گردنم کار جهان
کرد باید مشورت با عاقلان	چون عمر فرزندِ آن عبد العزیز
در غم افتاد از چنان بارِ گران
گفت با خود پادشاه مؤمنان
6	هرکه آسان داند از عقل او بَریست
تا بگویندش نصیحت بی غرض
پس بگفت: ای کاملان ، ای عارفان	کین چنین کاری نه کار سرسریست
پس بخواند او از مشایخ زین مرض
دستِ شان بوسید و بَنشانند آن جوان
9	بلکه از جمله سِوالله و ز چنان
که زوی بگُریخت ارض و آسمان
که نیم از پندرتان من نا امید	ای ز دنیایِ دنی آزادگان
بر سرم افتاد يك بارِ گران
لطف باشد گر نصیحت می کنید
12	دین و ایمانم نباشد در زیان
این نصیحت را یکن چون گوشوار
هم کبیران را برادر می شمر	بو که از پنم شما ای عارفان
آن یکی می گفت : ای شه ، گوش دار
جمله پیران را بدان همچون پدر
15	این نصیحت بس بُود ای دادگر
با عدالت زندگانی بر بسر
خانهء تست این دیارِ مؤمنین	مر صغیران را بدان همچون پسر
با پدر هم با برادر ، با پسر
وان دگر می گفت : ای شاه امین
18	نیکی ایشان کمال تو بُود
تا نباشی روزِ آخر شرمسار	اهلِ خانه چون عیال تو بُود
با عیالت عدل کن ای شهریار

6 a

عدلِ قولی آن بُود ای یارِ جان
بلکه يك بينی در افعال و صفات
گر ندانی و نبینی این چنین
شركِ ظلم بس بزرگست و عظیم
عدلِ فعلی بِشَنُوْ ای انصاف کیش

که خدا را يك بگویی بی گمان
زانکه فاعل اوست اندر کائنات
شرك باشد می شوی از مشرکین
که چنان فرمود آن شاهِ کریم
تا تو نَنُهی بر سر خود کفشِ خویش

حکایت (۱)

بود مجنونی بغایت رمزدان
يك توانگر ز اهلِ دنیا با شکوه
چونکه مجنون دید ایشان را ز دور
زود کفشِ خویش را بر سر نهاد
چون بدیدند کارِ آن دیوانه را
ظلم کردی بر سر و بر پای خود
جای کفشت پاست ، اندر پای نه
بهر پایت ساخت کفش آن کفشگر
گفت آن دیوانه ای قومِ پلید
بهر دنیا که چو کفش پاست آن
بر سر خود می نهی دنیایِ دون
هیچ باشد عدل این ای ناکسان
موی را بینید در چشم مرا

کارها بر عکس کردی در جهان
پیشِ مجنون رفت با قوم و گروه
شد ازیشان اندرونش بس نفور
زیرِ پا دستارِ خود را در نهاد
گفت هر يك آن ز خود بیگانه را
زانکه تو نَنُهدی اندر جای خود
جای دستارت سرست ، در جای نه
ساختند دستارِ خوب از بهرِ سر
حق تعالی بهر چه تان آفرید
یا زِ بهرِ آخرت ای احمقان
آخرت را می نهی در زیرِ کون
ظلم باشد ظلم بی ریب و گمان
بین به چشم خود ستونِ خانه را

3

6

9

12

15

18

5 b

	با نیاز و صد تضرع مِنْ سَلِيم	بدو کردم بسم الرحمن الرحيم
	ساختم بر ده مسیره این کتاب	هر مسیره نوقِ دل را فتحِ باب
3	يك مسیره بابِ عدلست و عطا	تا نگرده در حکومت کس خطا
	يك مسیره آنِ درویشان بُود	که در آنجا سیر جانِ جان بُود
	يك مسیره شد ادب را چون نمک	کز ادب مقبول شد انس و ملک
6	يك مسیره بابِ احسانست و جود	که به احسان بنده گردد هر وجود
	يك مسیره عشقِ حق را باب شد	عشق مر عشاق را محراب شد
	يك مسیره بابِ علمست و عمل	کافرید از بهرِ آن عزّ و جلّ
9	يك مسیره بابِ فکر و حیرتست	نه آنچنان حیرت که مانع خدمتست
	يك مسیره بابِ مردِ خلوتست	کز و رایِ خلوتِ آن عزلتست
	يك مسیره بابِ شد اخلاص را	که نباشد این صفت جز خاص را
12	يك مسیره بابِ توحیدِ خداست	اوست فرض و نافله آن ماعداست
	ده مسیره شد تمام از لطفِ حقّ	که مقدرّ کرده بود اندر سبق
	هرکه او این ده مسیره سیر کرد	مر مؤلف را دعای خیر کرد
15	حق تعالیٰ مر و را رحمت کناد	هم مقام و جای او جنت کناد
	هم درین دنیا مراد او دهاد	زین مسایر یابد او فتح و گشاد

مسیرهء اول در بیانِ عدل

18	عدل چه بود گویمت ای عدل کیش	تا نهی هر چیز را در جای خویش
	عدل دو نوعست يك قولی بُود	وان دگر بشنو که او فعلی بُود

5a

	بعضی رفتند و بماند آثارِ شان	بعضی رفتند و بماند آثارِ شان
	مسجد و خان و پل و مهمان سرای	ماند بعضی را درین دنیا بجای
3	خانقاه و مدرسه و دارالحدیث	ماند بعضی را ز لطف آن مغیث
	از تفاسیر و احادیث صحیح	ماند بعضی را کتاب بس صریح
	ماند بعضی را بیان بس فصیح	ماند بعضی را کلام بس ملیح
6	همچو تلویح و هدایه ای فحول	ماند بعضی را همه فقه و اصول
	نی کلام [و] قیل و قال و کن مکن	ماند بعضی را همه علم لدن
	ماند نام جود و ایثار و عطا	ماند بعضی را همه نام سخا
9	چون عمر کو بود کان عدل و داد	ماند بعضی را بدنیا عدل و داد
	یک دعای خیر شد از مؤمنین	پس مرادِ شان ز خیرات ای امین
	بی قیود جسم جانند آن همه	زانکه محتاج دعا اند آن همه
12	چون مجرد شد ز جسم و از بدن	جان نتاند کرد حیرات حسن
	گفت در یوزه بکن از ذوالمینن	چونکه دل بشنید گفت و گوی من
	کوست قادر که کند زهری شکر	تا ترا بدهد سخنها چون گهر
15	بر در آن بارگاه بی نیاز	پس به خاک افتادم از روی نیاز
	چون نهادی این تقاضا در ازل	گفتم ای پروردگار لم یزل
	در جهان مانند ز من یک یادگار	پس مراد من برآر ای کردگار
18	کز زبانت حق بگوید بس سخن	دل مرا گفت ابتدا امروز کن

		من چه رو دارم که گویم مدح شاه	4 b
	که نبی گفتش و را ظلّ اله	چند گویی مدح شاه کامران	
3	که نگنجد وصف او اندر دهان	دست بر دار و دعا کن شاه را	
	که دعا بهتر ز مدح آگاه را	تا نجوم و شمس باشد در سما	
	تا به روی ارض باشد باد و ما	تا رود آید گل و دی نوبهار	
6	در جهان تا باشد اشجار و ثمار	تا بروید لاله اندر بوستان	
	تا گل و سنبل بروید در جهان	یا الهی سایه سلطان مراد	
	کم مباد از عالم کون و فساد	همچو نامش ای کریم و ای خدا	
	از مراد خود مبادا او جدا	مظهر عدل خودش کن ای جواد	
9	تا شود همچون عمر سلطان مراد	می کن ای درویش عثمان این نیاز	
	روز و شب اندر دعا و در نماز	که بچود و عدل این سلطان مراد	
	در دو عالم باشد آن شه پر مراد	چون مراد این جهان کردت خدا	
12	نامراد از تو نباشد يك گدا	چون مراد حق بود جود و کرم	
	شاه باشد دُرّ و گوهر بر سرم		
	سبب تألیف کتاب		
15	خانه دل را به آن افروختم	يك شبی من زیب فکرِت سوختم	
	که نشد بر حال ما آگاه کسی	با دل خود گفت و گو کردم بسی	
	بس نمی باید ، رود زین خاکدان	گفتمش که هر که آمد در جهان	
18	آمدند رفتند از احصی برون	که ز دور آدم انسان تا کنون	

- 4 a پس مراد حق از آن خاص آن بود
در پناه سایه اش این کاینات
هم ز طوفان ستم باشند امین
ظلّ یزدان پادشاه شرق و غرب
قهر گشتی گر بدیدی قهرمان
گر زند بر کوه آن شاه دلیر
ور زند تیری به سندان از جلال
ور بیندازد یکی نیزه به پیل
کس نمی ترسد ز عزرائیل راد
می نیابد هیچ از قهرش امان
مرتشی در دور او می شد عدم
ارتشا و ظلم را گشته عدو
عالمست آن شاه بس عالی جناب
مرتشی را گشته دشمن عدل شاه
گشته این عالم کنون خندان و شاد
در زمان پادشاه کامران
جمله بدعت ها که بود اندر جهان
هم ز عدلش گشت یکسان مردمان
شد ز قهر شاه عادل اشقیا
- کانتظام این جهان با آن بود
می کند از طاعت و صوم و صلوات
3 در پناه ظلّ ربّ العالمین
که در آموزد به رستم طعن و ضرب
نرم گشتی هم نریمان این زمان
6 کوه از گریزی شود همچون خمیر
بگذرد چون سوزن از یک کهنه شال
بگذرد چون مار اندر آب سیل
9 آنچنان کز تیغ شه سلطان مراد
مفسدان و مرتشیان ظالمان
ظلم بر می داشت از عالم قدم
12 پادشاه حق شناس و عدل خو
کین جهان از ارتشا باشد خراب
زانکه داند کوست ملعون اله
15 که ز یزدان یافت این گیتی مراد
شد جهان همچون بهشت از عدل آن
شد ز عدل شاه بی نام و نشان
18 که چنان بد حکم شرع اول زمان
عابدان و زاهدان و اتقیا

3 b

- آمدش صدیق و او دامن نچید
چونکه عثمان آمد آن مرد بهشت
گفت یارانش که ای فریاد رس
گفت زان کس که ملائک و اصفیا
شرم دارم من ز استحیای او
- آمدش فاروق و او دامن نچید
دامنش در چید و بر زانو نشست
چون ز عثمان دامنت چیدی و بس
شرم می دارند زان صاحب حیا
زانکه من آینه ام ای خوبرو
- 6 نعتِ شیرِ خدا عَلِي الْمُرْتَضَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ
وان چهارم شیر یزدان مرتضی
آن در شهر علوم انبیا
گفت آنکه شد فلک او را چو خنک
بود روزی پیش آن نور جهان
گفت یارب در جهان سر بسر
می فرست با او خورم این ماکیان
گفت اخمد شکر رب العالمین
من چه گویم نعت آن شیر ژیان
صد درود و صد سلام کردگار
بر حسین و بر حسن هم صد سلام
- 3
9
12
15

مدح پادشاه جهان

- 18 از عدم ما را پدید او آورید
بعد حمد آنکه ما را آفرید
خاص کرد از بهر آرام جهان
بنده ای را از میان بندگان

نعتِ صَدِيقِ اَكْبَرِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

3 a

	آن یکی صدیقِ اکبر هم طریق	در مفاره بود احمد را رفیق
	هرچه گفتم آن رسول بس شفیق	جز که صدقَتَ مگفتی آن عتیق
3	در حقیقش گفت آن رسول مستند	کان زمان که حق تجلی می کند
	یک تجلی می کند مر عامه	می کند صدیق را مر خاصه
	هرچه بودش بذل کرد آن یارِ غار	در ره حق از درستی چل هزار
6	گفت احمد کز متاع این جهان	مر ترا چه ماند اندر خاندان
	در دو عالم گفت ای شاه عقول	بس بود ما را خدا و هم رسول

نعتِ عُمَرِ بْنِ خَطَّابٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

9	وان دگر فاروقِ بس عالی صفات	که ازو شد فاش حیُّ عَلَى الصَّلَوَاتُ
	از کراماتِ عمر یک باقیست	تا قیامت در جهان او جاریست
	آن کرامت این که نیلِ بس سترگ	شد روان هر سال ز امیران بزرگ
12	که ز اول می نگشتی او روان	تا که یک دختر ندادندی بر آن
	چون شنید این حال و گفتندش خبر	بر نوشت و گفت آن عادل عُمَرُ
	گر به امر حق روان باشی رواست	ورنه عاصی می شوی یزدان گواست
15	چون رسیدش امرِ آن عالی نهاد	شد مطیع و روی در صحرا نهاد

نعتِ عُثْمَانَ بْنِ النُّورِیْنِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

	وان سوم عثمان ذوالنورین کو	جامع قرآن شد آن نیک خو
18	روزی آن کان وفا بحر صفا	احمد مختار یعنی مصطفی
	خود مربع شسته اندر بیتِ خویش	بود دامانش رها کرده به پیش

2 b

	سایه را سایه نباشد ای امین	زان ندارد سایه خور اندر زمین
	که نیفتد سایه بر نور این بدان	نورِ رحمن اوست اندر دو جهان
3	نیاز در خطابِ بِنیِ آدم صَلَّ اللهُ عَلَيْهِ وَ سَلَّمَ	
	یا رسول الله و محبوب خدا	که حبیب حق تویی در ابتدا
	که ترا آراست با اوصافِ خویش	آینهء خود ساخت از الطافِ خویش
6	چون در آینه بدید او حسنِ خود	گشت عاشق خود بخود ذاتِ احد
	ای حبیب خالقِ کون و مکان	هست مدّاح تو خود ربّ جهان
	ای حبیبِ خالقِ وحش و طیور	مدحِ تو گویند تورات و زبور
9	ای حبیبِ حَىُّ وَاللَّهُ الصَّمَدُ	مدحِ تو انجیل و فرقان می کند
	ای شَفِیعُ الْمَذْنِبِینِ شاهِ رسل	بهرِ تو موجود شد هر جزء و کلّ
	زان فرستادت خدا در این جهان	تا بدانندت همه انسان و جان
12	چونکه مقصودِ خدا بود از نخست	بود احمد بی گمان می دان درست
	رحمتِ حق بر غضبِ زان سابقست	که حبیبش بر شفاعت عاشقست
	چون شفیعِ عاصیان باشد حبیب	جنتِ فردوسِ مان باشد نصیب
15	غم ندارم گرچه دارم بس گناه	چون حبیبِ حق بُود پشت و پناه
	یا رسول الله ندارم نیکویی	که به آن باشم در آخر متکی
	جز که ایمانم به محبوبی تو	هم به خوبی و به محمودی تو
18	هم مطیعِ امرِ فرمان تو ام	هم محبِّ چارِ یاران تو ام

9. الله الصمد : قرآن (سورة اخلاص ، ۲)

2a

- ای منزّه پادشاه بی نیاز
 این گدای بس حقیر و بی قرار
 گر ز عشاقّت نباشد این گدا
 می کنی تو دوست را با دوست حشر
 هم درین دنیا به ایشان حشر کن
 تا بشود او خاکِ پایِ عاشقان
 این دعا را چون تو می آموختی
 هم اجابت کن دعای خویش را
- نعتِ سیدِ بنی آدم مُحَمَّدٌ مُصْطَفَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ
 خاک را با عشقِ خود کردی بلند
 عرشیان دیدند عشقِ خاک و آب
 مظهرِ اسماءِ کلیّ خاک شد
 خاکِ پایِ مصطفیٰ شد تاجِ عرش
 سیدِ مخلوق ز انسان و ملک
 اصلِ مخلوقات نورِ مصطفیٰ
 مظهرِ آن اسمِ اعظمِ اوست بس
 نورِ حق بود و نبودِ سایه اش
 بلکه سایه نورِ او بود آفتاب
- 3
 6
 9
 12
 15
 18
- ای کریم و ای رحیم ای کارساز
 آخر از عشاقِ خود را می شمار
 دوستدارِ عاشقانست ای خدا
 با محبّانت مرا می کن تو نشر
 این گدایِ بی سر و بی پا و بُن
 بگذرد او زین جهان و آن جهان
 وین طلب تو در دلم افروختی
 تا مرادی ده مر این درویش را
- تا ورا بر عرش بُردش چون کمند
 گفت هر يك لَيْتَنِي كُنْتُ تُرَاب
 قدسیان از بعضِ اسماءِ پاك شد
 آسمان ها زیرِ پایش گشت فرش
 هم ز عرش و کرسی و از نه فلك
 شد ورا لَوْلَاكَ و لِعُمْرِكَ كُؤَا
 هم غرض ز ایجادِ آدم اوست بس
 ذره ای بود آفتاب از پایه اش
 زان نمودی بر سرش همچون سحاب

11. لیتنی کنت تراب : قرآن (سورة النبأ ، ۴۰) || 15. لعمرک : قرآن (سورة الحجر، ۷۲)

يك فریقى را به جنت می برد
يك فریقى را به دوزخ بسپرد

مناجات

3	در دو عالم ماسوا هیچست و بس
با حواس خاص بیرون و درون
بلکه وهابی کنی هر دم عطا	یا الهی چون بجز تو نیست کس
از عدم ما را تو آوردی برون
نه به استحقاق دادی ای خدا
6	هر يك از جنت بسی خوبست و بیش
که انما الاحسان کریمًا بالتَّام
روح دادی خاکیان را ای خدا	بی عوض دادی تو گوهرها خویش
لطف کن بفرست ما را در سلام
چونکه احسان کرده ای در ابتدا
9	هم یقین دادی و عقل بی بها
دم بدم رحمن چها اعطا کند
هم قلم باشند اشجار و جماد	هم مشرف کردی با ایمان شها
نعمت و لطفش که احصی می کند
هفت بحر ار می شود همچون مداد
12	انس و جن کاتب شود با هم معین
این همه انعام تو ای کردگار
نزد تو ای خالق کون و مکان	هم شود کاغذ همه روی زمین
لَمْ یکن یکتب الی یومُ الْقَرَارُ
چون نمی ارزد پر پشه جهان
15	که ندارد قدر چون ظلّ خیال
در جهنّم با شیاطین می شوند
زانکه در جنت بود شان را مکان	زان بدادی کافران را ملک و مال
زان چو جنت شد کز اینجا چون روند
مؤمنان را سجن از آن شد این جهان
18	این جهان مر مؤمنان را چون فحست
غیر دیدارت حرامست این و آن	پس جهان در پیش جنت دوزخست
عاشقان را سجن باشد هم جنان

مسیرهء درویش عثمان دده

بسم الله الرحمن الرحيم

3	کو نمود اوصافِ خود در ماسوا	حمدِ بی حد مِنْ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَا
	عینِ اشیا شد ز غیرت آن جناب	آفرید این جمله اشیا بی حساب
	گه زوی اِنَّا ظَلَمْنَا گوید او	گه ز آدم درسِ اسماء گوید او
6	عالمی را غرقِ آبی می کند	گه ز نوح او بُدُ دعایی می کند
	پس ز دستش يك عصا را مار کرد	گه ز موسی قهرِ خود اظهار کرد
	بر خلیلِ خویش شد گلزار نار	گه ز آتش لطفِ خود کرد آشکار
9	که ز پستی اش به بالا می کشد	گه ز عیسی مرده را احیا کند
	هم رسیل او باشد از کوه و طیور	گه ز داود نبی خواند زبور
	کی شدی رام انس و جن و وحش و طیر	گر سلیمان نبی بودیش غیر
12	وز رُسُلِ تبلیغِ احکام او کند	وحی از جبریل و الهام او کند
	جمله مخلوقات بی جان او کند	هم ز اسرافیل صوری او زند
	جمله مخلوقات خیزند از قبور	بارِ دیگر می دمد امرش به صور
15	کس نتاند کرد کس را یآوری	روزِ محشر می کند خود داوری

1. علی العرش استوا : قرآن (سورة طه ، 5) || انا ظلمنا : قرآن (سورة الأعراف، ۲۳)

۵۵ - ۴۵	بیانِ عالمِ عامل
۵۷ - ۵۵	حکایت (۳۵)
۵۷	مسیرهء هفتم در بیانِ فکر
۶۰ - ۵۷	حکایت (۳۶)
۶۲ - ۶۱	حکایت (۳۷)
۶۲	حکایت (۳۸)
۶۳	مسیرهء هشتم در بیانِ خلوت
۶۶ - ۶۳	حکایت (۳۹)
۶۷ - ۶۶	حکایت (۴۰)
۶۷	مسیرهء نهم در بیانِ اخلاص
۷۰ - ۶۷	حکایت (۴۱)
۷۰	مسیرهء دهم در بیانِ توحید
۷۱ - ۷۰	حکایت (۴۲)
۷۳ - ۷۱	مناجات
۷۴ - ۷۳	حکایت (۴۳)
۸۳ - ۷۵	مضامین و عبارات و اصطلاحاتِ تصوّفی
۸۴	فهرستِ آیاتِ قرآن
۸۴	فهرستِ احادیثِ قدسی
۸۵	فهرستِ نامهای اشخاص
۸۶	فهرستِ نامهای کُتُب
۸۶	فهرستِ امکنه

ب

۲۷ - ۲۵	حکایت (۱۱)
۲۷	مسیرهء سیوم در بیانِ آداب
۲۸ - ۲۷	حکایت (۱۲)
۲۹ - ۲۸	حکایت (۱۳)
۳۰ - ۲۹	حکایت (۱۴)
۳۱ - ۳۰	حکایت (۱۵)
۳۱	حکایت (۱۶)
۳۲ - ۳۱	حکایت (۱۷)
۳۲	حکایت (۱۸)
۳۲	حکایت (۱۹)
۳۳ - ۳۲	مسیرهء چهارم در بیانِ محسان
۳۴ - ۳۳	حکایت (۲۰)
۳۴	حکایت (۲۱)
۳۵ - ۳۴	حکایت (۲۲)
۳۶ - ۳۵	حکایت (۲۳)
۳۷ - ۳۶	حکایت (۲۴)
۳۸ - ۳۷	حکایت (۲۵)
۳۹ - ۳۸	حکایت (۲۶)
۴۰ - ۳۹	مسیرهء پنجم در بیانِ عشق
۴۱	حکایت (۲۷)
۴۲ - ۴۱	حکایت (۲۸)
۴۵ - ۴۲	حکایت (۲۹)
۴۷ - ۴۶	حکایت (۳۰)
۴۹ - ۴۷	حکایت (۳۱)
۵۰ - ۴۹	حکایت (۳۲)
۵۰	مسیرهء ششم در بیانِ علم
۵۲ - ۵۰	حکایت (۳۳)
۵۴ - ۵۲	حکایت (۳۴)

فهرست مندرجات

۲ - ۱	مسیرهء درویش عثمان دده
۳ - ۲	مناجات
۴ - ۳	نعتِ سیدِ بنی آدم محمد مصطفی صلی الله علیه و سلم
۴	نیاز در خطابِ بنی آدم صلی الله علیه و سلم
۵	نعتِ صدیقِ اکبر رضی الله عنه
۵	نعتِ عمر بن خطاب رضی الله عنه
۶ - ۵	نعتِ عثمان ذی النورین رضی الله عنه
۶	نعتِ شیرِ خدا علی المرتضی رضی الله عنه
۸ - ۶	مدحِ پادشاهِ جهان
۱۰ - ۸	سببِ تألیفِ کتاب
۱۱ - ۱۰	مسیرهء اول در بیانِ عدل
۱۲ - ۱۱	حکایت (۱)
۱۳ - ۱۲	حکایت (۲)
۱۴ - ۱۳	حکایت (۳)
۱۵ - ۱۴	حکایت (۴)
۱۶ - ۱۵	حکایت (۵)
۱۷	حکایت (۶)
۱۸ - ۱۷	مسیرهء دوم در بیانِ درویشان
۲۰ - ۱۸	حکایت (۷)
۲۲ - ۲۰	حکایت (۸)
۲۴ - ۲۲	حکایت (۹)
۲۵ - ۲۴	حکایت (۱۰)

ده مسيره

دانشگاه استانبول
انستیتوی علوم انسانی
دانشکده ادبیات
گروه زبان و ادبیات فارسی

درویش عثمان
و
ده مسیرهء او

(رسالهء فوق لیسانس)

بتصحیح و حواشی

احمد چلیک
(۱۹۶۵.۱.۱۴۴)

زیر نظر پروفیسور دکتر محمد کانار
استاد گروه زبان و ادبیات فارسی
دانشگاه استانبول

استانبول - ۱۹۹۸